

TORMA ATTILA

Városrészek születése: Nádorváros, Jancsifalu

II. kötet

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

TORMA ATTILA

Városrészek születése: Nádorváros, Jancsifalu

II. kötet

Győr, 2022

A kiadvány a TOP-6.9.2-16-GY1-2018-00001
„A helyi identitás és kohézió erősítése Győr városában”
című projekt támogatásával jelent meg.

© Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér, 2022
© Torma Attila, 2022

Kiadja a Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér

Felelős kiadó:

dr. Horváth Sándor Domonkos igazgató

Szerkesztette: Galambos Krisztina

Címlap fotó: Szabó Béla

Nyomdai előkészítés és nyomdai kivitelezés:

Pátria Nyomda Zrt.,

Felelős vezető: Orgován Katalin vezérigazgató

ISBN 978-615-6090-06-5

Köszöntő

Amikor egy idegennek azt mondjuk, hogy Győr, egészen biztos, hogy felsejlik előtte a Duna, a gyönyörű barokk belváros, az ipari park, vagy éppen a pezsgő kulturális és sportéletünk látképe. Ám településünk, amely az ókor óta meghatározó központja nemcsak a régióknak, de egész Magyarországnak is, ennél jó-

val több az itt élők számára. Hiszen kik is ismerhetnék jobban a várost, mint azok, akik együtt lélegzenek, formálódnak, fejlődnek vele!

Egy település attól lesz boldog, kiegyensúlyozott és innovatív, hogy az ott élők azok. Itt tanulnak, dolgoznak, gyermeket nevelnek, és tervezik a jövőjüket.

Nádorváros, Adyváros, a Belváros, Gyárváros, Györszentiván, Likócs, Marcalváros, Ménfőcsanak, Gyirmót, Szabadhegy és Kismegyer több tízezer család otthona, a mindennapjaik színtere. Az ismerős épületek, terek, közösségek nyújtotta biztonságérzet semmivel sem pótolható, így ha valaki elszármazik innen, egészen biztos, hogy gondolatban ezerszer visszajár.

A most megjelent monográfiák az aktuális és időben változó közösségeken keresztül mutatják be a városrészeket olyan módon, hogy mind az ott élőknek, mind pedig a település iránt érdeklődőknek élmény legyen olvasni.

Köszönet illeti a szerzőt, a szerkesztőt, a kiadót, és mindenekelőtt a finanszírozási feltételeket megteremtő, „A helyi identitás és kohézió erősítése Győr városában” című TOP-6.9.2-16-GY1-2018-00001 azonosító számú projektet.

Prof. Dr. Dézsi Csaba András
polgármester

„Mégis csak több azért nyelvénél a nemzet. Szokások, hagyományok, közösen megnyert vagy elvesztett csaták, közös emlékezet és közös célok.”

Bódi Attila

Bevezetés

Nádorváros fejlődésében a Limbeck telepen nyitott új utcák visszafordíthatatlan folyamatokat indítottak el. A Belvároshoz közel eső részeken a város beruházásában felépített emeletes bérházak modern lakásaihoz hasonló komfortfokozatú családi házas övezetet kellett létrehozni. A város vezetése a városi tulajdonban lévő telkeken kialakított házhelyekre képzelte el a tisztviselőtelepet, ahol az előírt magassági szintes, modern házak már az új polgári trendeknek is megfeleltek. A városrész fejlődéséhez a kerület közössége, az itt szerveződött civil egyesület, a Nádorvárosi Keresztény Polgári Kör jelentősen hozzájárult. A polgári kör figyelme kiterjedt az oktatásra, a szociális gondokkal küszködők támogatására. Az egyesületben minden felvetést megbeszéltek, megvizsgálták annak jogosságát, a megoldási javaslatához felmérték a város viszonyait, és csak a város lehetőségeinek számbavétele után kérték a hivatalok segítségét.

A tisztviselőtelep családi házai teljesítették is a követelményeket, az 1930-as évek gazdasági válsága viszont a tanácsot hozta nehéz helyzetbe, így az új utcáknak csak a közművei készültek el, míg az út-, járdaburkolatok hiánya sok bosszúságot okozott az ott lakóknak.

1950-től egy teljesen új, a társadalmi viszonyoknak megfelelő rendezési terv lépett életbe. A város újjáépítését követően a többemeletes bérházak

gyakran kevésbé komfortos lakásokat magába foglaló építmények készültek állami beruházásként. A lakáshiányt az új 4-10 emeletes házakkal felépült lakótelepek kis lakóterületű, de összkomfortos otthonai enyhítették. A peremkerületekben kertvárosokat alakítottak ki. A gyermekes családok hétvégenként ide tudtak „kimenekülni”, itt szívhattak friss levegőt, itt kaptak elegendő teret a gyerekek játszani. Ez a lakótelepek „társadalmának” elidegenedését is magával hozta.

A korszak Nádorváros néhány fő közlekedési útja mentén épült házsorok szanalásával és a helyükre épített emeletes házakkal hagyta itt névjegyét.

A rendszerváltozást követően a tőke mozgásának felgyorsulásával párhuzamosan a rossz állapotú családi házak helyén ismét szemet gyönyörködtető otthonok épültek. Számos építőipari cég megalakulása és az általuk épített lakóparkok, lakóövezetek látványa gazdagította a városrészt.

A kilencedik rész egy függelék tartalmaz, amelyben a városrész életében egykor jelentős szerepet játszó polgárok közül egy építész, egy építész dinasztia, valamint egy méltatlanul elfeledett személyiség életútját követem. Így került a függelékbe Schiel Vince győri építész, a Szent Imre templom építőjének élete, a Hlatky-Schlichter család négy generációjának tevékenysége, valamint a Lauer család győri életútja. A polgárváros bemutatásához fontosnak tartom a Nádorvárosi Keresztény Polgári Kör történetének, és ezen keresztül a civil egyesülések közösségalkotó szerepének bemutatását. Végül azt, hogy egy városrész ismeretét milyen sok szempontból lehet vizsgálni, saját gyermekkori emlékeim összegyűjtésével próbáltam érzékeltetni.

A második kötet kutatásakor jelentős forrás volt számomra a Műszaki Levéltárban a város épületeiről 1967-ben felvett jelzet nélküli adattár. Az itt található épületek összeírásában az 1950 előtt épült lakóingatlanok közül az akkor fellelhető, illetve az 1950–60-as években kiadott engedélyek alapján épült ingatlanok találhatóak. Készítettem interjúkat Schiel Ottmárral, Schiel Vince építész unokájával, Horváth Tiborral a Szent Imre egyházközség mun-

katársával és Szabó Istvánnal, aki az egykori Back malom területén él. Ezek az interjúk értékes adatokkal gazdagították a dolgot.

Kutatásaim illusztrációjaként Győr Megyei Jogú Város Levéltárnak Műszaki Levéltára, illetve a Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér fotógyűjteményéből válogattam. A dolgozat megkísérli a fellelhető forrásanyag összegzéséből adódó monografikus munka elkészítését, illetve motiválhatja a jövő kutatóit a munka folytatására, kibővítésére.

A város növekedése magával hozta a városrészek határának megváltoztatását is. Dolgozatomban a vizsgált időszakban érvényes városrész-határokon belüli közterületek történetével foglalkoztam.

1. A Tisztviselőtelep kiépülése

A városrendezés gondjai az 1930-as évek végére megsokasodtak. A bürokrácia hosszadalmas útvesztői, a nagy számban egymás után nyíló utcák kapcsán keletkező garanciális hibák halmaza nehézkessé tették mind a pótlólagos kivitelezési munkákat, mind az ügyintézéseket. A kisajátítások, a város pénztelensége által okozott nehézségek, lassították a fejlesztéseket és sok konfliktushoz vezettek. A láttelepet a helyi lap a következőképpen fogalmazta meg:

„tudván, egyre jobban sürgetik az utcák nyitását, ne feledjék, hogy az utcanyitás mindig nagy terhet hárít a telektulajdonosokra. Viszont az épületekkel ritkán tarkított, földszintes házakkal alig beépített utcanyitások a városra rónak új és nyomós terheket, mert a burkolatok, a vízvezeték, a gáz, a csatorna, a villamos berendezések, a fásítás nemcsak az utca menti telektulajdonosokat, hanem a várost, mint közületet is erősen érintik. Kérdés, hogy mindenütt elbírják-e az érdekeltek a közművek hatalmas költségeit.

Mivel az utcanyitásokat túlnyomó részben a külvárosok kérik, számolni kell azzal, hogy a közműveket csak abban a minőségben és mértékben lehet rájuk róni, amint azt teherbíró képességük megengedi.

A városszabályozási terv fogja megmondani, hogy a kertes, földes, vagy udvaros, mezőgazdasági városrészek nem kérhetnek olyan költséges útburkolatot, mint a sűrű lakosságú belső városrészek.

Tisztában kell lenni avval is, hogy ajándékba semmiféle közművet nem lehet, kapni.

Ellenszolgáltatás nélkül nincsen közmű, nincsen városszabályozás.

Az új városrendezési törvényt új építési szabályrendelet fogja követni. Egyik éppen olyan fontos lesz, mint a másik.

A városrendezésről szóló törvény alig fogja siettetni az utcanyitások keresztülvitelének tempóját, az érdekeltek részéről nagyobb áldozatot követel, a város részéről pedig költségvetési lehetőséget ad. Az általános városrendezési terv még nem kész, a részletes még kevésbé. Bizonyos tehát az, hogy az utcanyitások abban a tempóban lehetségesek, amelyet a város költségvetése megenged."¹

A kerület fejlesztésében a gondoktól függetlenül olyan eredmény született, amely 1935-re Nádorvárost a legnépesebb kerületté tette. A statisztikák szerint itt laktak legtöbben a város hét kerülete között: 12.601 lélek (1930-ban 12.454) és ebben a városrészben állt a legtöbb ház: 1280. A lakosság nemek szerint 6.344 nőre és 6.257 férfira oszlott Nádorvárosban.² A népességszám 5 év alatt elért csekély növekedését a fent felsorolt gondok okozták. A város vezetése egy polgári társadalom számára elfogadható életkörülményeket nyújtó kerület kialakítását tűzte ki célul.

Tisztviselőtelep építése

A 19. század vége óta folyamatosan napirenden szerepelt a magyar városok életében a köztisztviselők életkörülményeinek javítása. A hibátlan, zökkenőmentes közigazgatás elképzelhetetlen jól képzett szakemberek, a törvényeket ismerő és azokat következetesen alkalmazó, köztisztviselők nélkül. A mindenkori kormánynak viszont azon a területen, ahol megkövetelhetette a lojalitást, lehetősége volt a takarékosagra, így a költségek köztisztviselői bérekből való lefaragására. Az állami, a magán és városi közhivatalnokok gyakran nagyon nehéz helyzetbe kerültek. Az életkörülményeik javításában nagy szerepet játszott a lakáshoz jutásuk megkönnyítése, amit a normál fizetésükből nem tudtak megvalósítani. Bár a köztisztviselők kaptak lakpénzt (lakbér hozzájá-

mulást), az nem fedezte a lakhatási költségeiket, főleg nem jutott belőle egy új lakás megvásárlására. Az állami tisztviselők lakpénzét 1909-ben felemelték, amely nem volt elegendő segítség, de mégis lökést adott a városoknak, hogy intenzívebben foglalkozzanak ennek a problémás helyzetnek a megoldásával. A tisztviselők saját szervezeteiken keresztül beadványokkal, feliratokkal ostromolták a felettes szerveket, hogy a megfelelő segítséget megkapják. Győrről az Állami Tisztviselők Országos Egyesületének Győri Csoportja képviselte a köz-tisztviselők érdekeit. 1909. szeptemberi ülésükről a helyi lap így számol be:

„Tisztviselőtelep létesítés. A győri áll. tisztviselők tegnap Mészáros Vilmos adóhivatali főtitizt egybehívására népes értekezletet tartottak, amelyen tisztviselőtelep létesítését beszéltek meg. Az értekezlet abban állapodott meg, hogy a tisztviselői házakat Nádorvárosban a közkórház nyugati oldalán és, a Sán-ci-út közt elterülő mintegy 5 holdnyi kiterjedésű városi ingatlanon létesíti. Föltéve természetesen, hogy a város méltányos árat szab. A vételárnak is megvan a mértéke. Ugyan e részen kívánják a gyárvárosi tisztviselők létesíteni telepüket. Nyilvánvaló tehát, hogy a városi tisztviselők részére megállapítandó vételár lesz az irányadó az állami tisztviselőknél is. A két tisztviselőtelep így szerves egészet képezne s beépülne ez elhagyott külső rész, mi a város fejlődésére is jótékony hatással lesz. A kérvényt a tisztviselők legközelebb benyújtják a városhoz, ahol előreláthatólag pártolásra fognak találni.”³

A város a Frigyes laktanyától délre eső területet akarta kijelölni a tisztviselőknak szánt kedvezményes telkek számára. A folyamat nagyon nehezen indult el. A tanács természetesen elfogadta az indokokat azzal a kikötéssel, hogy a Zrínyi utca nyugati oldalán álló telket a kórház esetleges kórházbővítése miatt nem adhatja, de a távolabbi részek parcellázásához és mérsékelt áron való eladásához elvben hozzájárult. (Ekkor még csak a kórházépítés első üteme valósult meg.) A lakásínség idején ugyanis, amikor sokaknak a legnagyobb vágyát jelentette az önálló lakás, családi ház, politikailag nehezen vállalható lett volna közvetlen állami, hivatali segítség a lakásvásárláshoz. A döntést ezért az engedélyt kiadó hatóságok folyton elodázták.⁴

A győri tervek 1914-ben váltak megvalósíthatóvá. A segítséget úgy képzelték el, hogy a tisztviselők visszatartott lakpénzüket fordíthatták volna a város által felépített ház kölcsöntörlesztésére. A tisztviselőtelep helyének kiválasztásában fontos szerepet játszott, hogy hol van felparcellázható városi ingatlan, amely viszonylag közel esik a Belvároshoz. Ilyen alkalmas területet, amely a város tulajdonát képezte a Sánci-dűlőnek a kórház, a Szentháromság és Béka-vári utak, továbbá a katonai gyakorlótér közé eső részén találtak. Az itt építendő tisztviselőházak 180–250 négyszögöl telket vettek volna igénybe, ahol 35 lakóház épülhetett volna. A tervek szerint a saroktelkeken, a drágább homlokzati kiképzés folytán 11 db emeletes bérház kapott volna helyet. A telekfelosztásra a Mérnöki Hivatal készített terveket. A telektömb csatornázása 41.000, a vízvezeték 10.000 K-ba került volna.

Az első világháború a tervek megvalósítását egy időre megghiúsította. A Zrínyi utca nyugati oldalán, a kórház ellenében időközben katonai barakk-kórházakat építettek fel.⁵

A kérdés 1920-ban került ismét napirendre. Az állami és városi alkalmazottak újra a polgármesterhez fordultak, hogy a háború előtt kijelölt részt parcellázza fel és adja el 20 K/m² áron. A tanács válaszában akceptálta a kérést, azzal a feltétellel, hogy az új tulajdonos megkezdi a telken az építkezést 5 éven belül. A telket és a házat 15 éven belül csakis a tanács beleegyezésével s akkor is elsősorban városi és állami alkalmazottaknak adhatják el. Az útépitési, burkolási költségekből a szokásos kétharmadot vállalni kötelesek.⁶

A közgyűlés 1920. áprilisi ülésén foglalkozott ismét a városi tulajdonú házhelyek kialakításával és kedvezményes eladásával a tisztviselőtelep kialakításához. Hajlandó volt a tanács a III. kerület szabályozási tervén a 47., 18., 15/a., 27/a. számokkal jelölt utcák (Zrínyi, Petz Lajos, Szentháromság, Felső Nádor utcák) által határolt telektömböt városi és állami alkalmazottak részére négyszögölenként 20 Koronával számított kedvezményes vételár ellenében családi ház építése céljából tulajdonul átengedni.

Ezt követően a város a fentiek alapján engedélyt kért a belügyminisztertől a terv végrehajtására. A belügyminiszter azonban kifogással élt, s a terv kijavítására kérte a Mérnöki Hivatalt. A helyi lap is beszámolt az eseményről.

„A városi alkalmazottak családi házai. A múlt év áprilisi közgyűlése kimondta, hogy a Külső Baross út és Szentháromság út szegletében levő városi telket 20K négyzetméterenkénti árban felparcellázza városi és állami tisztviselők részére eladja, hogy családi házakat építhessenek. A közgyűlési határozatot felterjesztették a belügyminiszterhez, aki felülvizsgálván a terveket és a parcellakiosztást, majd ismét elutasította azt. A miniszter új eljárásokat és új szempontokat ajánlott a város anyagi érdekeinek biztosítása végett. A felépítés módzatainál ajánlotta, hogy az adott kor drágasága miatt, ha az építkező nem képes az utcai frontot szépen kiépíteni, úgy csak az épület hátsó részét építse föl egyelőre a telkeken. Végül a miniszter új fölterjesztést kért.”⁷

A tisztviselőtelep létrehozása ismét kútba esett. Időközben a magánberuházások telekigénye miatt elfoglalták a területet. Ezt követően a város folyamatossá tette a parcellázást s a telkek eladását.

A tisztviselőtelep megépítéséhez az első lökést az adta, hogy a város 1927-ben az Eörsy Péter utca és Szentháromság út sarkán bérházat épített fel. Ekkor még a Szent György tér (Bem tér) szabályozása sem történt meg, a városi bérházig beépítetlen volt a terület. Ezt követően épült ki a Sánci (Levente), Tánacsics Mihály és Csokonai utca, de a Fecske utcában is adott a város telket nyugdíjas közalkalmazottnak.

Elsősorban azoknak a jelentkező városi alkalmazottnak az igényeit elégítették ki, akiket véglegesítéssel alkalmaztak. Elsőbbséggel bírtak még a közalkalmazottak is szolgálati idejük sorrendjében. Kizárták azokat az alkalmazottakat, akiknek házas ingatlanjuk volt. A Törvényhatósági Bizottság ülésén hozott határozat pontosan körülírta, ki és milyen feltételek mellett részesülhet ebben a kedvezményben.

„Az átengedett telkek tulajdonjogának telekkönyvi bekebelezésére alkalmas okirat csak akkor lesz a vevőnek rendelkezésére bocsátva, ha szabályszerűen elnyert építési engedély alapján az építkezést ténylegesen elkezdte.

A vételtől számított legkésőbb 5 év alatt köteles a vevő a megvett ingatlanon az építkezési szabályrendeletben előírt építési módnak megfelelően családi lakóház építését megkezdeni és befejezni. Ha e kötelezettségének eleget nem tesz, a telek tulajdonjoga a netán kifizetett vételár, vagy vételár részlet kamatmentes visszatérítése mellett visszaszáll a város közönségére.

A tanács a kertek első berendezéséhez szükséges fákat és bokrokat önköltségi árban bocsátja a vevők rendelkezésére, mégis feltéve, hogy a városi faiskola a városi szükséglet kielégítésének veszélyeztetése nélkül rendelkezik a kellő mennyiséggel.

A szóban forgó telektömbök meghatározandó parcellája jelen határozatban foglalt feltételek mellett a Nádorvárosi Katolikus Polgári Kör részére körhelyiség építése céljából fenntartatik.

A vételár a fenti pontban jelzett időben válik esedékessé, amely az esedékesség napjától számított 4% kamat megtérítése ellenében és bekebelezés útján leendő biztosítás mellett 15 évet meg nem haladó idő alatt egyenlő évi részletekben is törleszthető.

A megvett ingatlan a felépült családi ház lakhatásának engedélyezésétől számított 15 éven belül csak a város tanácsának beleegyezésével idegeníthető el. Így elsősorban a városi, másodsorban egyéb közalkalmazottak részére. Ez a korlátozás telekkönyvileg bejegyzendő.

Vevők a városszabályozási szabályrendelet 8.§-ának azon rendelkezése alól, amely az utcaterületek értékét megtérítendő hozzájárulástól mentesítettnek, ellenben az útépitési, illetve burkolási költségekhez a szabályrendeletben előírt arányban hozzájárulást vállalni s ebbeli kötelezettségüket biztosítani kötelesek”⁸

Gyakorlatilag az eredeti elképzelésben a Zrínyi utca, Wesselényi utcától nyugatra a Szentháromság, illetve a Felső Nádor utcáig terjedő tömbök (kivé-

ve a kórház nyugati oldala a Táncsics Mihály utcáig) szereplő és városi tulajdonú telkek álltak a tisztviselők rendelkezésére.

A város 1737/1931 sz. határozatából kitűnik, hogy a tanács a Sánci, Levente, Táncsics M., és a Csokonai utcákban a tisztviselőknek adott házhelyeken túl a Fecske, Külső Baross u. és Liezen-Mayer utcában álló beépítetlen városi telkekből is juttatott a közalkalmazottaknak családi házak felépítése céljából.⁹ A tisztviselők szívesen építkeztek még a Corvin utcában, illetve a Limbeck telep többi utcájában. Az építkezés 1931-től tömegesen elindult.

A helyi lap 1930-ban a következőképpen írja le a kórházbarakk nyugati szomszédságában felépült tisztviselőtelepet:

„Tisztviselőemberek, nyugalmazott közalkalmazottak és néhány szabad pályán mozgó egyén családi házai emelkednek egymás mellett. Egyik-másik meglehetősen modern, a legtöbbje azonban egy kaptafára van húzva. Előkert, szabad lépcső a verandára, szuterén helyiségek és rá magasföldszint. No, mindegy, az a fontos, hogy bent megelégedett emberek lakjanak. Az építetők legtöbbje azonban nagy önfeláldozással teremti elő a törlesztés kölcsön és a kamatok esedékes részleteit.

Egészen új városrész alakult itt ki, anélkül, hogy élvezné az igazi városiasság előnyeit. A világítás gyatra, az utakról pedig még beszélni sem lehet, mégpedig azon egyszerű oknál fogva, hogy nincsenek.”¹⁰

A tisztviselőtelep felépülése sok buktatón keresztül, évtizedekre nyúló időtávlatban valósult meg. A kialakítására fordított időtáv olyan hosszú volt, hogy az építkezések már spontán megindultak s nem csak tisztviselők építkeztek itt, illetve a közeli utcákban is találhatunk tisztviselők által épített házakat szép számmal. A családi házak felépítése idején viszont a gazdasági világválság már nem csak az egyént, hanem a várost is sújtotta. Így a közüzemek kiépítésére már nem maradt anyagi forrás.

1.1. Maros utca (Március 15. u.), Somogyi Béla utca (Huszár u.)

A Körkemence út megnyitásával a Veszprémi út Erzsébet ligetig tartó szakaszán nyíltak keleti-nyugati irányba vezető utcák. Ezek a beépített területek egyrészt „közelebb” hozták Szabadhegyet Nádorvároshoz, másrészt a déli irányban terjeszkedő két főútvonal, a Kálvária és a Wennes Jenő út közt lévő területet is beépítették. A városrész új déli határa a Nádorvárosi Köztemető lett.

Maros utca

A közterület 1967 óta Adyvároshoz tartozik. Az utca a Körkemence utat (ma Szigethy Attila út) köti össze a Magyar utcával. Megnyitására 1925-ben került sor. A kiépülésével, illetve közművekkel való ellátásával kapcsolatban viszonylag kevés adat maradt fenn. A tanács hirdetménye csak a csatornarendszer 1928 novemberében átadott szakaszáról adott tájékoztatást a város közönsége számára.¹¹ Knull János állatkereskedő három földszintes házat épített a 9., 10., 11/a. házsám alatt 1924-ben, illetve 1927-ben.

A Maros utca 10. szám alatt a kétszobás fürdőszobás lakás mellett egy vegyeskereskedés is üzemelt, amely Knull Antal fűszerkereskedő tulajdonában volt. A házhoz még pince, udvar és ól is tartozott.¹² A tulajdonos csődbe juthatott, mert az ingatlant 1934 márciusában el kellett árvereztetni.¹³ Knull Antal már 1931-ben hangot adott a kereskedők nehéz helyzetének. Állítása szerint a tisztviselő fizetések 15%-os csökkentése a kereskedők forgalmának 40%-os visszaesését jelentette.¹⁴ Az utcában az 1–12. házsámok alatti épületek az 1920-as években, a 15–26. szám alattiak az 1930-as években épültek.

A Maros utca 23 szám alatt Szalai Mária 1927-ben épült házában 1930-ban már özv. Nagy Sándorné élt.¹⁵

Somogyi Béla utca (Huszár u.)

A közterület 1967 óta tartozik Adyvároshoz. Az első ütemben az utca a Külső Baross utat kötötte össze a Verseny utcával, ezt a szakaszt 1925-ben nevezte el a kisgyűlés. Ezt megelőzően 1923-ban a 13. szám alatt Németh Sándor, 1924-ben a 14. szám alatt Hótay Ferenc épített földszintes lakóházat ezen a közterületen, Kiss Miklós és Kovács György a 9. illetve a 11. szám alatt épített egy-egy családi házat. 1928–29-ben a 4. illetve a 34. szám alatt építettek még lakóházakat.

1934-ben jelent meg a Huszár utcából az első kiadó lakásról szóló hirdetés, egy magános ikerházban 3, illetve ötszobás lakást kínált a tulajdonos a 11. szám alatt. 1935-ben ugyanezen a címen egy négyszobás lakás bérléséről jelent meg hirdetés.¹⁶ Az utcában tehát több magasabb minőségű házat is építettek, de nagyobb kertet magában foglaló lakóházat is hirdettek. 1936 áprilisában egy utcafronton három szobát magába foglaló termő gyümölcsöskerttel rendelkező ingatlan 6 éves kiadásáról jelent meg hirdetés.¹⁷

Az utca megnyitásával kapcsolatban egy megoldásra váró gond merült fel 1936 júniusában, amelyről a helyi lap is beszámolt:

„A Huszár-utca megnyitásával kapcsolatban egyes telkek korábbi parcellázása körül élénk vita volt. Füves Károly dr. azt kérdezte, hogy nem történt-e itt a városigazgatás részéről annak idején valamelyes hiba és helyszíni szemle megtartását, mások viszont a kérdésnek napirendről való levételét kérték. Späth Gyula polgármester kifejtette, hogy a maga részéről is helyesnek tartja annak kivizsgálását, hogy nem történt-e valami hiba a város részéről? Ezt a kérdést is szavazással döntötte el a kisgyűlés. Öten a napirendről való levétel mellett szavaztak, hatan pedig az ügy kivizsgálása mellett. Így a polgármester a parcellázás ügyét kivizsgáltatja.”¹⁸

A gond ezt követően sem oldódott meg, hiszen 1938-ban a Huszár utca még mindig csak a Liezen-Mayer utcáig tartott, mert a kereszteződésben üzemelő fateleppel a tanács a terület megvételeiben nem tudott megegyezni, s így nem kerülhetett sor a közterület meghosszabbítására.¹⁹ Biringer József a tanács

felszólítására sem adta át a lerakatának kérdéses részét, mivel telepengedélye 1940-ig jogosította a területhasználatra, ezért az utca felét engedte csak át a közterületet használóknak. Ígéretet tett azonban, ha a terület felparcellázása megtörténik, visszaadja, illetve nem kéri a telepengedély meghosszabbítását.²⁰ Így nem lehetett véletlen, hogy 1938-ban az utca több építési telke pl. a 7. szám házhely még beépítetlenül került az adásvételi hirdetések rovatába.²¹

1937 februárjában egy olvasói levél azt panaszolja, hogy esős időben az utcából csak gólyalábon lehetséges ki- bejönni.²²

Az utca megnyitott szakaszán a víz és csatorna bevezetéséről a város Üzemi és Pénzügyi Bizottsága 1939 szeptemberében hozott döntést, amely 3.000 pengő összköltséggel valósult meg.²³

Ugyanebben az évben a Huszár utca és a Farkas Mátyás utca csatornázásának hiánya borzolta az utca lakosainak kedélyét.²⁴

A Huszár utcában új házat építők 1940-ben felháborodottan kérték a tanácsot, hogy teljesítse már azt az egy év óta napirenden lévő kérésüket, hogy számukra házzámokat készítsenek. Segítségül kérték a polgári kör közbenjárását is, hiszen sem postai küldeményeket nem tudtak kézbesíteni, sem orvost nem hívhattak megfelelő címre. Kérésüket 1941-ben is meg kellett ismételni, mert két év alatt sem került elintézésre.²⁵

A közterület Régiposta utcáig való megnyitásának sürgetéséről 1941-ben találhatunk adatot.²⁶ Az utca lakói nehéz helyzetben voltak amiatt is, hogy ekkor még a számozása sem készült el, mint egy olvasói levélben írták:

„Már az elmúlt esztendőben ismételten sürgettük a Huszár utca összes házáinak számozását, azonban csak ígéretet kaptunk azzal, hogy a közeljövőben megtörténik a kérelem orvoslása. Azóta hetek, hónapok teltek el és semmi sem történt, pedig orvos, postás és minden idegen össze-vissza járkal ebben az utcában, nem találva meg a keresett címeket, számozás hiányában. Olyan sokba kerülne a házzámotablák elkészítése és felrakása?”²⁷

Még 1942 márciusában is előkerült a Huszár utcának a Liezen-Mayer utca irányába való átvágása.

A Mérnöki Hivatal felmérése szerint 1937 és 1939 között a következő ingatlanoknak kellett pótolni házszámtábláikat:

Maros u.: özv. Nagy Sándorné 23., Huszár u.: özv. Spielberger Józsefné 4/a., Szertics Józsefné 4/c., Hótay Ferenc 10., Czébán Mária 7., Kovács György 9., Németh Sándor 11., Galánthai Fekete Jánosné 34.²⁸

1.2. Verseny utca, Lázár Vilmos utca, (Vadász u.). Herman Ottó utca, (Fecske u.), Nemzetőr utca (Back Hermann u.)

Verseny utca

Ma a közterület két zsákutcát jelent. (Az utca déli része 1967-től Adyvároshoz tartozik.) Az északi oldala a Herman Ottó utcától, a Vásárcsarnok déli oldalától a Szigethy Attila utcáig húzódó zsákutca, az Adyvároshoz tartozó déli része a Szigethy Attila utcától a Magyar utcáig tart. Az utca beépülése azonban már az évtized elején megkezdődött, hiszen 1902-ben egy posta működött itt.²⁹

A Fecske utcát (Herman Ottó u.) a Körkemence utcával (Szigethy Attila u.) összekötő közterület hivatalos elnevezésére 1908-ban került sor. A tanács 1910 decemberében adott engedélyt Zámbó Lajosnak a Verseny utcai telkén egy földszintes ház, illetve a 6. szám házhely tulajdonosának, Bors Lajosnak szintén egy földszintes családi ház felépítésére.³⁰

Az Építészeti Bizottság a városrendezési terv értelmében földszintes, kertes házak építésére adott engedélyt a Fecske utcában. A város szabályozási tervében szerepelt az utca északi irányú meghosszabbítása (a később elnevezett Álmos utcáig), erre azonban a Benes Testvérek Vegyészeti gyáranak bővítése miatt nem kerülhetett sor. A Verseny utca elejtése címmel írt a helyi lap az utca fejlesztését akadályozó tényezőről:

„A holnapi közgyűlés folytatólag tárgyalja a városszabályozási tervnek módosítását, a Verseny utca megnyitásának elejtését, amiről a múlt évi decemberben hozott közgyűlési határozatát a Benes Testvérek cég telepengedély ügyének jogerős elintézéséig felfüggesztette. A telepengedélyt a belügyminiszter megadta és ezáltal a Verseny utca elhagyása a városszabályozási tervből önként következik. A tervet ugyanis sok évvel ezelőtt készítették, de időközben akként módosították, hogy a tervezett új utca a Back gőzmalom telkénél megszűnnék. Ahhoz azonban, hogy a körülbelül 170 m hosszú zsákutcát megnyissák, két ipartelep, a Benes- és Thaler-féléket, kellene kisajátítani és ennek ellenében épülhetne hat esetleg nyolc ház. Ez lenne tehát Győr legdrágább utcája, a Wennes Jenő utca mögött, ahol ilyen nagy pénzáldozat meghozatala a közpénztár terhére nem indokolt. Annál kevésbé, mert valamivel odébb rendelkezésre áll a Régiposta utca. A város Mérnöki Hivatala és az építész bizottmány, valamint a tanács, mint állandó választmány, helyszíni szemlék alapján, ugyanezen okból javasolták a szabályozási terv módosítását. Helyette egy keresztutca veendő fel, ami úgy közforgalmi, mint tűzbiztonsági érdekből megfelelőbb, előnyösebb lesz.

Ez utóbbi utcanyitáshoz szükséges terület kisajátítási költségeit a Benes cég kamatmentesen előlegezni köteles. A tanács ismét változatlan javaslattal terjesztette az ügyet a közgyűlés elé.”³¹

A Benes-telep a Fecske utca 13. cím alatt üzemelt. A Verseny utca a Herman Ottó utcába csatlakozik.

1935 júliusában a Verseny utca 1. szám alatt modern kétszobás kertes családi házat hirdetett a tulajdonos lakót keresve.³² 1915-ben még Csöndes

Kálmán lakatos és Luka Donát rendőr lakta az itt álló ingatlant. Valószínű, hogy át-, vagy újjáépítették a házat.

A Körkemence és a Verseny utca sarkán állt egy kereszt. A Szent Imre plébánia 1937, ill. 1938 tavaszán keresztúti ájtatosságot szervezett az egyházközség hívői számára, amelynek egyik állomása a fenti kereszt volt.³³

Németh Elek és Pomповics Gyögné földszintes családi háza a 27., 30. szám alatt állt 1906-ban. Tóth Ferencz háza 1910-ben a 4. szám alatt állt, a 8. szám alatt 1911-ben Tóth Mihály épített földszintes házat. A 3. szám alatt Luka Donát által 1911-ben épített földszintes lakóház telkén 1920-ban már Köberle Ferenc kapott építési engedélyt istálló létesítésére. Az utca további kiépülése az 1920-as, illetve az 1930-as években fejeződött be.

A Nádorvárosi Katolikus Polgári Kör 1937. májusi ülésén Weiss Hugó elnök indítványára kérték a polgármestert, hogy tegyen lépéseket a Verseny utca, Fecske és a Lehel utca közti szakaszának megnyitására.³⁴ Az összképet csak az rontotta, hogy az utca végén az egykori téglavető gödrök helyén egy egészségkárosító szeméttelep éktelenkedett. 1945-ig csak a Szentháromság utcáig tartó szakasza nyílt meg.

Lázár Vilmos utca (Vadász u.)

A tanács 1914 októberében határozta el, hogy az Erzsébet liget északi oldalán nyíló utcát az építendő laktanya miatt Vadász utcának nevezi el.³⁵ Az utca déli, a Körkemence úttól délre eső része csak 1945 után nyílt meg. (Ma ez a rész Adyvároshoz tartozik.) Az új közterület a szabályozási tervben a 38. számot kapta, s a Fecske utcát kötötte össze a Magyar utcával. (Ma két zsákutcából áll.)

A Vadász utcában 1928 novemberében készült el a csatornarendszer kiépítése az utca teljes (Fecske u. – Körkemence u.) szakaszán.³⁶

Az utcának a Huszár és Körkemence út közti szakaszát a város 1942-ben nyitotta meg azzal a feltétellel, hogy a telektulajdonosok az út burkolási költségeinek felét átvállalják. A belügyminiszter jóváhagyta az utca megnyitását, a telektulajdonosok anyagi megterhelésének mellőzésével. A város ilyen feltételek mellett nem vállalhatta a fejlesztést, ezért a döntést a közigazgatási bíróságnál támadta meg.³⁷

A Műszaki Levéltárban található feljegyzések alapján a Vadász utcában az első két ház (a 12. és 14. szám) 1914-ben, a 3–6. házsorszám között négy ház 1925–27 között épült fel. 1942-ben mindössze egy földszintes lakóház épült. Az épületek mindegyike földszintes volt. A 22–37. házsorszámokat viselő lakóházak 1947 után épültek.

A Mérnöki Hivatal felmérése szerint 1937 és 1939 között a következő ingatlanoknak kellett pótolni házsorszámabláikat: Gruber Margit 1., Dobler Irén 2/b., Limpacher István 3., Elbert Ferenc 4., Jagasits Miklós 5/a., Németh József 5/b., Gondán Jánosné 7., Felsődunántúli Mezőgazdasági Kamara 8. Vadász u.: Özv. Schneider Károlyné 8., Özv. Tóbiás Pálné 12., Dömötör Mihály 14., Schneider Sándorné 29. szám alatt.³⁸

Herman Ottó utca (Fecske u.)

A város közgyűlése előtt 1913-ban vetődött fel az utca megnyitásának kérdése, amely csak 1915-ben valósult meg. 1914 márciusában Rechnitzer Bódog és társai beadványban fordultak a tanácshoz a Fecske utca hivatalos megnyitásának érdekében. Ezen kívül kérték a hivatalt a sáros út salakkal való feltöltésére és az utca világításának felszerelésére.³⁹ 1915. évben a címtár szerint 11 lakóingatlan állt az utcában: nyolc a páratlan, három a páros oldalon.

A hivatalos megnyitás váratott magára, de a tanács ezt megelőzően már 1913-ban pótolta a hiányzó házsorszámablákat a Fecske utcában. Következő lakóingatlanoknak kellett a tanács által legyártatott táblákat megvennie.

Molnár László 7. szám, Barna János 8. szám, Regenyei János 9. szám, Kocsis Miklós 10. szám, Bors János 12. szám, Benes Pál 13. szám, özv. Horváth Józsefné 14. szám, Rechnitzer Bódog 17. szám, Montz 21. szám⁴⁰

A város 1925-ben tervezett csatornabővítése érintette a Fecske utcát is. A közmű kötelező igénybevételére a tanács hirdetményben hívta fel a lakosok figyelmét. A munkák 1926 márciusában fejeződtek be.⁴¹

A Fecske utcai lakók közül is többeket érintett a Liezen-Mayer utcánál említett járdaszint pontos mérnöki meghatározása. A hivatal eleinte itt sem akarta elismerni tévedését és a panaszosok építményét minősítették ideiglenesnek. A fellebbezések után a panasz másodfokra került, ahol a hivatal már nem tudta tartani az álláspontját, hiszen a szabályozási tervben a szintek megadása nem szerepelt.⁴²

A Mérnöki Hivatal utasítást kapott 1927 júniusában a Fecske utca egy részén makadám burkolat elkészítésére.⁴³

A város kötelezővé tette 1928-ban a megépült családi házak tulajdonosainak a kiépített csatornára való csatlakozást.⁴⁴

A Fecske utcában a Liezen-Mayer utca, Külső Baross út közti szakaszán a kiépített szennyvíz levezető csatornarendszert 1928 novemberében adták át.⁴⁵

A tanács 1930 májusában az utcában gázvezeték kiépítését rendelte el. A lakók ekkor nagyrészt tisztviselők voltak, akiknek régi kérése teljesült azzal, hogy háztartásukat gázfűtésre szerelhetnék át.⁴⁶

Az utcában rendelkezett ingatlannal Rechnitzer Bódog mérnök. A bérleményként hasznosított ingatlanban Pogácsné 1929-ben művirág tanfolyamot indított.⁴⁷ A háromszobás, verandás ingatlan a Fecske u. 17. szám alatt állt. Szintén befektetési céllal épített Káldy Lajos híres győri építész házat a 14. szám alatt.⁴⁸

A Fecske utca Régiposta utcáig való kinyitását követően, 1932-ben a Nádorvárosi Katolikus Polgári Kör a tanács felé intézett levelében kultúrbotránynak nevezte, hogy a Fecske utca végén lévő téglagyári gödröket a lakóházak közvetlen közelében szeméttel töltik fel.

„Magam láttam a kóbor kutyák seregét marakodni, a dögletes büzt s a legyek milliárdjait árasztó nyúlborökön és rothadó húscscafatokon és csontokon a lakóházaktól 50 lépésnyire akkor, amikor a tisztí főorvos úr a tifusz veszedelemre hívja fel a figyelmet.”⁴⁹

A tanács 76 négyszögöl területet sajátított ki 1932-ben Benes György ingatlanából, hogy a Fecske utca – Hosszú utca – Régiposta utca közti szakaszát megnyithassa.⁵⁰

1940-ben az adott évben kiadott városi címjegyzék adatai alapján itt, a Fecske u. 27.–31. szám alatt üzemelt Holzer Nándor cirokseprű üzeme.

1942-ben egy-, két-, háromszobás lakásokat magában foglaló társasház építését határozták el.⁵¹ A Fecske u. 3. szám alatt állt Benes György magtára. A 14. szám alatti ingatlanon épült fel Radics József kétemeletes társasháza 1943-ban. 1927-ben építtetett Mondovits Istvánné háromemeletes házat a 16 szám ingatlanon. A Benes testvérek gyára a 27.–29. szám alatt épült fel. A gyárépület mellett raktár, fészter, istálló és a kocsis lakása állt.

Az 1943-ban kiadott távbeszélő névsor szerint a fenti utcában előfizetéssel rendelkezett Szeremley Nándor műszaki tanácsos a 8. számú házban.⁵²

A gyárépület helyén 1952-ben az É. M. 48. Építőipari Vállalat irodája állt, az 1954-ben létesített kultúrteremmel.

Nemzetőr utca (Back Hermann u.)

Bégavári Back Hermann 1914-ben töltötte be 90. évét. A vállalatával a város iparát jelentősen fejlesztő gyárost születésnapja alkalmából köszöntötte a vá-

ros. A közgyűlés hálójának kifejezéséül az addig névtelen 16. szám utcát, amely az ő alapító munkájának és befektetéseinek köszönhetően létezik, Bégavári Back Hermann utcának nevezte el.⁵³

Közgyűlési előterjesztés után, 1927-ben került sor az utcában út és járda kiépítésére.

A Mérnöki Hivatal felmérése szerint 1937 és 1939 között a következő ingatlanok kellett pótolni házszámtábláját: Singer Pál 17.⁵⁴

1.3. Magyar utca

Az utca megnyitására 1913-ban a közgyűlés hozott határozatot. A közterületen viszont már sokkal korábban épültek lakóházak. A városnak az utcák szerinti ingatlan nyilvántartási adattára alapján az első házak felépítésére 1901-ben, 1903-ban, illetve 1911-ben került sor az akkor még névtelen utca építési telkein. A földszintes házakat Németh István, illetve Halász István építtette (Magyar u. 1/a., Magyar u. 1/b.), Kéry Jolán (Magyar u. 21.), Horváth László (Magyar u. 31.) Az utca a Veszprémi utat kötötte össze a Régiposta utcával. Az utca megnyitásához Lipovits Gábor, illetve Stern Jakab telkéből kellett a tanácsnak területet elvennie. Erre 1915 májusában került sor.⁵⁵ Stern Jakab telkéből az utcaszabályozás során 11 négyszögöl területet hasított ki a hivatal.⁵⁶

A tanács 1913 januárjában felmérte a Mérnöki Hivatallal az új utcák házszámtábla hiányait. A hivatal a Magyar utcában 11 háznál talált hiányosságot. A listából látható, hogy az 1911. évi állapothoz képest is volt már tulajdonosváltás. Halász István 3a. szám, Schercz János 7. szám, Kiss Mihály 17. szám, Lipovits Gábor 21. szám, Németh István 23. szám, Horváth László 25. szám, Mátyás Ferenc 29. szám, Kiss István 31. szám, Horváth János 33. szám, Molnár János 35. szám, Kocsis József 37. szám volt köteles a házszámtábla pótlására.⁵⁷

Szokol Imre 1914-ben a tanács Építészeti Bizottságához fordult, hogy a Magyar utcai telkén földszintes lakóházat építhessen (Magyar u. 1. szám). Az engedély megadásához a bizottság kikötötte, hogy az építési szabályzatnak megfelelően a padlósínt a végleges járdaszint fölé emelkedjen, a falakban a földszint magasságában szigetelőanyag beépítésére kerüljön sor. A tulajdonos kútépítési szándéka esetén a Mérnöki Hivatal engedélyét kellett beszereznie. Az árnyékszék építésénél a saját és szomszéd falától három méteres távolság betartását és egy vízhatlan falazattal boltozott emésztőgödör létesítését írta elő az építészeti hatóság.

A Magyar utca és a Szent Imre utca két sarkán a Szent Imre Óvoda és a Szent Imre templom, mint az utca két legjelentősebb épülete áll.

1927 júniusában megjelent hirdetésben dr. Dezső Pál ügyvéd az ismeretlen telektulajdonos megbízásából kínált a Körkemence út és Magyar utca vonalában fekvő telkekből családi házak építésére alkalmas telkeket. A vállalkozó 20-30 telek kialakítására tett ígéretet tetszés szerinti nagyságban, amelyek ezek szerint még nem voltak parcellázva. Az épített ingatlanra a tanács már megadta a 30 évig tartó házadókedvezményt. A terület értékét növelte, hogy az utcában a villany, gáz és csatorna bevezetése megtörtént. Az eladandó telkek a Veszprémi és a Körkemence útról is megközelíthetők voltak, s mindkét utcán városi autóbuszok is rendszeresen közlekedtek.⁵⁸

A Mérnöki Hivatal felmérése szerint 1937 és 1939 között a következő ingatlanoknak kellett pótolni házszám tábláikat:⁵⁹ Zubek István 3. szám, Zoltán Dénes 9. szám, Győr Szabad Királyi Város Erzsébet Ligeti Kertészház 4. szám.

1.4. Jósika utca

A Kórház-rét egykori területén (Jósika, Csokonai, Táncsics M. u.) lévő katonai gyakorlótéren szállt le a városba először 1910. október 24-én 13 óra 20 perckor a monarchia egyik irányítható léghajója a Parseval. A 650 m magas-

ságban közlekedő léghajó ellenszélben a Parndorf–Győr útvonalat 2 óra 80 perc alatt tette meg.⁶⁰

Az utca megnyitását 1928-ban közgyűlési határozat döntötte el. A közterület az Eörsy Péter (Levente) utcát köti össze a Zrínyi utcával, a közkórház főbejárata előtt végződik. Az utca abban a térségben helyezkedik el (Kórházzrét), ahol a tanács a tisztviselőknek kínált olcsó házhelyeket.⁶¹

Az ekkoriban megjelenő házhelyet ajánló hirdetésekben is következtethetünk, hogy ezt a területet jelölte ki a város a tisztviselőtelepnek, annál is inkább, mert itt voltak jelentős beépítetlen, felparcellázott ingatlanjai. A város saját tulajdonából kínálta eladásra 1929-ben a Levente utca és a Jósika utca sarkán álló 204 négyzetöl nagyságú területet.⁶² Még két alkalommal tettek közzé hasonló telekeladási hirdetést, mindhárom alkalommal más-más nagyságú házhely árverésére.

A nádorvárosi csatornabővítés 1928 novemberében érte el az utcát. A Sán-ci (Eörsy Péter) utcától a kórházbarakkig terjedő szakaszon épült meg a szennyvízvezető rendszer.⁶³

Az utcában az 1930-as években néhány kiadó lakásról szóló hirdetés alapján a leggyakrabban kétszobás, nagy cselédszobával rendelkező magasházak épültek, de egyszobás garzonlakás hirdetése is olvasható volt a Jósika u. 6. szám alatt.⁶⁴ Dr. Kubini Ignác nyugalmazott felpécsi jegyző 1936-ban ügyvédi irodát nyitott a 10. szám alatti lakásában.⁶⁵

Az utca 1928–35 között beépült két városi telket kivéve, a 2–4. szám alatt a bölcsőde csak 1951-ben épült fel. A Mérnöki Hivatal felmérése szerint 1937 és 1939 között a következő ingatlannak kellett pótolni házszámabláját:, Lóránt Eleonóra 10. szám.⁶⁶ Az 1943-ban kiadott távbeszélő névsor szerint a fenti utcában előfizetéssel rendelkeztek: Halmi József dr. kórházi rtg. főorvos 1., Matavovszky István dr. törvényszéki bíró 8.⁶⁷

1.5. Eörsy Péter utca (Sánci utca)

A Mérnöki Hivatal javaslatára a Békavári utat Sánci utcának nevezte el a tanács 1927 augusztusában.⁶⁸ Nem sokáig viselte az új nevét, 1931-ben a tanács Eörsy Péter utcára változtatta. A közgyűlés a levente mozgalom iránti megbecsülését az új elnevezéssel akarta kifejezni.

„Győr város polgármestere megint tanúbizonyságot tett a levente ügy iránti érdeklődéséről és az intézmény iránti szeretetéről. A Győrnádorvárosi Eörsy Péter Levente Egyesület kérelmére, Erdélyi Iván tanácsnok előterjesztésére, a harmadik kerületi Sánci utcának nevét megváltoztatta a levente egyesület nevében megörökített Eörsy Péter alezredes emlékére. A hős, aki Győrnek a törököktől való visszavételénél tanúsított dicső szereplésével nevét a város történelmében megörökítette, megérdemelte, hogy egy közterület viselje a nevét. Ezzel a Győr nádorvárosi levente egyesület két utcát kapott: A Levente utcát és az Eörsy Péter utcát. Ezek egymás mellett torkolnak a Szent György térbe. Mindkét utcában és a két utca közötti tér szakaszán leventefák nyernekhelyezést, Attila liget, Bendegúz-, Csaba-, Álmos-és Árpád fasorral, ahol a levente ünnepek méltó keretben fognak ezután lezajlani.”⁶⁹

A Sánci utcát hivatalosan 1927-ben nyitották meg. 1927-ben, illetve 1928-ban Fischer Erzsébet a 3., 5., 7. szám alatt, Weinhardt Mátyás a 14. szám alatt építtetett földszintes családi házakat.

Somogyi József 1928-ban az utca délnyugati sarkán építette fel élelmiszerboltját, amely az 1960-as évek elejéig üzemelt. 1943-ban a 26. szám alatt Káldy Barna neves építész egyemeletes lakóházat épített.

A Mérnöki Hivatal felmérése szerint 1937 és 1939 között a következő ingatlanok kellett pótolni házszámtábláját: Dobra János 42. szám.

Az 1943-ban kiadott távbeszélő névsor szerint a fenti utcában előfizetéssel rendelkeztek: Csimma Sándor dr. okl. gépészmérnök, MVG repülő oszt. vezető mérnöke 1., Vitéz Majthényi György gépészmérnök. 1a. szám alatt.⁷⁰

1.6. Táncsics Mihály utca (Levente utca)

A Törvényhozási Bizottság a Békavári Árok befedését követően a nádorvárosi szabályozási tervben 48. szám alatt jelzett utcát, amely a Szent György tértől a Zrínyi utcával párhuzamosan a Szentháromság útig vezet, Levente utcának nevezte el.⁷¹ Az utcának ünnepélyes keresztelőt is rendeztek 1928 novemberében a levente alakulatok. Az ünnep reggel 8 órakor szentmisével kezdődött a kamillus templomban. Ezt követően a barakkok északnyugati részén a leventék a nemzeti hősök emlékére egy fát ültettek el.⁷²

A Levente utca teljes hosszában 1928 novemberében fejezték be a csatorna kiépítését. A telektulajdonosoknak a csatornára való csatlakozását ez esetben is kötelezővé tette a város.⁷³

A Dugonits Titusz Levente Egyesület Schima Bandi aranykoszorús mesztert, iparművészt kérte fel utcanévtábla elkészítésére 1929-ben. Felhívást intéztek a társszervezetekhez, felszólítva őket a tábla elkészítésének költségéhez szükséges gyűjtések megszervezésére.⁷⁴ Az utcanévtábla felavatására 1930 júniusában került sor ünnepélyes keretek közt. A táblát a Levente utca 18. számú házra helyezték ki. Az ünnep záróakkordját vidám tábortűz melletti beszélgetéssel, közös énekléssel fejezték be.⁷⁵

Ezen közben a város anyagi lehetőségeit meghaladta az utcák, járdák karbantartása. Egy olvasói levél így ecsetelte az utcák állapotát:

„Sáros az utcátok! Ma megint az utak miatt kell panaszkodnunk. A Levente utcai lakók jöttek hozzánk, őszintén szólva egyáltalában nem szalonképes állapotban már legalább, ami a cipőjüket illeti. De nem is csodálkozhatunk ezen akkor, amikor elmondták, hogy utcájuk gyalogjáróját a gondos város most töltette fel félméternyire jó friss földdel. Többet úgy hisszük, nem is kellene mondani. A jóságos anyaföld keble az időjárással és az esőtől annyira megenyhült, hogy szeretett fiait nem akarja kiengedni onnét. Hócipő, kalucsni, sőt az a menő divatos kivágott női topánka mind ott ragad a

sárban, nem kis gyönyörűségére az ott hancúrozó gyerekeknek. Arról meg, hogy otthon a szobába lépés előtt az ugyancsak csupa sáros harisnyát is le kell húzni, ne is beszéljünk. Az a szomorú, hogy mindezt pár kocsi salakkal el lehetne kerülni. De ki az, aki odaküldi? Úgy látszik, a város nem. A Levente-utcában eddig tudomás szerint már két sárcipő nyugszik a kátyú fenekén. Várva a mélységből való kiemelést.”⁷⁶

Az utca nagy része 1934-re épült ki. A tanács azon terve, amely a tisztviselőtelep modern magassíkszintes polgárházaiból álló lakónegyed kialakulására irányult néhány helyen megbicsaklott. A helyi lap így festi le az utca képét:

„A pompás családi házakkal startoló Levente utca vége sertésölak és ezek tartozékainak elrettentő gyűjteménye, ahová a lakók már most remegnek a hírtől, hogy májusra egy sereg cigányt akarnak letelepíteni Zrínyi utcai barakkok (sic.). Tudomásom szerint az érdekeltek eléggé indokolt kérvénye ott van már a város polgármestere előtt, hogy a szépi és közegészségügyi szempontból egyaránt megbotránkoztató barakkok mihamarabb eltűnjenek a föld színéről.”⁷⁷

A Mérnöki Hivatal felmérése szerint 1937 és 1939 között a következő ingatlanoknak kellett pótolni házsám tábláikat Táncsics M. u.: Lothringer Béláné 12. szám, Székely Jenő 22. szám.⁷⁸

Az 1943-ban kiadott távbeszélő névsor szerint a fenti utcában előfizetéssel rendelkeztek: Lázár István gépészmérnök Ipartelepek üzemvezető. 2., Halbritter Ferenc földbérő 9., Veress István okl. gépészmérnök. 9. számú házaknál.⁷⁹

1.7. Csokonai utca

A közgyűlés 1928 augusztusában a III. kerület szabályozási tervén 51. sz. utcával jelzett közterületet, ami a Jósika utcától a Szentháromság útig terjed Csokonai utcának nevezte el.⁸⁰ Az új közterület az Eörsy Péter utcát köti össze a Szigethy Attila utcával.

A közterületen 1932-ben még több üres házhely volt. A tanács hirdetményben tudatta a lakossággal, hogy az ezeken az üres telkeken felépülő házak házadó mentességet kapnak.⁸¹

Egy 1940-ben történt adásvételről szóló híradás, mely szerint a Csokonai u. 4. alatti 175 négyszögöl nagyságú telken álló ingatlan magas áron (19.000 P) cserélt gazdát. Ezt követően számos hirdetés jelent meg a fenti cím alatt, amennyiben kiváló minőségű házi kosztra vágóknak előfizetést kínál a nevét nem közlő vállalkozó.⁸² Az 1940-es években a 12. szám alatt üzemelt Éles Gyula hentesüzlete.⁸³

A Csokonai utca 13-as házszám alatt lakott Nagy Ernő kőművesmester.⁸⁴ Ő végezte az Idegenforgalmi Pavilon építésénél a kőműves és vasbeton-szerelőmunkákat. A pályázata miatt az Ipar és Kereskedelmi Kamara Árrombolási Bizottsága elé is került, hiszen szaktársai véleménye szerint túl olcsón vállalta el a fenti munkát.⁸⁵

1.8. Lahner György utca, (Kamillus u.) Bem tér (Szent György tér)

A Békavári árok fedett csatornává alakításáig a területen a szabályozatlan utca házai álltak a mai Dembinszky utca területén, a Zöldfa utcával párhuzamosan északon a Kamillus (Lahner György) utcáig. A vízgyűjtő csatornát övező építésre alkalmatlan, mélyen fekvő, sással benőtt zombékos terület nagysága jóval meghaladta a mai tér nagyságát. Amennyiben egy részét építési telekként felhasználták a házhely területét fel kellett tölteni. A csatornázási munkákhoz szükséges kisajátítások már 1909-ben megkezdődtek.

„Trimmel Ferenc és neje Felső Nádor utcai 1–3. sz. házuk kisajátítását kérik, mert a szabályozási vonalba esik. A kisajátításért 7.290 K-t fizetett a város. A Strausz és Laucsek-féle ingatlanokat, amelyek a csatornabővítési munkálatokhoz voltak szükségesek, négyszögölenként 6 koronáért, összesen 4.600 koronáért szerezték meg.”⁸⁶

Lahner György utca (Kamillus u.)

1883-ban több Zöldfa utcai, illetve békavári lakos fordult a tekintetes tanácshoz, hogy a Kálvária utcából a templom mellett lévő Eszterházy-féle telken át a Zöldfa utcáig egy új utcát alakítson ki. A tanács azzal odázta el a sürgetést, hogy ez a kérdés 1881 óta folytatólagos tárgyalás alatt áll. A felvetés miatt a kérdést ismét napirendre tűzte és utasította a Gazdasági Hivatalt, hogy terjeszsen a közgyűlés elé megvalósíthatósági programot.⁸⁷

A Kálvária, Zöldfa, illetve később a Hosszú utcát összekötő közterület megnyitásának előkészítésére már 1909 októberében sor került. Az utcanyitáshoz Polgár Páltól 411 négyszögöl területet kellett megvennie a tanácsnak. A tulajdonos által meghatározott 32K négyszögölenkénti árat a város nem tudta kifizetni, ezért kisajátítási engedély iránti kérvénnyel fordult a belügyminiszterhez. Az utcanyitáshoz a város kegyuraságához tartozó plébániakertből is ki kellett hasítani egy darabot.⁸⁸

A nádorvárosi templom mellett a Kálvária utcát a Békavárral összekötő utcát 1913-ban nyitotta meg a közgyűlés. Az utca a Kamillus utca elnevezést kapta.⁸⁹

A 11. sz. földszintes házban lakott Bajor (Bayor) Vilmos leventeparancsnok. A Mérnöki Hivatal 1913. januári felmérése alapján házszámtábla hiányzott Polgár Nándor házáról.⁹⁰

A Kamillus utca 9. szám alatt lakott Bodocs István a Révai Miklós gimnázium híres polihisztor tanára, reáltárgyakat tanító pedagógusa. 1936-ban a Tanári Kör gyűlése alkalmával a Révai Miklós gimnázium szertárában fénytantból tartott előadást. A 15. Győri Szabadegyetem előadói közt már a földrajzi kutatásairól tartott előadást „Győr őstörténete címmel”. 1943-ban Hegyfoky érremmel tüntették ki a hazai meteorológia és a magyar mezőgazdaság érdekében végzett munkájáért. 1944-ben már a történelem és etimológia területén kifejtett munkássága tette ismertté. Hogyan születtek az ősi nemesi nevek címmel cikke jelent meg a Dunántúli Szemle című tudományos lapban. Ugyanitt az „eb ura fakó” közmondás eredetére derített fényt.

Az 1943-ban kiadott távbeszélő névsor szerint a fenti utcában előfizetéssel rendelkezett Sokorai Béla postafelügyelő, 7.⁹¹

Bem tér (Szent György tér)

A tér megnyitása előtt a tanács hivatalos név híján még a rendezési tervben szereplő I. számú tér területére adott ki építési engedélyeket. A Szent György tér hivatalos elnevezésére és a házsámok kiadására 1926-ban került sor. A tér feltöltése 1928. szeptember – 1929. március között valósult meg.⁹²

A kis alapterületű szegényes, földszintes házak gyarapodásával a beépítetlen terület egyre kisebb lett. A városrész nyugati felén nyitott utcák házhelyeit, a Békavári Árkot körülvevő építési területek feltöltése felértékelte. Az addig rossz adottságú területnek a Békavári Árok lefedése lehetőséget adott a tér hasznosítására, de ezután sem szűnt meg teljesen a vízbetörésektől való félelem. Átmeneti gondok gyakran borzolták a kedélyeket. 1929-ben a csatorna nem bírta a nagy esőzést és több helyen megsérült.

„Olyan erővel zúdult a víz és milyen tömegben, mi sem jellemzi jobban, mint az, hogy a Szent György téren keresztül a Sánci utca felé vezető betoncsatorna vastag lapjait alámosta, s azok több helyen beszakadtak és összetörték.”⁹³

A Békavári Árok vízének felszín alatti elvezetése csak a Nádor téren 1982-ben felépített víztorony tereprendezési munkáival párhuzamosan történt meg. Az ároknak csak egy 50 m-es mellékága maradt meg az Orgona utca észak-déli irányba húzódó vonulatán. Ma már csak nagyon ritkán van víz benne.

A szabályozási tervben I. sz. térként (Szent György tér) jelölt közterület beépítésére a város saját beruházásaként 1926-ban kelt közgyűlési határozata értelmében egy kétemeletes bérház felépítéséről döntött. A Kamillus utca és a Szent György tér sarkán, a Szent György tér 16. szám alatt felépült városi bérház tervpályázatán induló vállalkozók közül Réthy József pályázatát hirdette ki győztesként a bizottság. A 750.000 K értékű beruházás építkezési költsé-

geire a város dollárkölcson felvételére kapott engedélyt a belügyminisztertől. A tanács a házmesteri lakáson kívül hat kétszobás bérlakást kínált az igénylőknek. A lakások kályhával, fürdőkáddal és mosdóval felszerelt fürdőfülkével is rendelkeztek.⁹⁴ A városi bérház kivitelezői munkáira kiírt pályázatot Káldy Barna győri építőmester nyerte el.

A Szent György tér kialakítására a közgyűlés a belügyminiszter engedélye után kezdte el a kisajátítási eljárásokat.

„Nádorvárosban a szabályozási terv szerint a Wesselényi utca, Kamillus utca, Felső Nádor utca és Zrínyi utca torkolatában az ügynevezett Szent György tér képződik. A tér teljes kiképzését akadályozza két aránylag kicsi, az egyik 75, a másik 51 négyszögöl nagyságú ingatlan. Csak ennek a két ingatlannak megszerzése után lehet feltölteni és rendezni a teret.”⁹⁵

A tér csatornázása 1928 novemberében készült el. A szennyvízelvezető rendszerre a lakosok decembertől kezdődően csatlakoztatták házaikat.⁹⁶

A tér, a helyi újság szerint 1930-ban a következő látványt nyújtotta az ide látogatóknak:

„Aki ép szemekkel rendelkezik, annak a Szent György térről egy hatalmas bérkaszárnya tűnik eléje. A tömeg vonz, tehát sétáinkat az új bérpalota felé (városi bérház) irányítottuk. Közel 100 család lakik a bérházban. Hát ez meg is látszik már a hozzá vezető úton, mert azt eléggé kitaposták. A föld olyan, mint az aszfalt, tehát ez az út ráér még a város hivatalos gyámkodására. A bérház közelről elég impozáns, külső stílusa talán kaszárnya jellegű, de bent eléggé kedélyes. A második emeletről gyönyörű kilátás nyílik a csanaki hegyekre és friss levegő is van bőven.”⁹⁷

Az I. sz. térre vonatkozó szabályozási terv nagy előnye volt, hogy az utcanyitással közvetlen összeköttetést kapott a Zöldfa utcával és a templom mellett a Kálvária utcával. A Szent György tér azonban csak nehezen akarta felvenni a szabályozási tervben elképzelt alakját.

Csákány József 1926 májusában kapott építési engedélyt egy alagsori helyiségeket is magában foglaló földszintes családi ház felépítésére a Zrínyi utca és Szent György tér kereszteződésében (Szent György tér 17. sz.). Az építőmester Czech Lajos kivitelezésében elkészült épületet a kórház bővítésekor lebontották.

A város 1929-ben árverésen értékesítette a Szent György tér délkeleti részén a tér és a Zrínyi utca kereszteződésénél fekvő két építési telket Stranczinger Lajosnak, illetve tőle déli irányban, már a Zrínyi utcában Réthy Károlynak. A tanács egyéves beépítési kötelezettséget írt elő a két tulajdonosnak. Stranczinger Károlynak egy egyemeletes, a Szent György tér felé néző homlokzattal, Réthy Károlynak Zrínyi utca felé néző földszintes épületet kellett építenie előkerttel. Stranczinger Lajos a beépítést nem tudta elvégezni és a tanács a telket tőle visszavásárolta.⁹⁸

A Szent György tér 8. számú sarokházat Pattermann Rezső megbízására Káldy Barna tervezte és cége végezte a kivitelezési munkákat is.⁹⁹ A tulajdonos 1936-ban engedélyt kért egy emeletes toldaléképület megépítésére. Az új építmény emeletenként egy-egy szobát, konyhát, fürdőszobát foglalt magába.

A Szent György tér 9a. számú házat Horváth Mihály textil nagykereskedő megbízására építették meg. A házat az építető csúfneve alapján csak „Nyúl Miska Háznak” nevezték a környéken élők.¹⁰⁰ Az 1940-ben kiadott építési engedély birtokában a telek tulajdonosa elkezdte az építkezést. A Szent György tér – Eörsy Péter utca sarkán fekvő telekre egy kétemeletes lakóházat tervezett Réthy Károly építőmesterrel. Az építkezés kivitelezője Lázár János volt. Az emeleteken négy kettőszobást, négy egyszobást és négy garzonlakást alakítottak ki.¹⁰¹ Az építés során a tulajdonos azonban eltért az előírt légtalmi előírásoktól, ugyanis az első emelet földemét egybemunkált vasbeton gerendákra helyezett vasbeton szerkezetűre kellett volna építenie, ehelyett a vasbeton gerendák közé tűzveszélyes nádat helyezett, befedte és bevakoltatta. A tanács az építési engedélyt visszavonta a hiba kijavításáig.¹⁰²

A Szent György tér 9. számú házat is Horváth Mihály építtette. 1941 májusában nyújtotta be az építető a pótépitési engedély (toldalék épület) iránti kérelmét. A befektető az építőmestert is lecserélte, Farkas Mátyás mosonmagyaróvári mesterre bízta az építkezést. Szomszédjai, Weinhardt Mátyás (Szent György tér 9/b) és Orbán Gyula (Felső Nádor u. 13. sz.) hozzájárultak az építkezéshez.

A Szent György tér szabad területén a nádorvárosi levente egyesületek is gyakran rendeztek összejöveteleket, tábortüzeket. Dr. Matolcsy László tanár, levente vezető-főoktató elgondolása szerint az Eörsy Péter és a Levente utca által alkotott háromszög alakú szabad területre felépíthetik a leventeházat (a térrész, ahol ma a lengyel tisztok emlékműve áll). A Szent György tér közepére egy hősi emlékművet képzelt el a főoktató, és a Szent György tér parkosítása is a tervei közt szerepelt. A „Győri Önmivelő és Testnevelő Leventeház” és az „Ezerfák-Környéke” által elfoglalt Szent György tér elrendezési vázrajzát be is nyújtották a tanácsnak.

Az élet azonban ezt a tervet is felülírta, hiszen a városnak a gabonapiac kihelyezése miatt nagyobb szüksége lett a szabad területre.

A tér rendezési tervének közzétételére 1934-ben került sor.

„A Szent György tér rendezése. Nádorvárosnak a kialakulás stádiumában lévő reprezentatív tere, a Szent György tér most van rendezés alatt. A vasúton túli városrész önálló piacát helyezik majd el itt. Ezt a területet néhány esztendővel ezelőtt szeméthulladékkal töltötték föl, hogy megszabadítsák a pocsolóktól. A nádorvárosiak óhaja a piactélesítés tekintetében arra az elhatározásra bírta a várost, hogy a teret megfelelőképpen rendezze, a csinoság és a piactér követelményeinek megfelelően. A munka elvégzésére 6.500 pengőt irányoztak elő, amely összeg a feltöltés és a parkírozás költségeit jelentette. Okulva a Széchenyi tér tapasztalatain, a teret kétszázalékos lejtővel építik, a csín érdekében: pedig körös-körül 15–20 méteres sávot ligetesítenek. Mivel a talaj, mint mondtuk, hulladékból áll, a parkosítandó sávot termékeny, humusz talajjal töltik föl. Nincs eddig a jármű- és gya-

logos forgalom rendezve a Szent György téren, most erről is gondoskodnak. A házak tövében gyalogjárót építenek, azután megfelelő építésű kocsit üvezi majd a teret és természetesen a térbe torkolló utcák gyalogos forgalom lebonyolítását szolgáló folytatást kapnak a piactéren keresztül. Az új Hosszú híd környékének rendezésével fölslegessé vált Petőfi téri mázsaház, mint ismeretes hamarosan lebontják, utódját pedig a Szent György tér Felső Nádor utcai frontjában építik föl, ezzel is emelve a piactér jelentőségét. Az új mázsaház természetesen stílusosan illeszkedik majd a tér környezetébe, melyet 6.500 pengős költséggel építenek föl. A rendezés ideje legalább még másfél hónapot igénybe vesz, de a téli időre minden bizonnyal hozzájutnak a nádorvárosiak régi kívánságuk teljesedéséhez, rendezett piacot kapnák a Szent György-téren.”¹⁰³

A tervek arról szóltak, hogy a tér kialakításának befejezése után a Wennes Jenő utcai gyümölcs és élelmiszerpiacot Nádorváros önálló heti piacaként a térre helyezik át. A piac területét a Kamillus és a Zöldfa utcai részen a mázsaház körül kívánták elhelyezni, hogy ne zavarja a kórház működését.¹⁰⁴

A Nádorvárosi Keresztény Polgári Kör többszöri sürgetésére a Mérnöki Hivatal a polgármester utasítására a térre egy gázvilágítású kandeláber elhelyezéséről készített tervet. Mivel a téren a közlekedési utak még nem voltak kijelölve, a hivatal csak ideiglenes jelleggel javasolta a közvilágítás felállítását.¹⁰⁵

A nádorvárosi piac kialakítása

Már 1914-ben terv született a piacok decentralizációjára. A nádorvárosi piacot a szabályozási tervben I. számú térként szereplő területen kívánták megvalósítani. Ezt a tervet porolták le 1938-ban, a tér észak-keleti sarkát szemelték ki a piac helyéül.

A Piacrendező Bizottság 1938 márciusában határozott a gabonapiac Szent György térre való helyezéséről. Döntés született a tér piaci részének burkolásáról (makadám kövekkel való piacteret szándékoztak építeni).¹⁰⁶

A távolabbi tervekben a vásárteret is ide akarta a tanács elhelyezni. A tervek szerint egy elárúsító helyre 4 m² területet hagyva, 295 eladó tudta volna egymás mellett a portékáját kínálni. A heti piacok decentralizálása nem nyerte el a közönség sikerét, sem az eladók, sem a vevők nem barátkoztak meg az új helyszínnel.

Az országos vásárok alkalmával az állatvásárok a Szeszgyártól délre elterülő állatvásártéren, a gabonavásár a Pénzügyi Palota és a víztorony közti téren, a kirakodóvásár a Bisinger park területén és a Szent István út déli oldalán került megrendezésre. Fapiac helyéül a Petőfi tér szolgált. Az izraelita hitközség bővíteni szeretne volna a neológ izraelita templomot és a hozzákapcsolt iskola udvarát. Kéréssel fordult a tanácshoz, hogy a Petőfi tér városi területéből adja el a megfelelő nagyságú ingatlanrészt, amely érintette a Petőfi téri mázsaházat, így annak, illetve a fapiacnak az elhelyezését is meg kellett oldani.

Még a tér rendezési terve előtt, 1934-ben döntött a Kisgyűlés a mázsaház és a fapiac Szent György térre való kiköltöztetéséről. Helyszínéül a heti vásárok területét jelölték ki. A hír hallatára dr. Petz Lajos, a kórházigazgató főorvos rögtön levélben fordult a polgármesterhez, amelyben a kórház fertőző osztályát említette, amely különösen veszélyeztetett lett volna, mivel a piacra előfogatokkal érkező eladók, vásárlók kísérelésként megjelenő legyek, és más rovarok, rágcsálók veszélyeztették volna a kórházban folyó gyógyító munkát. Hivatkozott arra az európai gyakorlatra, amely szerint a kórházak környékén egy kilométeres ún. védelmi zónát szokásos létrehozni, ami ilyen tevékenységet is tilt.¹⁰⁷

A felvetésre a piac helyét a tér közepén jelölték ki. Ez azonban még mindig olyan mélyen feküdt, hogy feltöltése nélkül nem lehetett volna használni, mert minden csapadékvizet összegyűjtött. A feltöltés 10.000 P költséget jelentett volna. Három évig tartott a huzavona, míg a tanács kérésére a Mérnöki Hivatal a Szent György tér kórháztól legtávolabbi részébe, a tér délnyugati sarkába helyeztette át a fapiac területét és itt építették újjá a Petőfi térről elhozott mázsaházat. Az épület áthelyezésére versenytárgyalást írtak ki. A legked-

vezőbb ajánlatot Székely István helyi kőművesmester nyerte el. A hely szűke miatt az átadás után a mázsaház ablakpárkányait el kellett távolítani, mert a mázsáltatás után az ablaknál fizetőket a következő szekér szinte nekinyomta a párkánynak.¹⁰⁸

A vásárok Belvárosból való kihelyezése továbbra is napirenden volt. Először a gabona-, burgonyapiac Szent György térre való kihelyezése került napirendre, ehhez fel kellett tölteni a tér teljes területét.¹⁰⁹

A végleges vásártér megépítéséhez a Felső Nádor utca 7. és 11. sz. házakat is ki kellett volna sajtátítani.¹¹⁰ Erre azonban nem került sor.

A tanács 1936-ban 36 polgár aláírásával kapott levelet. A Szent György tér környékén lakók ebben fogalmazták meg azon kéréseiket a hivatal felé, amely a piac áthelyezésével együtt véleményük szerint megoldandó. Mivel egy-egy piacnapon 2-300 ember megjelenésére számítottak, kérték, hogy piacra menők számára természetes szükségleteik elvégzésére árnyékszéket építsenek. A tér feltöltésekor a korábban létesített víznyelőket betemették, kérték tehát új víznyelők építését. A piacra érkező 150 kocsival a tér salakkal feltöltött burkolatát úgy feltörték, hogy már a gyengébb szél is egészségtelen porfelhőt kavart. Szükség volt tehát a tér rendszeres öntözésének elrendelésére is. A tanács mindegyik kérést teljesítette.¹¹¹

A vásárok kihelyezéséről szóló döntés nagyon elhúzódott. A tanács 1935-ben megengedte a Gyümölcsstermelők Győri Alosztályának, hogy a Szent György térre a tervezett parkosítás helyére gyümölcsfa csemetéket ültessen. A több mint kétszáz csemete kiültetése meg is történt.

1937-ben aztán mégis döntés született a piac egy részének, a gabonapiacnak a Szent György térre való kihelyezéséről. A város felülbírálta két évvel korábbi határozatát és döntött a kétéves gyümölcsfák Révfaluba (a Víztorony környékére), illetve a Szeretet Otthon környékére való kihelyezéséről.¹¹² A döntést a város közönsége nehezen fogadta el. A helyi lapok részletesen

foglalkoztak a határozattal. Több olvasói levél is foglalkozott az új koncepcióval. Legnagyobb felháborodást az a polgármesteri bejelentés okozta, hogy a gyümölcsfák eltávolítását azoknak kell megtennie, akik azokat odaültették. Egy olvasói levelet érdemes idézni a megjelent írások közül.

„Méltóságos Polgármester úr!

Méltóságod f. évi november hó 19-én kelt levelemre a Györi Nemzeti Hírlap november 24-iki számában nyílt levél formájában válaszolt és válaszát levelemnek egyik mondatára építette fel.

Nem gondoltam arra, hogy szerény kérésem a nagy nyilvánosság előtt oly beállításban tárgyalassék, mintha nem érteném meg Méltóságod nehéz helyzetét és nem meggyőződésből, hanem epés tollal írtam volna meg »tiltakozó« levelemet.

Ezt a félreértést és félremagyarázást kívánom helyreigazítani, amikor előadott kérésemre visszatérek.

Levelemben azt írtam, hogy értesültem arról, hogy a város vezetősége a Szent György téren elhelyezett gyümölcsfák eltávolítását elhatározta. Hozzáfűztem, hogy abból a csodálatos fejlődésből, melyet az alig kétéves gyümölcsfák mutattak, azt látom, hogy ezen fákon Isten áldása nyugszik. Ezeket a fákat, melyeket a szeretet és önzetlen áldozatkészség sok munkával létrehozott, megbolygatni, annyit jelent, mint a természet rendje ellen cselekedni. Mint jó keresztény asszony, azt is tudom, hogy azt, aki az Isten vagy a természet törvénye ellen cselekszik, büntetés éri, de még gyermeke is fog érte bűnhődni. Amennyiben tehát a város vezetősége a gyümölcsfák eltávolítását kívánja, miáltal értesülésem szerint a fák 90 százaléka elpusztulna, úgy méltóztassék megengedni, hogy ebben a munkában vallásos meggyőződésből kifolyólag részt venni nem kívánok!

Méltóztassék ezt a munkát saját közegeivel elvégeztetni, mert az előrelátható rombolásért a felelősséget sem Isten, sem a jószívű adakozók előtt vállalni nem tudom.

Kérésemet alátámasztom azon kívül még az akció gazdasági jelentőségével, melyet a jövőben várhatunk. Ez volt a kérésem tartalma.

Vallásos meggyőződésemet és felfogásomat csak indokolásul hoztam fel, az nem lehetett megfélemlítés, sem átok, sem fenyegetés, mert kizárólag saját cselekvésemnek megokolásául szolgált, önmagamat kívántam menteni azért, mert nem vehetek részt egy olyan munkában, melyet károsnak ismerem fel, és amelynél való közreműködésemért felelősséggel tartozom lelkiismeretemnek és a jószívű adakozók nagy táborával szemben.”¹¹³

A levél megválaszolására a polgármester is a nyilvánossághoz fordult. A változtatás indoklásául a város érdekét hozta fel. Biztosította a levélíró, hogy szakértői szerint a kétéves fák nem fogják megsínyleni az átültetést.

Az építkezések a tér körül kijelölt házsor beépítetlen telkein folytatódtak. 1937-ben Lázár János építőmester kiadásra hirdetett meg épülő, új házában egy háromszobás modern lakást.¹¹⁴

A Mérnöki Hivatal felmérése szerint 1937 és 1939 között a következő ingatlanoknak kellett pótolni házszámtábláikat: Zajovits Ferencné 6. szám, Weinhardt Mátyás 9/b. szám, Varga József 12/a. szám, Ott Gyula 12/b. szám, Tűz János 14. szám, Kutnyák Ferenc 14/b. szám.¹¹⁵

Az 1943-ban kiadott távbeszélő névsor szerint a fenti utcában előfizetéssel rendelkeztek: Osztovcics László dr. vármegyei főügyész. 2. szám, Späth Gyula polgármester. 4. szám alatt.¹¹⁶

2. Nádorváros rendezésének folytatása 1930–1950 között

A városrendezés gondjai az 1930-as évek végére megsokasodtak. A bürokrácia hosszadalmas útvesztői, a nagyszámban egymás után nyíló utcák, a kisajátítások, a város pénztelensége által okozott nehézségek lassították a fejlesztéseket és sok konfliktushoz vezettek. A város vezetése érezte, hogy a lakosság változatlanul, sőt egyre jobban, gyakran átgondolatlanul sürgette az új utcák nyitását, ezért ismét fel kellett hívni a figyelmet, hogy ez mindig nagy terhet ró a telektulajdonosokra is. Az épületekkel ritkán tarkított, földszintes házakkal alig beépített utcanyitások viszont a városnak okoztak gondokat. A kérdés mindig úgy merült fel, hogy mindenütt elbírják-e az érdekeltek a közművek tetemes költségeit? A közgyűlés szilárd elhatározásként fogalmazta meg, hogy a városrész területén csak modern, egészséges házak felépítését engedélyezi. A lakásínség miatt azonban a tanács gyakran erején felül vállalt részt a költségekből.

Az építési telekszám növelésének kényszere, a már megépített utcák karbantartása, illetve a gazdasági világválság okozta nehéz helyzet kormány szinten arra hívta fel a figyelmet, hogy a városfejlesztést és a szociálpolitikát összekapcsolja. A lakóházak számának növelése sem folytatódhatott tovább a lakhatási viszonyok javítása nélkül. A szűkös anyagi lehetőségek mellett igényes, pontos tervezőmunkával, az adottságok lehetőség szerinti legjobb kihasználásával, a lakosság bevonásával kellett a fejlesztést folytatni. A város a kormány felhívására hirdetményt tett közzé. A Törvényhozási Bizottság a 166/1930 sz.

közgyűlési határozatával Nádorváros egyes utcái-, terei-, útjainak még a tél folyamán ínségmunka keretében való feltöltését határozta el. A feltöltéshez szükséges anyag (lehetőleg homokos kavics) beszerzése miatt arra kérte a lakosságot, hogy akik 35 000-100 000 köbméter föltöltő anyaggal rendelkeznek és azt a város közönségének el kívánják adni, eladási ajánlataikat írásban a város polgármesteréhez címezve 1930. október 31-ig tegyék meg. Ajánlatot lehetett tenni az anyag kitermelésére vagy a szükséges feltöltési anyagot magába foglaló ingatlanra is. Az anyag kitermelési helyének Nádorvároshoz, különösen pedig a feltöltendő utcák-, terek- és utakhoz közel kellett lennie, továbbá oly út mellett, amelyen az anyagot a fuvardíj emelkedése nélkül télen is lehetett szállítani.¹¹⁷

A feladatok meghatározása után a lakosság részéről a kritikai hangok sem hiányozhattak. A Dunántúli Hírlap cikke egy olvasói levélen keresztül világít rá a teendőkre:

„Városrészünknek az egész városfejlesztés keretébe beillő korszerű rendezése tekintetében a teendők kétirányúak. Az egyik tervezési feladat: a városépítési terv végleges és most már sürgős megállapítása, másik pedig ezzel szoros kapcsolatban azon legsürgősebb munkálatok megkezdése, amelyek szerényebb anyagi eszközökkel már most az ínségmunka keretében elvégezhetők, sőt el is végezendők.

A városrendezési terv megállapítását időszerűnek és sürgősnek kell tartanunk, hiszen ha tíz évvel ezelőtt készült volna el, már akkor is késett volna. A városrendezésnek meg kell előznie a beépítést, itt meg mögötte maradt. Az ilyen nagy körülmétekintést, sok felmérést, számítást, tervezést igénylő, átfogó munka éppen az építkezések stagnálása idején végezhető el alaposan. Az eljövendő fellendülés idején megint az építési engedélyek, kitűzések adnak munkát s miközben gombamód nőnek az új házsorok, városépítési terv hiányában tervszerűtlenül, mondhatnám kapásból adjuk meg a járdaszintet, a kötelező beépítési módokat s ismétlődnek az épületeket elcsúfító utólagos utcafeltöltések, a ki-beugró, össze-vissza szituált házsorok, zsákutcák, szomorú utcaképei.

Végre is nem akkor kell rájönni, hogy a csatornarendszeren változtatni kell, midőn az utcai csatorna már kibújik a földből, sem a vízvezetéken, mikor már a földszinten sincs víz.

A város délkeleti részén új csatornacsövezés, a harmadik víztorony (esetleg Szabadhegyen) és csőhálózat bővítés szükséges.”¹¹⁸

A belügyminiszter által 1933-ban jóváhagyott szabályozási terv Nádorvárosra vonatkozó része előírta, hogy:

Az építési telek nagysága legalább 100 négyszögöl legyen. A Vasútsoron, a Hosszú utcának a Vasútsortól a Fecske utcáig és a Külső Baross útnak a Hunyadi utcától a Szentháromság útig terjedő szakaszán az utasítás szerint csak emeletes ház építhető. Előírta melyik utcákba lehet az utcafronton zárt sorban építeni (Lóvonat, Hunyadi, Rét, Közép, Wesselényi, Alsó Nádor, Hold, Hosszú, Zrínyi, Felső Nádor, Kálvária, Csaba, Buda utcákban és a kerület tereire, dűlő telkeken), melyik utcákban mekkora előkertet kell hagyni.¹¹⁹

A cél tehát a rendezett és szemet gyönyörködtető utcakép kialakítása volt. A gazdaság törvényeitől természetesen a városrész beépülése sem vonhatta ki magát. A Belvároshoz közel eső drága házhelyeken szebb családi házak épültek, mint az olcsóbb telekárón kínált házhelyeken. Ma, amikor a Belváros közelségét nem csak 1-200 méterben, hanem 1-2 km-ben mérjük, láthatjuk, hogy az egykori peremen épült szerényebb házak helyén milyen csodálatos „paloták” épülnek. A majorszerű „utcától utcáig” tartó nagy területeket megosztották és a telkeket eladták ott, ahol az új házhelyek sora már megkövetelte az utcanyitást.

1932-ben a Mérnöki Hivatal feladatának megfelelően jelentést tett a tancsnak néhány új utca elnevezését illetően. A javaslat négy pontja Nádorvárosban létesült új utcák névtelenségére hívja fel a figyelmet: A 18. számú utcának a Wennes Jenő úttól keletre eső része, ahol már néhány ház épült, ennek az utcának az elmekórház előtti részét már elnevezték dr. Petz Lajos utcának. A szóban forgó útszakasznak lehetne ugyanezt a nevet adni.¹²⁰

A 25/a számú utca, ami a Benes gyár északi határvonala mellett húzódik a Wennes Jenő úttól keletre. Néhány ház már felépült, de a közterület még itt sem kapott nevet.

A város Kisgyűlése 1933 januárjában az Építészeti Bizottság támogatásával javaslatot tett egyes utcák elnevezéséről. A javaslat szerint a szabályozási tervben 18. számmal jelölt utcának nevét a Wennes Jenő úttól keletre eső részét Álmos utcának, a 25/a-val jelzett közterületet Lehel utcára kellene keresztelni. A Szent Imre herceg útjából a ládagyárnál a Külső Baross út felé elágazó átlós út, amelyben már egy ház áll, Hajós Lászlóé. Javaslatba hozták, hogy a környező utcákat is el kellene nevezni, hiszen a telkeket már felparcellázták.¹²¹

Farkas Imre műszaki tanácsos 1935-ben, Nádorváros fejlesztésével kapcsolatban a Wennes Jenő út kiszélesítéséről, a Veszprémi és Fehérvári utak összekötéséről beszélt.¹²² A Szent Imre herceg úttól a Külső Baross út felé elágazó utcának a Léva nevet javasolta a Kisgyűlés.¹²³

1944. április és 1945. március között a városrész több utcáját érte bombatámadás, ennek során a gyárakban és a lakóépületekben súlyos károk keletkeztek. Bombázás sújtotta a Grab M. Fiai Műbörgyárat, a Richards Finomposztógyárat és a GySEV pályaudvart. A Belvároshoz közel eső utcákat több alkalommal sújtotta légitámadás. A Buda utca, Attila utca három, a Soproni út, a Corvin utca és a Csaba utca 2-2 alkalommal élt át bombatámadást. A Régiposta utca, a Magyar utca, a Dugonits utca, a Szent György tér, a Liezen-Mayer utca, Lomb utca, a Wesselényi utca, a Kálvária utca, a Zöldfa utca és a Zrínyi utca egy-egy alkalommal szenvedett el olyan légitámadást, amelyben az utca vagy több lakóháza sérült súlyosan.

2.1. Dr. Petz Lajos utca, Lehel utca

A dr. Petz Lajos utca a Szentháromság közkórház északi oldalán húzódik és a Zrínyi utcát az egykori dr. Vass József utcával kötötte össze, melynek megnyitására 1928-ban került sor.¹²⁴ Az utca csatornájának kiépítése még a megnyitás évében a Külső Baross és Zrínyi utcai szakaszon megtörtént.¹²⁵

Az első építkezések 1928–29-ben valósultak meg. 1928-ban az 5. szám alatt Pollák András építette fel lakóházát. 1929-ben Schiel Vince és Krausz Kálmán vállalkozása építette meg a 3. szám alatti földszintes házat. Ezt követően az 1930-as években két családi ház épült fel a 7. és a 9. szám alatt.

A dr. Petz Lajos utca Wennes Jenő utcáig tartó szakasza 1932-ben még nem volt kiépítve. A kerület civil szervezete levélben kérte a hatóságot a hiányzó útszakasz megnyitására.¹²⁶

Egy évvel később egy erre a célra kiküldött bizottság javaslatára változtatta meg a Törvényhozási Bizottság a III. kerület szabályozási tervét, mely szerint a dr. Petz Lajos utca keleti irányba való meghosszabbításával a dr. Vass József és Wennes Jenő utca összekötésével egy új utcát nyisson. A 12 m széles utca 6 m széles úttestet és mindkét oldalon 3 m-es járdát foglalt magába. A telektulajdonosok az utca megnyitásához szükséges területet kötelesek voltak átadni a város közönségének. Az Építési Bizottság ezután engedélyt adott a családi házak felépítésére, amelyeknek 4 m-es előkerttel kellett rendelkeznie az utcafronton.¹²⁷ A Mérnöki Hivatal felmérése szerint 1937 és 1939 között a következő ingatlannak kellett pótolni házszámtábláját: Sikolya László 15.¹²⁸

Lehel utca

A Kisgyűlés 1933 januárjában döntött a már lakóingatlanokkal rendelkező, de még névtelen utcák elnevezéséről. A Benes telek mellett a Wennes Jenő utcától a Régiposta utcáig terjedő szakaszt Lehel utcának nevezték el.¹²⁹

Az utca ma a nádorvárosi vásárcsarnok északi oldalán húzódik. 1937-ben Lázár János építőmester (Szent György tér 14/c.) a Wennes Jenő utca és a Lehel utca sarkán épített bérházban hirdetett két szoba összkomfortos, valamint egyszoba teakonyhás garzonlakásokat bérleti használatra.¹³⁰ A Benes Testvérek Vegyészeti Gyár Rt. ingatlanán állt Benes György 1908-ban átadott lakóháza, amely 1933 után, a gyár megszűnésével és az utcanyitással a 3. házszámot kapta. A gyár területén 1947-ben a Mezőgazdasági Szövetkezetek Központja kapott helyet.

Itt állt az 1930-as; 1940-es években a Győri Gazda Kamara Vetőmagtisztító üzeje.¹³¹

1944-ben a Futura Gabonakereskedelmi Vállalat irodája a Lehel u. 23. szám alatt működött.¹³²

Az utcában az 1–5. házszámokhoz tartozó négy épület 1931 és 1933 között, a 13–31. házszámokhoz tartozó 8 lakóház 1935 és 1940 között épült fel vagy épült át. Ezeket a lakóházakat földszintesre tervezték.

Az 1943-ban kiadott távbeszélő névsor szerint a fenti utcában előfizetéssel rendelkeztek: Ostermann József Magyar Fémmechanikai Művek üzemvezető 14., Sikolya László Hangya Szöv. vezető a 11. szám alatt.¹³³

2.2. Lomnic utca (Justus György u.), Nádas Ernő utca (Léva u.), Vasvári Pál utca (Beszterce u.), Leiningen utca (Eperjes u.)

Lomnic utca

A kisgyűlés nevezte el a közterületet Lomnic utcának 1930-ban. A Szent Imre herceg úttól nyugatra a dr. Vass József utcáig vezet. 1935-ben itt a Szent Imre herceg út és a Lomnic út sarkán állt a Szent Imre egyházközség kiségitő ún. hétköznapi kápolnája, amelyet 1935. december 2-án szenteltek fel. A szentelési misét Fetser Antal megyéspüspök celebrálta.¹³⁴

A helyi újságokban 1937-ben jelentek meg az első hirdetések itt épült családi házak eladásáról, illetve bérbeadásáról. A Lomnic utca 4. sz., illetve a 10. szám alatti ingatlanok épülhettek vállalkozói megfontolásból, hiszen bérbeadásukkal, eladásukkal kapcsolatos információt ugyanazon címen a Liezen-Mayer u. 93. szám alatt kaphatott az érdeklődő.¹³⁵

Nádas Ernő utca (Léva u.)

A Szent Imre herceg utcát átlósan kötötte össze a dr. Vass József utcával. Az utca megnyitását a 203/1930. kgy. határozat rendelte el. A Szent Imre utcába torkolló részt az utca vonalába helyezéssel már 1933-ban módosítani kellett.¹³⁶ A Kisgyűlés 1933 januárjában nevezte el az utcát Léva utcának.¹³⁷

A Szent Imre herceg út mentén, a Nádas Ernő (Léva) utcában tervezték felépíteni a Levente Telepet 1933-ban.¹³⁸ A terv nem valósult meg. A közterület a század második feléig csak hézagosan épült be. Kilenc családi ház épült 1950-ig.

Az utca feltöltése 1937-ben készült el.¹³⁹ A közgyűlés 1940-ben döntött a 16 m-re való kiszélesítéséről (különösen a be nem épített részeket érintve).¹⁴⁰ Szabó Béla, sokat foglalkoztatott győri kőműves a Léva utca 24. szám alatt lakott. Ismertségét mutatja, hogy Szabó Béla és Káldy Barna kaptak a polgármestertől szakértői megbízást 1945 októberében a nádorvárosi bombatalálatot kapott házak kárának felmérésére.¹⁴¹ Varga János kőművesmester pedig a Léva utca 26. szám alatt élt. A 2. szám alatt Tuifel László kőfaragó lakott családjával.¹⁴²

Vasvári Pál utca (Beszterce u.)

A közterület a Liezen-Mayer utca déli végétől a sportpálya mellett húzódott a Somogyi Imre (Szent János) utcáig. „Nádorvárosban a Károly kaszárnya és az Erzsébet ligeti sportpálya közötti út nyugati folytatását Beszterce utcának nevezte el a város Kisgyűlése.”¹⁴³

A Nádorvárosi Katolikus Polgári Kör 1937. májusi közgyűlését követően levélben kérte a polgármestert vízvezeték kiépítésére és a Beszterce utca Szentháromság utca sarkán egy nyilvános artézi kút felállítására.¹⁴⁴

A Beszterce utca 1937 júliusában fő közlekedési úttá avanzált, arra az időre, amíg a Vass József utcát (Nagy Imre u.) aszfaltozták. A városból kivezető Veszprém felé irányuló forgalmat terelték át.¹⁴⁵ 1938-ban jelent meg egy hirdetés egy családi ház bérbeadásáról. A Beszterce u. 3. szám alatti házat kívánta bérbe adni a tulajdonos.¹⁴⁶

Leiningen utca (Eperjes u.)

A közterület a Beszterce utcától délre a Léva utcáig vezet. 1931-ben a város saját tulajdonából kínált eladásra egy Eperjes utcai saroktelket.¹⁴⁷ Az Eperjes u. 13. szám alatti Huber Rudolf ingatlanát árverezték 1943 szeptemberében, amelyet már ugyanezen év decemberben eladásra is kínáltak. Az eladó Huber Rezső volt.¹⁴⁸ Az utcában 1928 előtt már négy földszintes ház állt. A többi 14 épület az utca megnyitása után készült el.

A Mérnöki Hivatal felmérése szerint 1937 és 1939 között a következő ingatlanoknak kellett pótolni házszámtábláikat: Léva u. Naszádos Janka 2. szám, Csaplár Péter 4. szám, Hajós László 6. szám, Turóczy György 8. szám, Thomann Aladár 16. szám, Eperjes u. Kummer Ferenc 18. szám.¹⁴⁹

2.3. Galamb utca

A közgyűlés 1933-ban ismételten módosította Nádorváros szabályozási tervét, abból a célból, hogy a Kamillus utcával párhuzamosan a Kálvária és a Zöldfa utca közti összeköttetést megteremtse. „Az új utca létesítését indokolja az a körülmény, hogy a Kálvária és a Zöldfa utca között lévő telkek 110–120 m mélységűek, amelyek ezért kellően fel nem oszthatók és be nem építhetők.”

Indokolt volt tehát egy új keresztutca megnyitása. Az új utca 10 m széles közúttal, 2–2 m szélességű járdákkal lett kijelölve. A bizottság zárt sorú építkezést írt elő.¹⁵⁰ Az utca Szent György térig tartó meghosszabbítására és elnevezésére csak 1951-ben került sor.

Az utca beépítésre és közlekedésre még 1939 májusában sem volt alkalmas. Varga József Szent György tér 12. szám alatti lakos levélben fordult a tanácshoz, hogy „a Szent György térre beágazó Felső Nádor utcánál, a Szent György tér és Zöldfa utca közt lévő és a város által már kisajátított területet, amely jelenleg 300 m² és esőzések alkalmával víz alatt áll, feltölteni és az utcát megnyitni szíveskedjék.”¹⁵¹ A levélíró ezt követően azt panaszolta, hogy az így keletkező víz a Szent György tér 12. szám alatti házat mindig elönti (a levélírás idején 12 m hosszan 40 cm magas vízben állt a háza). Még azt is megjegyezte, hogy a Kálvária utcával való összeköttetést nem kéri, mert tudja, hogy az ingatlan kisajátítással járna, s a tanácsot ezzel nem szeretné terhelni.

2.4. Tessedik Sámuel utca (Körös u.), Sajó utca, Marcal utca, Cirkeli-dűlő

A Rába folyó szabályozását követően Dél-Nádorváros árvíz fenyegetettsége jelentősen csökkent. A Kálvária utca teljes beépülése után a közterület déli peremén kezdődtek el az építkezések, melyek újabb közterületek megnyitásához vezettek. De új közterület nyílhatott a Fehérvári úttól nyugatra vezető déli határnál is a Cirkeli-ér szabályozását követően.

Tessedik Sámuel utca (Körös u.)

Az egykori Reichenfeld telepen felépült házak megjelenése után nyitották meg 1927-ben. A 40 számozott ház (33 földszintes családi ház) 1927–1929 között épült fel.¹⁵²

A Körös utca 1. szám alatt Naszvadi József élt, a 2. szám alatt üzemelt az 1940-es években Lukácsy István szatócsüzlete. 1940-ben az engedélyhez kötött petróleum, illetve 1941-ben az ugyancsak engedélyhez kötött szappanárúsítására jogosult üzletek közé sorolták.¹⁵³ A 8. szám alatt Hock Antal főmozdonyvezető élt családjával.

A szerencsétlen sorsú emberek utcájaként került több alkalommal a helyi lapok híradásaiba. 1932 májusában a 30-as szám alatt élő K. I. szabósegéd a Dunába ölte magát.¹⁵⁴ Öt év múlva ugyancsak ebből a házból K. M. patkánymérég bevitelével akart véget vetni életének.¹⁵⁵ 1938 októberében a 19. számú házban pengével vágta fel ereit K. V-né.¹⁵⁶ Sperandió Rudolf Körös utca 23. szám alatti lakost 1945 decemberében fegyveres támadás ért. „Golyótól találva térdre rogyott és sebesülten vánszorgott haza. A sötétben nem tudta támadóját megfigyelni s így annak kilétéről semmilyen adatot sem tud szolgáltatni. Otthon elsősegélyben részesítették s másnap reggel a mentők a városi közkórházba szállították. Eddigi megállapítás szerint a golyó Sperandió Rudolf hasát, veséjét és tüdejét roncsolta szét. Állapota súlyos, életveszélyes.”¹⁵⁷ A támadás nagyon hasonlított „az orosz katonaruhába öltözött rablók” által elkövetett támadásokhoz.

Sajó utca

A Pápai útból a Körös utcával párhuzamosan nyugat felé kiinduló útszakaszt 1932-ben Sajó utcának nevezte el a város kisgyűlése.¹⁵⁸ Egy adásvételi hirdetésből derült ki, hogy a Sajó u. 21. számú ház udvarral 120 négyszögöl nagyságú telken feküdt.¹⁵⁹ 1941 áprilisában épített az utcában özv. Reichenfeld Zsigmondné földszintes lakóházat.¹⁶⁰ Ebben az évben egy másik hirdetés szerint az utcában még több szabad házhely várta gazdáját.¹⁶¹ Az utca nevét 1948-ban Zalka Máté utcára változtatták.

Marcal utca

A Marcal utcában a Műszaki Levéltár bejegyzése alapján az első lakóházat 1914-ben Kovács István építette a 3. szám alatt. 1926-ban még öt földszintes családi házat építettek itt. Az utca hivatalos megnyitására csak 1958-ban került sor.

A Mérnöki Hivatal felmérése szerint 1937 és 1939 között a következő ingatlanoknak kellett pótolni házszámtábláikat.

Marcal u.: Kovács István 1. szám, Tullner János 2. szám, Zsedely István 4. szám, Horváth Gábor 7. szám, Villányi Lajosné 8. szám, Vida Margit 9. szám, Takács Mária 11. szám, Diglics József 12. szám.

Avar u.: Limpár István 4. szám, Kővári (Knausz) Jenő 6. szám, Nagy Józsefné 7. szám, Bársonyosi Mihály 10. szám, Szabó Antal 11. szám, Németh László 13. szám, Stern Miklós 15. szám alatti házaknál.¹⁶²

Cirkeli-dűlő

A Fehérvári úttól délnyugatra vezető dűlőút mellett több egykori cselédház kapott házszámot a Cirkeli-ér mentén felépült új lakóingatlanok közül. 1937-ben vált szükségessé ezt a részt is belterületté nyilvánítani és új utcát nyitni. A tanács az utcanyitási szándékát 1936 szeptemberében nyilvánította ki. A határozat után 1937 februárjában kapta meg a belügyminiszter jóváhagyását. A város 100 négyszögöl nagyságú parcellázást kezdeményezett a Cirkeli-dűlő Pápai vasút felé eső oldalán.¹⁶³

1942 májusában került sor a Cirkeli-dűlő út kiigazítására – olvashattuk Koller Jenő polgármester helyi lapnak adott interjújában.¹⁶⁴

A Mérnöki Hivatal felmérése szerint 1937 és 1939 között a következő ingatlanoknak kellett pótolni házszámtábláikat.

Körös utca: Knausz Mihály 4. szám, Heltai Antal 8. szám, Nagy Mátyás 10.szám, Özv. Kovács Györgyné 30. szám, Pintér István 32. szám, Hamar Pál 34. szám, Horváth Ferenc 36. szám, Baranyai György 37. szám, Dávid János

38. szám, Harsányi Ferenc 40. szám, Hölczl Ferenc 42. szám, Szőke Józsefné 25. szám. Sajó utca: Szalontay Árpád 2. szám, Horváth Ferenc 8. szám, Varga Imre 35. szám. Cirkeli dűlő: Sulyok Kálmán 3. szám, Blau Károlyné 5. szám.¹⁶⁵

2.5. Dessewffy utca (Avar u.), Szauter Ferenc utca

Az utcákat gyakran a helybeli lakosok nevezték el, s ennek szentesítését kérték a tanácstól. A hivatal esetenként elfogadta, néha felülbíráltta azt. A 20. század első évtizedében a Pápai út keleti oldalán is megindultak az építkezések. A hivatalos elnevezést megelőzően két utcát nevezett el köznyelv: az egyiket Vak utcának, a másikat Kereszt utcának. A tanács 1915-ben bírálta ezt felül, hiszen Újvárosban létezett már egy Vak utca. A kelet-nyugati irányba húzódó utcát az itt feltárt avar temető miatt Avar utcának, az észak-déli irányút, amely a Rába holtága felé megy ki Marcal utcának nevezte el.¹⁶⁶

Dessewffy utca (Avar u.)

Az Avar u. 3. szám alatt 1917-ben a Jakus család lakott, polgári segély kiutalása eredményeként.¹⁶⁷ 1938-ban már Marafkó Ferencet ért tyúklopás kapcsán került az utca neve a lap bulvárhírei közé.¹⁶⁸ A 9-es szám alatt 1931-ben Tarr János biztosítási tisztviselő élt családjával.¹⁶⁹

Szauter Ferenc utca

A Szent Imre Herceg utat köti össze nyugati irányban a Nagy Imre úttal. Az utcát 1947-ben nyitotta meg a tanács.

3. Nádorváros a II. világháború után

3.1. Nádorváros fejlesztése 1950–1989 között

A visszavonuló németek által felrobbantott Baross híd romjának eltakarítása idején 1945-ben Nádorváros szinte elszigetelődött a Belvárostól. A hídtól keletre a Bartók Béla út vonalában nyitották meg ismét a vasúti átjárót. Az ostromot követően szovjet katonák posztoltak az átjárónál és mindenkit igazoltattak. Azokat a munkaképes férfiakat, akik számukra nem hiteles igazolványt mutattak fel, letartóztatták és a győri hadifogolytáborok egyikébe vitték. Közülük többeket „málenkij robotra” a Szovjetunióba szállították. A város lakói csak lassan merészkedtek fel az óvóhelyekről. Sokan vidékre vagy külföldre menekültek. Akik a városban maradtak, igyekeztek megővni értékeiket. Az ismerősök összetartása ezekben az időkben példaértékűvé vált. Gyakran előfordult, hogy a menekültek bombatalálat miatt sérült ingatlanjait ismerősök – kérés nélkül – óvták meg a további károsodásoktól, várva a tulajdonosok visszatérését.

A romeltakarítás után visszaállították a sorompót is, ezzel biztosították a vonatok szabad közlekedését, illetve a két városrész közti forgalmat. Az átjárás így is nagyon veszélyes volt, gyakran történtek balesetek. A Bartók Béla út vonalában felállított sorompókat két vasutas üzemeltette, mivel a sorompó pár között nem volt mechanikai kapcsolat. Történt olyan baleset, amikor hanyagságból csak az egyik oldalon lévő sorompót engedték le. A másik oldalról behajtó autó az ütközést úgy kerülte el, hogy behajtott a gyalogosok közé.

A sorompók nem voltak kivilágítva, ezért olyan baleset is történt, hogy az autó éjszaka a kivilágítatlan sorompóba rohant bele.¹⁷⁰

1945–1950 között a romeltakarítást követően a kisebb mértékben sérült lakóházak helyreállítása, illetve a lakhatatlanná vált lakóépületek lebontása hozott változást a városrész utcáiban. Az elhurcolt vagy elmenekült lakástulajdonosok közül sokan nem tértek vissza, ingatlanjaik üresen álltak. A kibombázott fedélnélküliek, a család nélkül maradt visszatért hadifoglyoknak és a lakástalan, vidékről visszatérő menekülteknek elhelyezést kellett biztosítani. A polgármester hazatérésre szólította fel a környékbeli falvakba kitelepítetteket. Amennyiben a megadott határidőre nem tértek vissza, üres lakásaikat kiutalták a fedélnélkülieknek. Többeknek kellett a késői visszatéréskor tapasztalnia, hogy lakásukat már kiadták. A helyzetet nehezítette, hogy a megszálló szovjet katonaság számolatlanul vett igénybe lakóingatlanokat. A város lakhatási viszonyai közel álltak a katasztrófához. Ezt csak tetézte, hogy az ostrom után feléledő pártok, aktivistáik részére egyre-másra követelték a jobb lakások kiutalását. Megszaporodtak a társbérletek, illetve sokaknak embertelen lakhatási körülményekkel kellett szembenéznie. A lakóingatlanok újjáépítése az építőanyag és a szakemberhiány miatt csak nagyon lassan haladt előre. Általánossá vált, hogy a nagyobb lakásokban, lakóházakban több családnak kellett együtt élni. A helyzet olyan állapotokat mutatott, mint a bombázások utáni kényszer-beköltöztetések idején volt. A szovjet katonák féktelensége, az általuk elkövetett gyakori rablások félelemmel töltötték el a lakosságot. A megszálló katonákat még csak gyanúsítani sem volt szabad. Cinikus összekacsintással csak annyit mondtak egymásnak az emberek, írtak a lapok, hogy orosz katonaruhába öltözött csavargók követték el a bűntényeket.

A háború utáni romeltakarítást az árvízvédelmi töltések, utak, hidak helyreállítása követte. Ezután jutott energia a lakóházak lakhatóvá tételére, renoválására. Ezekben az években nagyon kevés anyagi eszközt tudtak új beruházásra fordítani, így Nádorvárosban sem került sor jelentősebb változásra.

A lakáshelyzet javítása érdekében mégis feltétlenül szükség volt új épületekre. Az 1945 után lezajlott földosztás a város lakóit elsősorban házhelyek juttatása tekintetében érintette. 1945–1949 között néhány magánérs új lakóingatlan felépítésére volt lehetőség. A szervezett lakásépítésekre csak az 1950-es évek első felében kerülhetett sor. Ekkor olyan területet kellett választani, ahol a közüzemi infrastruktúra már rendelkezésre állt. Ezért esett a választás a jelentős vízbázisra épült Győri Hengermalom Rt. és a Richards gyár közötti területre, ahol nem kellett a vízvezeték nagyobb kapacitásúvá átépíteni. (A Győri Hengermalom Rt. nagy vízhozamú kútját csak a Bartók Béla út rekonstrukciója alkalmával szüntették meg.)¹⁷¹ Ezen kívül a már infrastruktúrával rendelkező utcák foghíjtelkeit is beépítették. Amennyiben ezek a város tulajdonában voltak, bérházak építését szorgalmazták. A lakóházak számainak növelése gyakran a meglévő nagyobb telkek megosztásával válhatott lehetővé, így a városrész, főként a családi házas övezetekben is sűrűbben lakott lett.

A belügyminiszter 1948-ban a városhoz intézett leiratában felhívta a polgármester figyelmét, hogy a „korszerűtlen és elavult” utcaneveket a „demokratikus eszméknek” megfelelő nevekre változtassa. A névváltoztatásra jó alkalmat adott, hogy az 1848–49-es forradalom és szabadságharc centenáriumát ünnepeltük, ezért az új utcanevek egy része a fenti sorsfordító idők neves alakjai közül kerültek ki, de az adott pártstruktúrát tükrözve Molotov, Malinovszkij, vagy Sallai Imre, Zalka Máté nevei is felkerülhettek az új utcanév táblákra.

A III. kerületben (Nádorvárosban) a törvényhatósági közgyűlés határozata alapján 35 utca átnevezésére került sor.¹⁷²

Az új névadást a város lakói nem minden esetben fogadták el. Az új névtől való idegenkedés vezethetett egy újságíró, hogy az Erzsébet (Lenin) ligetet a helyi lapban, az 1950-es években következetesen Úttörő ligetként nevezze meg. (Vagy a gyakori névváltozással már nem lehetett követni az utcaneveket.) Valószínűsíthető, hogy a köznyelv a Lenin nevet itt sem tűrte el. Mivel az Erzsébet ligetet az úttörők számára fenntartott parkként használták, így min-

denki számára egyértelmű volt, melyik közterületről írt. A nádorvárosi Úttörő (Lenin) Ligetben érdekes sportbemutatók és színes kultúrműsorok váltották egymást.¹⁷³

3.2. Lakásépítések Nádorvárosban az 1950-es években

Az 1950-es évek elején állami finanszírozásban kezdték renoválni a lakóházakat. A munkát jelentősen akadályozta a munkaerő- és anyagihiány mellett az építővállalatok rossz szervezése. 1953-ban 2 millió Ft állami támogatásból mindössze 800.000 Ft-ot tudtak elkölteni. 1954-ben a támogatás mértéke már 6 millió Ft volt. Ebből az összegből kellett volna a lehetőségek kihasználásával lakóingatlanokat létrehozni. A rendelkezésre álló pénzből főként a bombázások által súlyosabban sérült városrészekben történtek renoválási munkák. Az elmaradott munkástelepeken az alapvető közművek is hiányoztak, ezeket is pótolni kellett. A város 1950. december 8-án határozatot hozott a jancsifalui MÁVAG házak (Sorház utca) vízvezetékének kiépítésére. A Vagongyár ehhez 180 m csövet ingyen a tanács rendelkezésére bocsátott, hogy a 20.000 Ft költségvetési beruházást meg tudja valósítani.¹⁷⁴ A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1952. évi 4. sz. törvényerejű rendelete „egyes házingatlanok állami tulajdonból vételéről”, a magántulajdon „szentségét” nem kímélve rendelkezett. A lakáshiányt a bérházak és a vagyonosabb polgárok ingatlanjainak államosításával növelték. Egy-egy nagyobb lakásba több családot is beköltöztettek és ezzel létrehozták az áldatlan társbérleteket. Állami tulajdonba kerültek mindazok a magántulajdonban álló házingatlanok (lakóházak, villák, nyaralók, öröklakások, üzemházak, raktárak), amelyeknek egyes részeit, vagy az egészet bérbeadás útján hasznosította a tulajdonos. A „népelnymó elemek” házingatlanát, abban az esetben is elvették, ha azokat a tulajdonosok életvitelszerűen használták és nem bérbeadás útján hasznosították. Ha az előző bekezdésben felsorolt személyek az állami tulajdonba vett házingatlanában, vagy annak egy részében nem laktak állandóan, állami tulajdonba került a tulajdonosnak valamennyi ingósága is.¹⁷⁵

A szükségmegoldásként alkalmazott társbérletek, lakásleválasztások, lakásmegosztások nehezítették az együttélést a városban. Az államosított vállalatok munkáslétszámukat folyamatosan növelték. A munkaerő pótlásaként a környező településekről a városba költözők lakhatása újabb feszültséget okozott. A háborút követően a lakhatóvá tehető ingatlanok renoválása után az új lakások felépítése sürgető igényként jelentkezett. A központilag kidolgozott lakáshoz jutás koncepciója szerint a tulajdonviszonyok változását a hatóság ellenőrzése mellett képzelték el. Ha egy természetes személy lakó -, vagy földingatlant akart vásárolni, tulajdonszerzési engedélyt kellett beszereznie. Azon a beépíthető ingatlanon, amelyet a földosztás során Győr városban élőknek, illetve a környékbeli falvak lakóinak juttattak beépítési kötelezettséget rendeltek el. A házhelyekre kiadott építési engedélyeken kívül, a meglévő utcák üres területeire adtak ki építési engedélyt. A belvároshoz közeleső területeken 3–4 emeletes bérházak építésével igyekeztek enyhíteni a lakáshiányon. Két tervezőiroda foglalkozott az építkezések előkészítésével. Az ÉM. Győri Tervező Vállalata az állami és szövetkezeti lakóházak, közintézmények, ipari üzemek tervezését látta el. A Megyei Tanács Tervező Irodája vidéki iskolákat, művelődési házakat, orvosi lakásokat, gyógyszerárakat tervezett.

Nádorvárosban az 1950-es években így került sor az egykori Győri Hengermalom Rt. (népszerű nevén Back malom) területére tervezett „A”, „B”, és „C” tömbök felépítésére, tervezői: Lakatos Kálmán, Cserhalmy Gergely, Hegyi György, az ÉM. Győri Tervező Vállalat építészei voltak.

Az országos lapok is tudósítottak az építkezések menetéről. „Százhatvankét lakás készült el Győrött, a nádorvárosi 340 lakásos lakótelep első háztömbjeként. Egy másik épületen, amelyben 99 lakás lesz, még folyik a munka. Győrött ebben az évben több mint 200 családi házat is építenek legnagyobb-részt államkölcson segítségével.”¹⁷⁶ Ezek szerint az „A” tömb 162, a „B” tömb 99 lakásból állt.

Az ún. „A” tömb az Állami Építőipari Vállalat kivitelezésében 1953-ban készült el a Nemzetőr utca 2., 4., és 6. szám alatt.

A „B” tömb szintén állami beruházként 1955-ben épült fel az Álmos utcában a 18., 20., 22., és 24. szám alatt.

A Corvin utcában felépülő „C” tömb lakásainak elosztásáról a városi tanács Végrehajtó Bizottsága döntött. 1956 szeptemberéig 60 lakás épült meg, ebből negyvenkét lakást a város üzeméből kijelölt család kapta. A fennmaradt 18 lakást a tanács osztotta el az igénylők között. A lakélosztásnál az „A” tömb egyik lakásában, társbérletben lakó tüdőbeteg, egy szobakonyhás lakásban élő 4 gyermekes rákos beteg családja, egy hetedmagával szobakonyhás lakásban élő család, és egy kétgyerekes szobakonyhás lakásban élő család kapott elhelyezést. Csernitzky Gyula, egy berepülő pilóta, egy lakásnélküli orvos, egy kétszobás lakásban élő tízfős család, valamint egy fiatal házaspár és egy háromgyermekes család, akiket kijelölt a Végrehajtó Bizottság az ülésen.¹⁷⁷ Az új épület Corvin utcai részén nyitottak vendéglátó egységet, új cukrászdát, büfét és eszpresszót magába foglaló üzleteket. Győr dolgozói azonban nemcsak az épülő új házakban számíthattak ebben az évben új lakásra. A tervek szerint a hivatalok összevonásával 1956-ban még vagy 40 lakást adtak vissza eredeti rendeltetésének. Az új lakótelepen gondoskodtak a lakók ellátásáért felelős bolthálózatról is. November 15-én nyílt meg a „C” tömb földszinti részén a háztartási bolt.¹⁷⁸ Az építkezések országosan a figyelem középpontjába kerültek s így nem véletlen, hogy tervezőjük az építész társadalom elismerését is kivívta. A győri építészek magas szintű tervező munkáját kitüntetésekkel köszönték meg.

„A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa döntése szerint: II. fokozatú, 5.000 forintos Ybl Miklós-díjat kapott Lakatos Kálmán, a Győri Tervező Iroda főmérnöke, a győri hatemeletes lakóház és a Győr-nádorvárosi lakótelep tervezéséért.”¹⁷⁹ Lakatos Kálmán építészirodáját az 1950-es évek államosítása során bezárták. A kitüntetés nem lehetett kárpótlás a tulajdon elvételével szemben, az építész 1956-ban elhagyta az országot.

A városban megépített lakások tulajdonosait a továbbiakban is a VB Lakásügyi Osztály vezetőjének javaslatára jelölték ki, illetve a lakások nagyobb részét a városban termelő üzemek dolgozóinak rendelkezésére bocsátották. Ezek a vállalatok, így a részükre juttatott lakások lakóinak kijelölésére is jogosultságot nyertek. Problémát okozott a város lakói között, hogy a vállalatok gyakran vidékről beköltözőknek juttatták az ingatlant és ezzel nem enyhítették a győriek lakáshiányát.

A lakáshiány megteremtette a „Cs” csökkentett értékű lakások fogalmát. Ezek a „Cs” lakások kis alapterülettel és komfortfokozattal rendelkeztek. Az 1960-as években a VB által belterületté nyilvánított földeket parcellázták és az OTP-n keresztül értékesítették. A Belvároshoz közel eső területeken régi házak szanálásával (Kálvária u., Bartók Béla u.), illetve új utcák nyitásával építettek állami építőipari vállalatokkal, illetve építőipari szövetkezetekkel lakásokat (Mester u.) Ebben az időben engedélyezték a kisebb (10 lakásnál kevesebbet magában foglaló) társasházak építését. Politikai célok elérése érdekében támogatták KISZ lakótelepek létesítését. (Nádor tér, Mónus Illés utca.) A lakótelepeken megalakították a lakóbizottságokat. Nádorvárosban 1962-ig 42 lakóbizottság alakult. A tanácsstagok és a Hazafias Népfront Győr Városi Bizottsága által szervezett háromtagú lakóbizottságokat politikai és társadalmi mozgalmi munkával bízták meg. Feladataik közé tartozott még a törvényesség megtartása, a társadalmi tulajdon védelme, a lakásrongálások megakadályozása, a szocialista együttélés szabályainak betartatása. Ők szervezték a társadalmi munkákat, a játszóterek karbantartási munkáit. Szoros kapcsolatot tartottak az Ingatlankezelő Vállalattal a lakóházak felújítási munkáival kapcsolatban.¹⁸⁰

Nádorváros új lakónegyedében 1961-ig 578 lakást építettek fel, amelyekbe 3.000 városi polgár költözhetett be.¹⁸¹

3.3. Új közterületek 1945 után

A 1945. évi földreform alapján juttatott földtulajdont használták fel a város területén kialakított házhelyek kijelölésére. Itt kezdődött el a családi házas telkek beépítése a városban. A Városi Tanács VB a város belterületébe vont ingatlanjait felparcellázta és az OTP-t bízta meg a telkek értékesítésével. Az OTP-nek kellett felmérni a telekigényeket. A bank ezeket eljuttatta a hivatalhoz, amely e szerint alakította ki az új, építésre alkalmas házhelyeket. Az OTP kölcsönök segítettek az építkezéseket. A hangsúlyt elsősorban a már megnyitott utcák foghíjainak beépítésére, azt követően a társasházak építtetésére helyezték. Győrött a Szérűskert utcában kialakított telkeket (7 db) azonnal, míg a Szitásdombon kínált házhelyeket csak nehezen tudták értékesíteni.

Az egykori Győri Hengermalom Rt. területének sorházakkal (A, B, C, tömb) való beépítése után a Fehérvári út irányában az „igazi munkástelep”, Jancsifalu családi házakkal beépített utcáinak létrehozása szerepelt a városrész fejlesztési tervében. Így az 1950-es évek első felében a Fehérvári úttól keletre eső területeken történtek meg az új családi házakkal beépítendő közterületek közműekkel való ellátása. Új utcanyitásokra is sor került. (Blaha, Bulcsú, illetve Ipar, Urbantsok, Kacagány, Kartács, Téglavető, Szövő utca)

Az 1910-es években felépülő ipari övezet, Gyárváros nyugati peremén a szinte minden közüzemet hiányoló területen sok kicsi, rosszul megépített családi ház épült fel a munkáscsaládok részére. Az új hatalom, a munkáshatalom nem tehetette meg, hogy nem fejleszti ezt a térséget. Új utcákat nyitottak, a meglévő utcákban pedig folyamatosan építették ki a közműveket. 1953-ban: kilenc, 1957-ben egy és 1958-ban négy utca megnyitására került sor.¹⁸²

Nádorváros jancsifalui részének fejlesztése folytatódott még az 1960-as években is, bár nem a terveknek megfelelő mértékben. 1957-ben olvasói levélben panaszolták a jancsifalui lakosok, hogy a Körkemence utca mellett működő szemétkerakó bűze keseríti a környező utcák lakosainak életét.

Az utcák megnyitására családi házak, társas házak építésének céljából 1962-ben mindössze 21 telket adtak el, 16-ot győri, 6-ot vidéki illetőségűek vásároltak meg. Jelentősen növelte a házhelyek keresletét a környék falvaiból beköltözni vágyók nagy száma. A VB döntése szerint a hivatalnak meg kellett vizsgálni a földreform idején kialakított házhelyeket, és ahol nem indult meg az építkezés, vagy csak az alap lerakásáig jutott az építetű, azoktól visszavonták az építési engedélyt, és a telkeket az OTP újra értékesítette. 1957-ben tervezték a jancsifalui utcák vízvezetékének kiépítését. A fejlesztés 1960-ban valósult csak meg, amikor Gyárváros vízellátásának korszerűsítése miatt kiépített 500 mm-es víznyomócső leágazásaként 300 mm-es gerincvezeteket fektettek le.¹⁸³

A városban tíz lakásépítű szövetkezet dolgozott, amelyek a társasházak közösségét szervezték meg a VB iránymutatása alapján. 1963. január 1-jétől alakult egy lakáspolitikai csoport a tanács keretén belül, amely a telekgazdálkodással foglalkozott.

Az 1956. évi forradalom belátásra készítette a hatalom birtokosait. Enyhítettek a városra kényszerített idegen kommunikáción. Ismét utcánév változtatások következtek.¹⁸⁴

Molotov helyett Körkemence utca, Malinovszkij tér helyett Nádor tér nevet kapta vissza a közterület. A Nádas Ernű és a Nagy Imre utcák közti névtelen utca a Hajdú utca elnevezést kapta. Új utcák elnevezésére már alternatív javaslat is elhangozhatott a VB gyűlésen.¹⁸⁵ A Hajdú utca és Testvériség út közti közterület Garas vagy Gomba utca, a Bacsó Béla utcában a Richards gyár után keletre nyíló Elűd vagy Mester utca, a Bacsó Béla 37. sz. után keletre nyíló utca Kond utca vagy Mérleg utca, a Bacsó Béla utca 39. után keletre nyíló közterület Tas vagy Táltos utca, a Szabolcska utca 1-től keletre nyíló utca Huba vagy Hadnagy utca legyen. Az utcanevek Makra Imre osztályvezetű javaslataként jelentek meg. A VB a Gomba utca, Mester utca, Mérleg utca, Táltos utca, Hadnagy utca elnevezést fogadta el.¹⁸⁶

Korábban új nevet kapott már a Molotov út, mely Felszabadulás út elnevezést kapta. 1961-ben Vásártér utca nevet kapta a Rét utca végén délre nyíló utca, az egykori Vásárállás.¹⁸⁷ Új utcák nyitása 1958–1971 között:

Galamb utca

A levéltári nyilvántartás szerint 1949-ben egy, 1957-ben és 1961-ben két-két, 1960-ban, 1963-ban és 1966-ban egy-egy családi ház épült fel az utcában. A tanács 1960-ban döntött az utca teljes hosszában való megnyitásáról.¹⁸⁸ A Bem tér és a Galamb utca sarkán lévő telekmegosztás során keletkezett házhely meghirdetésére 1960-ban került sor.¹⁸⁹ Az utca a továbbiakban csak részben épült be családi házakkal. 1971-ben már állt az utca páros oldalán a három háromemeletes épületet magába foglaló lakópark a 10. szám alatt.

Urbantsok utca (Jancsifalu)

Az utcát 1958-ban jelölték ki a vagongyári munkások részére kiosztott, (kedvezményesen megvásárolható) telkekkel.

*Malom liget (Szamuely park)*¹⁹⁰

A város a Magyar Tanácsköztársaság népbiztosáról, a kommün terrorszervezet vezetőjéről nevezte el a teret 1960-ban. 1991-ben kapta vissza a Malom liget elnevezést.¹⁹¹

Majorok utca

1964-ben nyitott utca (a Pásztor utcától déli irányban a Vásártér utcáig).

Orgona utca (Varjú u.)

Névtelen utcák elnevezésekor kapta meg a nevét a közterület 1971-ben. A Talajerő Gazdálkodási Vállalat, illetve a Lázár kert mentén kelet-nyugati irányban a Nádor teret köti össze a Mónus Illés utcával. A városrész dél-nyugati részén élők ezen az úton jutottak el a temetőbe. 1963-ban 3 lakóingatlan bővült.¹⁹²

Síp utca

A Vásárteret köti össze a Pásztor utcával, 1964-ben kapott nevet. 1971-ig nem épült be.

*Schima Bandi utca*¹⁹³

Egy új utca kapta meg 1965-ben a Schima Bandi nevet.¹⁹⁴ Az utcában a 2.–4, illetve a 6.–8. szám alatt az Ingatlankezelő Vállalat az árvízkárosultak részére felépített szükséglakásai álltak.¹⁹⁵

3.4. Fejlesztések az 1960–as évektől az 1990-es évekig utcabontásban

A fenti korban a városrész területe nem, vagy csak kis mértékben módosult. Az esetleges változásokat, új építéseket az alfabétikus sorrendben felsorolt utcák viszonylatában vizsgálom.

Nádorváros lakosság száma 1966-ra olyan növekedést ért el, amely ismét gondot okozott a közlekedésben, az északra fekvő városrészek elérésében. A megoldatlan problémát már az országos terjesztésű lapok is megszégyesítették. A Népszava a következőképpen írta le az áldatlan állapotokat:

„GYÖR: Három folyó városa, a város szívében áthaladó Budapest–bécsi országút és a vasút öt részre »szabja« a várost. Ez a tagoltság nehezíti a közlekedést, hiszen a vasútvonalakat mindössze két helyen íveli át híd és az Újlak utcai sorompó – a harmadik átkelési lehetőség – inkább gátja, mint segítője a városi forgalomnak. Naponta csaknem 12 órán át van zárva. Így a közlekedés lényegében néhány útvonalra összpontosul. A Lenin-hídon ma már szinte csak lépésben tudnak haladni a járművek.

Főként csúcsforgalmi időszakban, a reggeli és a délutáni műszakváltáskor, gyakran teljesen megbénul a közlekedés, s a fővárosból jól ismert dugók keletkeznek. Igaz, a Lenin-hídnak a belváros felé eső részén korszerűsítési

munkálatokat végeztek, biztosították a többsávos közlekedés lehetőségét, de ez sem segített sokat. Sőt, meg kellett szüntetni a vidéki autóbusz pályaudvart a Baross híd északi lábánál, az újat pedig csak a harmadik negyedévben kezdik el építeni Nádorvárosban. Jelenleg a távolsági és a helyi autóbuszok a pályaudvartól indulnak.”¹⁹⁶

A lakosság szám növekedésével a lakások kínálata nem tartott lépést. A felnőttek életének velejárója lett a várakozás. A fiatal házaspárok először várták a lakáskiutalást, majd ezt követően a telefonbekötést, s amikor a gyerekek már elhagyták az általános iskolát ismét a várakozás ideje jött el az áhított Trabant vagy Wartburg személygépkocsira.

Az államilag felépített lakások tulajdonosainak kijelölése változatlanul a városi adminisztráció kompetenciájához tartozott. A Végrehajtó Bizottság 1968-ban a terven felül épített 84 lakás elosztásáról a következőképpen döntött. A dokumentum jól mutatja azt, hogy 1968-ban milyen objektív tények és politikai akarat alapján döntöttek a lakáshoz jutásról.

1. Magyar Vagon- és Gépgyárban dolgozó külföldi munkások elhelyezésére	20 db
2. Szanálás során lakás nélkül maradók	15 db
3. Házfelügyelők	2 db
4. Kiegészítő Parancsnokság számára	1 db
5. Közmű és Mélyépítő Vállalatnál dolgozó katonai alakulat számára	2 db
6. Aszfalt Útépítő Vállalatnál dolgozó katonai alakulat számára	1 db
7. Pamutszövő és Műbörgyár (befizetés)	5 db
8. Megyeszékhelyi fejlesztés	5 db
9. Társbérlet megszüntetése	5 db
10. Víz- és Csatornamű Vállalat szolgálati lakás kiürítés miatt	1 db
11. Romos, életveszélyes és elmaradt besorolás lakóinak	17db
12. Állami Építőipari Vállalat (prémium lakás) számára	9 db
13. TBC betegek számára	3 db. ¹⁹⁷

A győri házgyár üzembe helyezésével, 1968-tól minden megváltozott a technológiában, a termelés ütemében, az építkezések kivitelében. Új városképpel rendelkező bérházakkal sugárutat képező új városrészek születtek.

*„Június végén indították be a Győri Házgyár utolsó gyártó sorát, ezzel megkezdődött a próbaüzem az új létesítményben. A házgyár előre gyártott épületelemei Veszprém, Komárom és Győr-Sopron megyébe kerülnek. A háromféle elemtípusból III/2, 2/a. és 3V kétszobás lakásokat, öt-, tíz- és tizenöt szintes épületeket állítanak össze. Az első házgyári épületet Győrben a nádorvárosi új lakótelepen építik fel. Már a szállításhoz készítik elő a homlokzati elemeket.”*¹⁹⁸

A tömeges lakásépítés lehetőségeinek megteremtése után a lakáshoz jutás a megvalósítható álmok halmazába került. Természetesen sokan mindent megpróbáltak, hogy kérésük hamarabb teljesüljön. Ismerős vezetők, pártfunkcionáriusok pártfogása lehetett a rövidebb út.

Álmos utca

Az utca déli (páros) oldala a Bartók Béla úttól a Corvin utcai kereszteződésig megmaradt a családi házas beépítésű közterületnek, (kivéve a 2. szám alatti Kneif János által építtetett kétemeletes saroképületet.) A 4a., 4b. szám alatt lévő lakóházak telekmegosztás után épültek meg, a 10. számot a telkek beépítettsége miatt a 16. házszám követte.

A páratlan északi oldalt pedig ezen a szakaszon a Győri Hengermalom Rt. foglalta el. Az első bérházak az „A”, „B”, és „C” tömbök átadását a malom szanálása követte és az utca páratlan oldalán a Megyei Tanács II. Tervosztályának tervei alapján az 1., 3., 5., 7., 9., 11., 13., 15., 17. szám alatt bérházak felépítésére került sor 1964-ben. (Három, három-három lépcsőházat magában foglaló emeletes ház az egykori malom területén.)

Malom liget

A Corvin utcától a páros oldalon az 1955-ben megépült „B” tömb (Malomliget) követte a 18., 20., 22., 24., 26. számú öt lépcsőházzal. Az Álmos utcai lakótömb építését 1960-ban befejezték, ezzel itt 262-re emelkedett a korszerű lakások száma. 1960-ban kezdték meg a lakótömbhöz tartozó több szociális létesítmény: iskola, könyvtár, orvosi rendelő, üzletház építését.¹⁹⁹ A Malom ligeti „B” tömbbel szemben pedig egy park kialakítására került sor. A szocializmusban Szamuely parknak nevezett közterületen Alexovics László győri szobrász- művész által készített Szamuely-szobrot helyeztek el 1963-ban.²⁰⁰

Attila utca

A 2. szám alatti telek szanálásával kialakított nagyobb telken a 4. szám alatt 1964-ben épült fel a Győr-Sopron Megyei Tanács Beruházási Iroda megbízásából egy óvoda 75 gyermek számára. A telken állt az 1940-es évek végéig Bartók Béla utcai címmel a híres Kertész vendéglő. A két házhelyet magába foglaló telek az államosítás során került a város tulajdonába. Az óvoda ma a Bartók óvoda tagintézményeként működik (Attila u. 4.). Az utcában a 29. szám alatt változatlanul üzemel a város híres Bergmann cukrászdája. A 41. szám alatt 1954-ben, a 49. szám alatt 1965-ben. Az 51. szám alatt 1961-ben épült új ház.

Babits Mihály utca

Az 1. szám alatt Sinkó István borbélyüzletének államosítása után a Fodrász- ipari KTSz rendezte be fodrász üzletét. 1957-ben a tetőtér beépítésre került, majd 1965-ben a bérház teljes felújítása is megtörtént.

A 4. szám alatt állt Szűcs Dezső (Dezsi bácsi) magánfuvaros faraktára és bérelt istállója. Az egykori Puszta-Majorok életmódját követő Dezsi bácsi népszerű volt a gyerekek között, bár sokszor ügyetlen tréfáik céltáblájává vált. A két lovával és kutyáival szimbiozisban élő becsületes fuvarost a környék lakói nem

tudták befogadni. Az istállóból áradó trágyaszag, a kutyák vonítása és a félelem attól, hogy megtámadnak valakit kirekesztetté tették az embert. A közelben álló Zöldfa éttermet látogató turistáknak is „élveznie” kellett időnként a közeli istálló jelenlétét. Szűcs Dezső ettől függetlenül élte megszokott hétköznapijait. A tanács 1969-ben szánta el magát arra, hogy a sok panaszosnak eleget téve, új ingatlant utaljon ki a magánfuvarosnak és állatainak. 1969. szeptember 1-jéig kellett a Bálint Mihály u. 4. szám alá költöznie.²⁰¹ Szűcs Dezső csak vonakodva teljesítette a kiköltözést, míg a hatalom 1.000 Ft-os bírsággal nyomatékosította utasításának komolyságát.²⁰² A lakók nyugalma a tanácsnak sem jelentett sokat, hiszen a romos épület még két év múlva is ott állt. A szeles időben lehulló cserepek pedig veszélyeztették az arra járókat.²⁰³

A 7a., 7b., 7c. telket, amelyen három lakóház állt, Hoy Nándor kőfaragómester vette meg és műhelyt épített. Az államosítás után a 7a. szám alatt álló épület bombakár miatti helyreállítását a tanács 1951-ben végezte el. A 7c. szám alatt már egy új tulajdonos kapott melléképület felhúzására engedélyt. A 10a. szám alatt Lakatos Kálmán 1937-ben épített emeletes lakóháza állt. A híres építész nyugatra távozása után az épületet 1963-ban felújították, majd 1973-ban lebontották.

A 10b. szám alatt 1966-tól a Lakatosipari KTSz gépműhelye üzemelt, a 10c. szám alatt ugyanez a KTSz 1966-ban gépműhelyt épített. A 17. szám alatt (az egykori Hechtl-féle sertéstelepen) 1953-tól szódavíz raktártelep üzemelt, majd itt létesített a TŰZÉP Vállalat 1953-ban irodákat és raktárakat. 1968 után ez volt a központi irodájuk. A telek megosztása után erre a házhelyre épült 1965-ben egy 12 lakásos társasház is.

A 24. szám alatt építtetett a BM az Építési Osztály által tervezett egy 32 lakásos épületet. A 25a/b. szám alatt létesítette az IKV (az állami tulajdonú lakások teljes felújításon áteső lakóhelyek bérlőinek) a váltólakásokat. A 31a. és a 31b. szám alatt 1965-ben és 1970-ben négy-négylakásos társasház épült.

Baross Gábor út nádorvárosi szakasza (Lenin u.)

Az utca nádorvárosi szakasza a Baross hídtól a Szigethy Attila úti kereszteződésig tartott. A 49. szám alatt 1966-ban került sor a Gárdonyi Géza Állami Általános Iskola 10 tanteremmel és tanműhellyel való bővítésére. Az 51. számú telken az egykori Tanítók Házának bővítésével alakították ki 1970-ben a Rejtő Sándor Textilipari Technikumának Kollégiumát. Az 55b. számú telken épült fel az Észak-dunántúli Vízügyi Igazgatóság számára egy lakóház. A 61. szám alatt a Megyei Tanács Tervosztálya 1962-ben hat lakásos házat. A 63. szám alatt 1952-ben hat lakásos társasház épült. A 67. szám alatt 1956-ban hat lakásos társasház felépítésére adott engedélyt a hatóság. A 75. sz. telken ismét az Észak-dunántúli Vízügyi Igazgatóság építtetett dolgozói számára egy 12 lakásos lakóházat 1954-ben. A 79–81. szám alatt a Megyei Tanács Tervosztályának kiviteli tervei alapján 1960-ban szövetkezeti lakások építésére került sor. A páros oldal beépítettsége jelentősen nem változott. A tanács 1962-ben döntött a Megyei Tanács Tervező Irodája számára egy új székház felépítéséről a Baross út és dr. Petz Lajos utca sarkán. A hivatal háromemeletes épületre rendelte meg a terveket. Az épületet klímával tervezték, hogy a rajztermeket nyáron hűthessék.²⁰⁴

Nagy Imre utca (Sallai I. u.)

A Baross utca folytatása a Szigethy Attila utcai saroktól a Nádorvárosi köztemető előtti körforgalomig tart. Az utca üres telkeinek beépítése 1955-ben indult meg. Laucsek Dávidné földszintes háza helyére épült fel az anyás csecsemőotthon a Nagy Imre u. 9. szám alatt.

*„Ötven helyiségből álló anya- és csecsemőotthont építettek Győr nádorvárosi részében a közelmúltban. Az egyemeletes épületben 64 anyát és csecsemőt helyeznek el. Az intézményt 1956 decemberében adták át rendeltetésének.”*²⁰⁵

A Beruházási Iroda által felépített Anyás Csecsemő Otthon címe az építkezés idején még 11.–13. szám volt. Az utcában 1956-ban egy-egy új ház épült 1956-ban a 19 szám, 1961-ben a 44. szám, 1961-ben a 46. szám alatt, 1963-ban három (63., 91., 93. szám alatt), 1965-ben négy családi ház (10., 32., 34., és a 89. szám alatt). 1970-ben a 35 szám alatt Huszár József 1935-ben épült

házában rendezte be stúdióját a helyi rádióadó. A 42. szám alatt 1961-ben Kárikás Károly és tsai, a 77. szám alatt, 1965-ben Török Tibor és tsai építették meg társas házukat.

Bartók Béla út

A Bartók Béla út 1. szám alatt 1950-ben (az 1951. évi városi telefonkönyv alapján) a Győr-Sopron megyei Fűszer és Édesség Kereskedelmi Vállalat raktárai és irodái foglaltak helyet. A 3. szám alatt a Szodfridt-Opitz család bérházát többszöri átalakítás után bérlők lakták, illetve mellékhelyiségeit raktárként használták. Az 5. szám alatt a múlt században épült Fischer Ferenc-féle bérház helyére Makovecz Imre által tervezett, 1970-ben a MESZÖV megrendelésére felépített Kis-Duna áruház áll.²⁰⁶ Az bérházépület 1970. évi bontása idején is még 11 család élt az egy-, illetve kétszoba konyhás komfort nélküli épület-tömbben. Az 1970-ben a bontást végző Győri Általános Értékesítő Szövetkezet építésze a bontási engedélyben megjegyezte, hogy az 1800-as években épült részben alapincézett földszintes nyeregtetős épület állapota szerkezetileg kielégítő.²⁰⁷

A Bartók Béla u. 7. szám alatt a Waigandt villában üzemelt 1947-ben még a Bergmann cukrászda. Ma eredeti szépségében változatlanul áll a lakóház. Az épületben 1973-ig fodrászüzlet működött, amelynek helyiségeit ingatlan-közvetítő irodává alakították.

A páratlan oldalon a 25., a 27. házszerű épületek emlékeztetnek még az egykori Hosszú utca házaira, bár emeletráépítés ezeken az épületeken is történt. Az átalakítási munkákat Fátay Tamás tervezte az egykori Vörös Csillag Szálló Igazgatóságának kérésére, hogy dolgozóinak lakásokat juttathasson. A 25. számú házat 1902-ben Káldy Lajos tervezte, a 27. szám alatti épület 1912-ben épült.

Fátay Tamás az eredetileg egyemeletes alapincézett épület korábbi szintjeinek változatlanul hagyása mellett tervezte meg a bővítést. Az 1959-ben meg-

valósított emeletráépítés a 25. szám alatti ház esetében kettő kétszobás, a 27. szám alatt egy garzon és egy kétszobás lakást jelentett. A 29. szám alatt nyílt meg 1983-ban az „ÁRKÁD” Divatközpont. A páros oldalon a 2–6. szám alatti Wennes, illetve Skoda villa uralja az utca észak-nyugati oldalát. A Bartók Béla út 8. szám alatti Borostyán étterem államosítását követően 1958-tól a Nyugat Magyarország Üzemi Élelmezési Vállalat Központi Raktára foglalta el az épületet, amelyet lebontottak és ma több lakásos bérház áll a helyén. A 10a., 10b., 10c. sz. bérház 1932 óta változatlan formában díszes az utcának. A 10b. sz. épületet 1973-ban az eredeti tervdokumentáció alapján teljesen felújították.

A 12. szám alatt belügyminisztérium megbízásából 50 lakásos bérház épült 1959-ben. Az utca további épületei a háborút követő 3 évtizedben teljesen megújultak. A Wesselényi út és a Bartók Béla út sarkán „L” alakban felépült egy bérház. A Bartók Béla úti kétemeletes szárny a szomszéd kétemeletes ház tűzfalához kapcsolódik, annak utcavonalát követi. A Wesselényi úti háromemeletes szárny egyvonalban áll (három méteres előkerttel) a Baross úti honvédségi épülettel. A Bartók Béla úti kétemeletes szárny szintenként egy egyszobás fürdőfülkés „Cs” lakást és egy kétszobás lakást foglalt magában. A bejáratok a Bartók Béla úti főlépcsőházból, illetve a Wesselényi úti szárny melléklépcsőházzal ellátott oldalán találhatóak. A két lépcsőházat függőfolyosó köti össze, melyről így szintenként hét egyszobás étkezőfülkés lakás nyílt. A konyhákban és előszobákban beépített bútorok lettek felszerelve és e szárny mindegyik lakásához erkély is épült.

A Bartók Béla út 20. szám alatti négy kétszobás lakást magában foglaló épületre 1966-ban építettek emeletet. 1963-ig működött állami gyógyszertárként a Szigethy Attila és a Bartók Béla út észak-nyugati sarkán álló egykori, Steiner János vezette Szent László gyógyszertár.

Bartók Béla út blokkos beépítés.

A lakótelepet 1961–65 között Fátay Tamás tervezte. A páros oldalon a régi épületek szanálása 1963-ban kezdődött el. A Rooseveltc utcától a dr. Petz La-

jos utcáig terjedő szakaszon három földszintes ház lebontására került sor, a Herman Ottó utcáig még hat ház lebontása vált szükségessé. Az ingatlanok kisajátításakor a lakóknak (15 család) lakást biztosítottak. Az új házsorba 15 négyemeletes épületet tervezett a Fátay Tamás vezette tervezőcsoport. A közép blokkos lakóházak külsőleg és alaprajzi elrendezésben megegyeznek a Zrínyi utcai, illetve a Táncsics Mihály utcai házakkal. Az építkezéssel párhuzamosan a rendezetlen beépítésű utca frontját kiegyenesítették. A 15 házban 396 másfél, illetve kétszobás lakást értékesítettek.²⁰⁸

A páros oldalon a 14., 16., 18. szám alatt a Beruházási Iroda megbízásából épültek bérházak 1965-ben. A Bartók Béla u. 14–20 (négy lépcsőház), a Roosevelt utcáig, a 24a., 24b., 24c. és 26a., 26b., 26c., 20–20 lakásos négyemeletes bérházak épültek. A páratlan oldalon a Bartók Béla u. 9. szám alatt 1966. december 23-án nyílt meg a Kristály étterem.²⁰⁹

A Bartók Béla út 11. szám alatt 1966 júliusában épült fel a Mirelit ABC Áruház és Kisvendéglő. A 25. szám alatti egyemeletes házat Káldy Lajos építette 1902-ben. 1959-ben emeletréépítés, majd 1960-ban az épület teljes felújítása is megtörtént. Az utcában a páratlan oldalon a 29. szám után van egy törés, ahol az utca benyúlik az egykori malom területére. Az épület előtt található téren állították fel 1979-ben Borsos Miklós „Bartók emlékművét”. A mészkőből faragott alkotás egy a testéből és farktollaiból hárfát alkotó madarat ábrázol. A farktollakon a hangjegyfüzetek vonalai jelennek meg.

Az itt álló négyemeletes bérházak (31., 33., az A1., illetve a 35a., 35b. az A2. típusú) felépítésére 1964-ben került sor.²¹⁰ A 35c. alatt működik az 1966-ban átadott Bartók óvoda, amely ma a Bartók Művészeti Bázis óvoda nevet viseli. A Bartók Béla út 51. szám alatt található a Honvéd Szálló.

Bartók Béla út 53–55. szám alatt épült fel a Garzonház és OTP fiók, amit 1978. február 21-én adtak át.²¹¹ A bankot magában foglaló 120 lakásos garzonház a Felszabadulás út és a Bartók Béla út észak-nyugati sarkán áll. Az egykori szanált épületek között állt „Susogó” kisvendéglő (az Illemszky család üzemelte-

tésében), amelynek helyén később egy fodrászat üzemelt. A 31,8 m²-es lakások GYÁÉV panelos technológiával készültek. A kisvendéglő helyén emelt mesterséges dombon állították fel Vigh Tamás négy különböző Ady arcot ábrázoló emlékművet 1983. november 3-án.

Bem tér

A 20. század 50-es éveiben kapcsolódva az Állatvásártérhez és a Kálvária utcai kirakodó vásárokhöz a térre telepítették a vásárok egy részét.²¹² A téren gabonát, egyéb gabonaféleségeket, valamint tűzifát árusítottak. A heti piaci napokon a Bem tér adott helyet a nádorvárosi piacnak.²¹³

Itt volt a vurstli, itt állították fel sátraikat a városba látogató cirkuszok, jégrevük. Az 1950-es években igazi szórakoztató centrummá vált a tér. 3.500 fős sátrával a Troll Rhodin, Európa legnagyobb utazó cirkusza volt az egyik legnagyobb látványosság. Több alkalommal látták vendégül a Budapesti Nagycirkuszt, a Magyar Jégrevüt.²¹⁴ Vendégszereplést vállalt még az Aeros és a Prágai nagycirkusz is. Örülhettek a nézők a svájci Knie cirkusz elefántparódiájának, vagy az 1960 augusztusában bemutatott majomparádénak éppúgy, mint az Oroszlános Globus artista csoport előadásának. A város a tér Zrínyi utcai oldalán 1956-ban nyilvános mellékhelyiséget állíttatott fel.

A Bem téren felépített 14 tantermes, külön tornacsarnokkal rendelkező középiskolát 1962-ben tervezte meg az ÉM Győri Tervező Vállalat igazgatója Hegedűs Ernő. A háromemeletes főépület színes mázas kerámia homlokzattal készült. A három utcára nyíló intézmény 16x28 méteres tornacsarnoka a Dugonics utca felé nézett.²¹⁵ Az iskola átadására 1964. szeptember 1-jén került sor. A Közgazdasági Technikum Szamuely Tibor nevét vette fel. Első igazgatója Csaba József volt. Az iskola a Felső Kereskedelmi Iskola jogutódjaként ma Baross Gábor Közgazdasági Technikum, a Bem tér 20–22. alatt folytatja oktatási tevékenységét. Kiss Sándor „Tálat tartó fiú” szobrát 1966-ban avatták fel az iskola előtt kialakított téren.²¹⁶ A Bem tér 10. szám alatt 1965-ben hat lakásos társas-

ház épült. A 10b. szám alatt Pintér Ferenc és tsai építtettek 6 lakásos társasházat 1965-ben. A 3. szám alatt rendezte be fogorvosi rendelőjét dr. Götl András főorvos.

1966-ban a Győr-Sopron Megyei Kéményseprő Vállalat, 1967-ben a Győr-Sopron Megyei Statisztikai Hivatal építette fel székházát a téren. 1967-ben került sor a „vurstli” kitelepítésére. Áthelyezték a mázsaházat, megszűntek a piacok. A teret parkosították. A tér egyes részein és a tér körüli utcákban minden hónap első vasárnapján rendezték meg a használt személygépkocsik vásárát.²¹⁷

A tér déli szegletében, az Eörsy Péter és a Táncsics Mihály utca sarkán 1969 szeptemberében engedélyezte a városi tanács Jan Myszka lengyel mérnök által tervezett lengyel katonai emlékmű felállítását.²¹⁸

A felújított téren 2006 márciusában avatták fel Tóth Dávid budapesti szobrászművész „magyar-lengyel barátság” emlékművét. A Magyar-Lengyel Piłsudski Történelmi Társaság és a Győri Önkormányzat megrendelésére készített emlékművet a két ország köztársasági elnökei, Lech Kaczyński és Sólyom László avatták fel.²¹⁹

Csaba utca

A 4. és 6. szám alatt állnak a Győr-Sopron megyei Beruházási Vállalat által 1965-ben építtetett 20, illetve hat lakásos bérházak. A 8. szám alatt ismét egy 20 lakásos bérház épült ebben az évben. A 12. szám alatt 1964-ben a Megyei Tanács II. terv Osztálya által tervezett SZOT székház épült fel. A 15. szám alatt a Könnyűipari Minisztérium Belvárosi Állami Gazdaságok Egyesületének hat lakásos épülete készült el. A 21. szám alatt 1965-ben az Ingatlankezelő székháza állt, amelyet 1967-ben az Erdőgazdaságok Irodaházának alakították át.

Erzsébet liget

A helyi lap 1962 áprilisában a MÁVDAC Vasutas Egyesületet még dicsérte a társadalmi munkában elért eredményéért, amelyben szervezésükben az Úttörő ligeti sporttelepen társadalmi munkában rendbehozták a rendkívül elhanyagolt állapotban lévő nézőteret, illetve új ülőhelyeket létesítettek.²²⁰ 1962-ben a MÁVDAC pálya kitelepítése után épült meg a Megyei Tanács II. Tervosztályának tervei alapján a 2000 m³-es víztorony, amely elsősorban Nádorváros és Győrszabadhegy vízszolgáltatását tette lehetővé. A víztoronytól építették ki a 300 mm-es főnyomóvezetékét a déli városrészek irányába. Az 1962 júniusában elkezdett 47 m magas víztorony építését az I-es számú Mélyépítő Vállalat végezte. A víztorony felépítése öt millió Ft-os beruházást jelentett a tanács számára.²²¹

Az Erzsébet liget mögött, a park keleti oldalán 1975–1984 között bővítették a megyei kórházat. A mai „E” épület, az egykori Honvédkórház mögé tervezte meg Domonkos Jenő (KÖZTI) a kórház új épületeit. A Vasvári Pál utcára néző háromemeletes szárnyat, a mögötte felépített három-, illetve két-szintes diagnosztikai és gazdasági épülettel, valamint az „E” szárnyal két-szintes fedett, fűtött közlekedők kötik össze.²²² Az első ütem zárásaként a 240 ágyas hotelszárny átadására 1977 novemberében került sor.²²³ 1985-ben a kórház háttérintézményeként adták át a központi laboratóriumot.²²⁴

Eszperantó út

A Sopron út elnevezést 1948-ban változtatták Eszperantó útra.²²⁵ A fenti utcában a bombatámadások okozta sérülések miatt több ház súlyosan megsérült. A 6. szám alatt 1963-ban 24 lakásos bérház épült. A 10. szám alatti Schlichter villa 1964-ben az IKV kezelésébe került. A villában található BÁV Zálogfiók címe már Eszperantó u. 12. sz. volt. A 14. szám alatt 1965-ben a Beruházási Iroda által került kialakításra az autóbusz pályaudvar felvételi épülete, melynek Eszperantó utcai és Hunyadi utcai címe is van.

1968-ban a gabona és egyéb termények, szalma, széna, tűzifa piacát áthelyezték az Eszperantó utcába. A piac hétfő kivételével naponta tartott nyitva.²²⁶

A 40. szám alatti egykori Postalaktanya épülete az Ingotlankezelő Vállalat tulajdonába került, 1963–69 között épületenként került lebontásra.

Fehérvári út

Az utcát Gyárváros déli irányban történt bővítése nem kerülte el. A műbörgyár, Grab textilgyár, a lakkgyár voltak a Fehérvári út Nádorvárosba átnyúló vállalatai, 1945 után a Fehérvári úton munkásszállások épültek. Ennek megfelelően a munkásszállások és a családi házak uralták az utcaképet. A 17. szám alatt épült meg 1961-ben a Köztisztasági Vállalat Munkásszállása. A 60. szám alatt a Győri Útfenntartó Vállalat Munkásszállása kapott helyet az utcában.

A Graboplast ABC üzletét 1974-ben nyitották meg. A kereskedelmi egység az élelmiszer, zöldség-gyümölcs, tőkehús árusításán kívül vegyi áru, kozmetikai cikkek, kötött áruk forgalmazásával is foglalkozott. Ez volt Jancsifalu első korszerű üzlete.²²⁷

Herman Ottó utca

1954-től a Benes testvérek gyártelepén helyezkedett el az Észak Magyar 48. sz. Építőipari Vállalata. A 49. számú ház 1955-ben, a 9. számú ház 1956-ban épült újjá. A Bartók Béla út szanálása, majd beépítése után kezdtek el az utcától délre és keletre fekvő területek újjáépítését. Két városrész, Adyváros és Nádorváros központja épült fel a közellátás szempontjából elengedhetetlen egységekkel (OTP Bank, Vásár csarnok ABC áruház). A szabadidő eltöltésének fontos intézménye a közösségi térként funkcionáló kiállításoknak, rendezvényeknek, kluboknak is helyet adó épület, amely a városi könyvtár gondozásában működik.²²⁸ A környezet kialakításakor felállított Ady emlékmű a magyar költészet csodálatát fejezi ki, a déli oldalt lezáró gyermekjátszóter a nyugalom, kikapcsolódás, harmónia érzését kelti az itt néhány szabad félórát eltöltő lakosokban.

A szanalásra ítélt házak bontását 1978-ban kezdték el. Elsőként a Vásárcsarnok készült el 1980. február 16-án. Tervezője Rosta János.²²⁹ Másodjára a Városi Könyvtárt adták át 1981. április 2-án. Az épület nemcsak könyvtár szerepét töltötte és tölti be most is, hanem fontos kiállítóhely és a tágabb értelemben vett közművelődés terepe.²³⁰ A Városi könyvtár és a Vásárcsarnok közt kialakított díszterén szórakoztató műsorokat rendeztek. 1983 augusztusában a könyvtár által a gyerekek szórakoztatására rendezett bohóc és bűvészparádé után a téren az ÉPFU Vállalat citerazenekara adott koncertet.²³¹ Az első ütem utolsó beruházásaként a Herman Ottó utcai ABC megnyitásával (Vásárcsarnokkal szemben) 1981. július 9-én fejeződött be az építkezés.²³²

Hold utca, Honvéd utca, Honleány utca.

A fenti három utca családi házas jellege az 1980-as évek elejéig megmaradt, csak a régi házak bontása után került sor újak építésére. A Hold utca képe azonban az 1980-as évek végére teljesen megváltozott.

A Győr megyei Városi Tanács VB építési és közlekedési osztályának megbízásából a Győri Ingatlankezelő Vállalat ingatlanközvetítő irodája a Hold u. 2. (Kálvária u 47.), a Hold u. 4., 8., 10. szám alatti házakat a Kálvária u. 39. számú házzal, valamint a Babits Mihály utca 59. számú házat bontásra értékesítette 1982-ben.²³³ 1989. október 3-án adták át a 82., és a 83. számú főút városon átvezető közös szakaszát a vasúti felüljáróval együtt. Az új út nyomvonala az egykori vásártéren vezetett át, a Hold utca nyugati és délnyugati házainak a helyén.

A tanács a Hold u. 3411/1 hrsz. házhelyet licit útján 1997-ben adta el. A kikiáltási árat 7.800.000 Ft-ban jelölték meg.²³⁴ Az „Am besten Bau” építő cég 1998-ban hirdette meg társasházi lakásait eladásra a Hold utca és a Babits Mihály utca sarkán (Hold u. 7–9. szám).²³⁵ A Hold u. 12. szám alatt nyitotta meg Volvo szalonját Blaskovics László, ami 1998-ban már üzemelt.²³⁶ A Hold utca, a Babits Mihály utca és Szigethy Attila út nyugati része tehát teljesen új arculatot kapott. A családi házas környezet teljesen eltűnt a város terjeszkedése miatt.

Hunyadi utca

A Hunyadi utca 1b. szám alatti bérház 1962-ben épült fel. A 2. szám alatti Győr-Sopron Megyei Vendéglátó Vállalat kezelésébe került Zöldfa étterem átadására 1966 decemberében került sor. A Zöldfa étterem felépítésénél azt a célt tűzte ki a vállalat, hogy a helybeli igények mellett az idegenforgalom számára is alkalmas legyen. Vezetésével a híres győri vendéglátó-dinasztia egyik tagját, Csákány Bélát (Nagy Csákány) bízták meg, az 1980-as években már a testvér, Kis Csákány (Csákány István) vezette. Állandó zenekarául szerződött Pádár Lajos primás és cigányzenekara.²³⁷ 1969-ben már toldaléképítési engedély kérvénye miatt került a nyilvántartásba.

A 7a./b./c. bérház 1957 óta áll az utcában. 1959-ben épült fel a B. M. 23 lakásos bérháza a 3b. szám alatt. 1967-ben épült 6a. alatti épülete, amely a Beruházási Igazgatóság Pénzügyi Osztályának székhelye lett. A laktanya a 14., az egykori Borostyán étterem Hunyadi utcai bejárata a 16. számot kapta.

A tanács 1962-ben (amikor a Közlekedési és Postaügyi Minisztérium a beruházási költségek felét magára vállalta) jelölte ki a vidéki autóbusz pályaudvar helyét a Hunyadi utcában a Rákóczi laktanya „B” telepén. A területet a VILLÉRT vállalat raktárként használta, ezért onnan el kellett költöztetni.²³⁸ Az autóbusz pályaudvar 1967-re készült el. Tervező, Nyíri Mária UVATERV.²³⁹ Az autóbusz pályaudvar felvevő épületének címe, Hunyadi u. 9–11.

Ipar utca

Az utca az Ipar utcai felüljárótól a Fehérvári útig tartó szakasza tartozott Nádorvároshoz. Akiépülés idején családi házas beépítésű közterületként alakult ki. A páratlan oldal 16 családi háza 1954-ben, a páros oldal családi házai 1953/54-ben épültek fel.

1965-ben az Ipar utcában épült fel az ÉPFU második telephelye.²⁴⁰ 1970 decemberében költözött a 19. sz. VOLÁN Vállalat a Benczúr utcából az Ipar u. 99. szám alatti új telephelyére.²⁴¹

Jósika utca

Az utca az 1930-as évekig szinte teljesen beépült. A világháború után csak az Eörsy Péter, Jósika utca sarkán 1951-ben felépült bölcsődével, illetve a Zrínyi u. és Jósika utca sarkán (Jósika u. 16.) felépült egykori Közegészségügyi és Járványügyi Állomással bővült. A járványügyi állomást 1954. március 1-jén adták át a Zrínyi u., Jósika u., Felszabadulás u., Táncsics Mihály utca által bezárt területen.²⁴²

Kálvária utca

A Kálvária utca páratlan oldalán a szanált házak helyére épült tömböket 1963-ban adták át. Ekkor épültek az 1. szám alatt az „A1”, „A2”, „A3”, „B1”, illetve a 7/b., 9., 11., 13 szám alatti lakótömbök. A Kálvária u. 2/b. szám alatt a Nyugat-Magyarországi Vendéglátó Vállalat 1. sz. cukrász üzeme nyitotta meg a „Mokka” elnevezésű cukrászdáját 1962-ben.²⁴³ A 2b.-ben az egykori Németh vendéglő helyén, az 1953-ban történt átalakítás után egy szikvíz üzem kapott helyet. A 6. szám alatti Nádorvárosi Városháza továbbra is különböző városi célokat szolgált. 1955-ben szükség munkáslakásokat alakítottak ki az épületekben. 1961-ben az épületek egy részében üzemanyag-raktár, más részében kultúrházat hoztak létre. Más célokra is használták az épületeket. Raktárt, szerelő csarnokot, munkásöltözőket, fürdőket alakítottak ki. Az épületcsoport végül a Köztisztasági Vállalat használatába került. A Kálvária utca 12. szám alatt üzemelt a Sütőipari Vállalat péksége 1952-ben. A fenti évben kemencebővítésre kapott engedélyt.

A II. világháborút követően az országos vásárok idején az utcában rendezték meg a kirakodóvásárokat, 1951 júliusában a használt cikkeket árusító

őszeres piacot is. A használt cikkeket heti piaci napokon árusíthatták.²⁴⁴ Az őszeres piac 1962-ig maradhatott a Kálvária utcában. A VB 1962 októberében új helyszínül a Nádor teret jelölte ki.²⁴⁵ Az épületkomplexum ma is a város kezelésében áll.

A Kálvária u. 22. szám alatt 1955 óta működik postahivatal.²⁴⁶ A 26/b. szám alatti „Hangya” élelmiszerboltot az 1950-es évek elején vette át a Győri Élelmészeti Kiskereskedelmi Vállalat. Az egykori Vásártér területén építkezett 1965–1968 között, épületeit folyamatosan bővítve a Műanyag Feldolgozó KTSZ Fröccsöntő Üzeme és Lakatos Műhelye.

A Kálvária domb déli oldalán a vasút melletti közterületen 36. szám alatt 1967 óta a Győri Iparcikk Kiskereskedelmi Vállalat épített bútorraktárt és asztalosműhelyt.

A Győr-Sopron Megyei Nyomda Vállalat új győri üzemházát 1976 decemberében adták át. Az Eszperantó és a Kálvária utcára néző saroképület címe Kálvária utca 1. házsám lett. A megyei nyomda vállalat ezt követően Széchenyi Nyomda néven üzemelt tovább. A létesítményt Somogyi József építésvezető irányításával a Győr megyei Állami Építőipari Vállalat építette.²⁴⁷

Lakner György utca (Kamillus utca)

A gyakran említett utcanévváltozás ebben az esetben is csak lassan ment át a köztudatba. Még egy 1957-ben megjelent apróhirdetésben is Kamillus utcai címet találhatunk. (a zárójelben megjelent hivatalos elnevezést [Lakner] is helytelenül írták.)

A háború után az 5. szám alatt 1965-ben egy lakóház, a 17. szám alatt egy háromemeletes, 24 lakásos OTP társasház épült az utcában.

Az 1960-as és az 1970-es években dr. Rátz Imre belgyógyász főorvos és neje dr. Zsák Mária gyermekgyógyász a 3. szám alatt lakott. Dr. Rátz Imre a Liezen-Mayer utcai körzeti rendelőben, felesége dr. Zsák Mária a Sport u 9. szám

alatti rendelőben fogadták betegeiket. Nevéhez fűződik a nádorvárosi lakosság körében indított cukorbeteg-szűrés megszervezése.

Lomnic (Justus György) utca

A 18., 20. szám alatti társasház (Gábrriel Lajos és tsai 18-18 lakással) 1965-ben OTP beruházásában épült meg. A 22–24 szám alatti 24 lakásos 2–2,5 szobás szövetkezeti lakásokat 1966-ban az „Ifjúság 2” Lakásépítő Szövetkezet építette. A szövetkezeti házban a lakásokhoz pince is tartozott és 10 családnak jutott garázs is.

A 26. szám alatt is KISZ társasház épült 1966-ban 28–32. szám alatt. A 25 és a 27. szám alatt 1955-ben egy-egy családi ház is épült. 1970-ben kapott építési engedélyt a 40. szám alatti telek tulajdonosa. Az 58–62. szám alatt 1971-ben épült KISZ társasház, amely 30 lakással és 17 garázzsal gazdagította az utca képét.

Magyar utca

A családi házas beépítésű utca már a háború előtt kiépült. Mindössze a 11. és a 15. számú ház épült az 1960-as években. Az utcában, az 1929-ben alapított óvoda Magyar utcai óvoda néven várja a gyermekeket a Magyar u. 1. szám alatt. Nádorvárosban a 19. század vége óta, a Szentháromság kórház felépítésével és bővítésével a város egészségügyéért legtöbbet tevő intézményeknek adott teret. Az I. majd a II. világháborúban sebtében berendezett szükség és tartalék kórházak létesültek más városrészekben is, de Nádorváros területén koncentráltak a város legfontosabb egészségügyi intézményei.

A Magyar utcában épült fel 1952-ben a Honvédkórház, amelynek tervei nem kerültek be a Műszaki Levéltár Tervtárába, „Titkos” megjegyzéssel kezelték az épület tervdokumentációját. A II. világháborút követően a városban állomásozó szovjet hadsereg, illetve az átszervezett magyar katonaság gyógyítására létesült a Honvédkórház. A kórház épületét Kiss E. László (KÖZTI)

tervezte.²⁴⁸ Építését nem követte nyilvános figyelem, a sajtót nem engedték az építkezés, átadás közelébe. Létezéséről az első megtalálható nyomtatott forrás 1955 augusztusában jelent meg, e szerint magyar orvosok shocktalanító oldatok kutatásában vettek részt szovjet tudósok oldalán az OVSZ szombathelyi állomásán. A Győri Honvédkórházban kísérleti és klinikai alkalmazásban próbálták felhasználni ezt a vér részbeni pótlására alkalmas anyagot.²⁴⁹ Az épületben tartandó tudományos ankétról jelent meg cikk 1955 októberében. Ez az alkalom már a civil társadalom felé való nyitást jelentette, hiszen a tanácskozást a Győr-Sopron Megyei Kórház Orvos-Egészségügyi Szakszervezeti Bizottsága és a Magyar-Szovjet Társaság Győr Városi Elnöksége rendezte.²⁵⁰

A Magyar Posta által kiadott győri telefonkönyveket böngészve is csak 1956-ban (szerkesztve 1955) jelent meg a 8. sz. Honvédkórház elnevezéssel a Magyar utcában (házsám megjelölés nélkül.) A Megyei Tanács 1957. április 1-jén vette át a Győri 8. sz. Honvédkórházat 255 működő ágygal, minden felszereléssel és a személyzettel.²⁵¹ Néhány héttel később, 1957 májusában jelent meg újsághír arról, hogy a Győri Honvédkórházban az SZTK igényjogosultak részére belgyógyászat, sebészet, röntgen, laboratórium, fül-orr-gége és fogászati szakrendelések kezdték meg munkájukat.²⁵² A kórház mellett a Magyar utca 4. szám alatt 1976-ban alapította a város az Erzsébet ligeti óvodát.

Március 15. utca

Az utca megőrizte családi házas jellegét, amely már a háború előtt majdnem teljesen kiépült. 1948–1961 között mindössze négy családi ház épült a 22–28. házsámok közti szakaszon. A 29. szám alatt 1964-ben egy KISZ társasház terve valósult meg.

Mester utca

A Mester utcában 1958-ban a 4–22. páros házsámok alatt épült fel tíz bérház a Megyei Tanács Beruházási Igazgatóságának megbízásából. A 24. és a 26. szám

alatt 1960 óta óvoda és bölcsőde várta a kicsiket. A 28. és 30. szám alatt a Megyei Tanács II. Tervosztályának tervei alapján két nagypanelos bérház felépítésére került sor.

Az utca beépítése 1958-ban kezdődött a Megyei Tanács beruházásával a 4–12. szám, illetve 5. és a 16. szám alatt felépült bérházakkal. A 14., 18., 20., 22., szám alatti épületek 1963-ban épültek fel. A 28. és 30. szám alatti épületek esetén, amelyek ugyancsak 1963-ban épültek, a beruházó szintén a nagypanelos technológiát alkalmazta. A 96 lakásos lakótelep, amit 1964-65-ben fejeztek be Hardi János építész tervezte. Az épületek mögött 1967-ben házsámokkal ellátott garázsor épült.

Mészáros Lőrinc utca (Mészáros major u.)

Az egykori sertéshizlaldák helyén a MÁVAUT buszok gépkocsi tárolói kaptak helyet. 1955-től irodaház és raktár is állt itt a cég rendelkezésére. 1958-tól TŰZÉP raktár és rámpás vasúti raktár épült a 7. szám alatt. A 8. szám alatti ingatlanon 1960-tól a Volán szállítmányozási darabáru raktára kapott helyet. A Mészáros Lőrinc u. 1. szám alatt 1983-ban nyílt meg az 1.500 m² eladóterrel rendelkező Fészek áruház az építőanyag és TŰZÉP telepen. A 10. szám alatt épült fel az Állami Építőipari Vállalat Munkásszállója 1956-ban. A 12. szám alatt az 1956-ban felépített ingatlan a Textil Nagykereskedelmi Vállalat textilraktárként funkcionált. A 13. szám alatt az AGROKER 1956-ban épített munkásszállója állt. A 14–18. (páros oldal) szám alatt a Megyei Tanács Tervosztályának tervei alapján épített nagypanelos lakóházak épültek fel 1963-ban. A páratlan oldalon (15–17. szám) az Épületanyag Fuvarozó Vállalat irodaháza, gépkocsi mosója, autószerelő üzeme épült meg 1956–1966 között.

Mónus Illés utca

Az utca kiépülése a világháborút követően a Külső Baross úti kereszteződéstől nyugati irányban folytatódott. A város tulajdonában lévő 12–16. szám alatt

három hatlakásos társasház készült el 1984-ben a Győr Megyei Városi Tanács VB megbízásából az OTP előfinanszírozásával. A 22–30. szám alatt a Megyei Tanács Tervosztályának tervezésében 1961-ben lakóházak, illetve szövetkezeti boltok és szolgáltató épület felépítése fejeződött be.

A páratlan oldalon, a 11–13. szám alatti telek beépítetlen részén és a 15. sz. telek hozzácsatolásával épült meg a Mónus Illés Liezen-Mayer utca sarkán álló ház 1971-ben.

A 29–35. szám alatt három családi ház épült 1959–1961 között. A Zrínyi utcai kereszteződéstől nyugatra, a páros oldalon is családi házak épültek a Csokonai úti kereszteződésig 1954-től kezdődően.

1974-ben épült meg a Nádor utca és a Csokonai utca közti szakaszon az 52–62. szám közötti hat lépcsőházas, 2x30 lakásos társasház. A Nádor tér és Mónus Illés utca kereszteződésében felépült ötszintes, négyemeletes ház, kerítéssel és belső parkosítással készült el. Az 58–62. szám alatt 17 garázs készült el. A Mónus Illés u. 39. szám alatt adták át a Mónus Illés utcai óvodát.

Nádor tér

A tér épületeivel megőrizte a családi házas jellegét az 1980-as évekig. A Nádor teret az 1942-ben kialakított Légó Parancsnokság (Nádor tér 3.) uralta (előtte lófedeztető állomás kapott itt helyet, ám erre írott forrást nem találtam). Az ingatlan 1956-ban az Építők Sportkör tulajdonába került, ahol öttusa szakosztálya tartotta az edzéseiket. Az Építők Országos Szövetsége 1956-ban megszüntette a győri öttusa szakosztályt, amely ekkor költözött el innen.²⁵³ Az 1960-as években a Vöröskereszt Polgári Védelem Egészségügyi Szakosztályának gyakorló terét rendezték be a telepen. 1969-ben a Kutyakiképző Központ kapott itt helyet.²⁵⁴

Ez a nagy területű városi tulajdon valójában kettéosztotta a teret. A tér nyugati oldalán sorház beépítéssel 4 családi ház húzódott a Judt Ferenc utcáig. A keleti oldalon az úttest mindkét oldalán családi házak álltak nagy kertekkel (ma Nádor utca).

A Nádor tér déli részén, a GYSEV vasúti sínek mellett, a Nádor tér 1. szám alatt épült fel 1954-ben a Szerves Trágya Gyűjtő Állomás. 1958-ban már új céggé alakult Talajerő Gazdálkodási Vállalat Műtrágya Raktára néven. A megyei vállalat 3 sz. győri üzemegysége szennyvíz, és fekáliatárolók gépi úton történő tisztításával, csatornatisztítással foglalkozott. A vállalat 1975-ben költözött el a Nádor téren található telephelyéről Likócsra, a KPM épülete mögött kialakított telephelyre.²⁵⁵ Ekkor költözött a helyére az IKV és építette fel irodaházát. Ugyancsak házszám nélkül épült 1953-ban egy, 1963-ban három családi ház a téren.

A tér Mónus Illés utcai déli felén társasházak váltották fel a családi házas övezetet. 1967-ben a 25 szám alatt épült társasház elkészítésével kezdődött el a tér megújulása. A 27c. alatt egy szövetkezeti társasházat, és a 27d. megjelöléssel a KISZ lakótelep egyik épületét építették fel.

A Bem tér parkosítása után itt a Nádor téren kaptak engedélyt a vándorcirkuszok sátraik felverésére. 1974-ben a MOIRA ORFEI nagycirkusz, 1977-ben a Busch nagycirkusza (az NDK-ból) várta előadásaira a nagyérdemű közönséget. A cirkuszok számára azonban a tér kicsinek bizonyult. A használt cikk piac szerdán és szombaton kapott helyet a téren 1974-ig.

A páros oldalon négyemeletes panelházak jelentik az átmenetet Nádorváros és Marcalváros között. (Ma Nádor u.) Marcalváros vízellátását szolgáló 6.000 m³-es víztornyot 1982-ben adták át, ehhez a téren álló épületek szanálására volt szükség. A Nádor tér 4. szám alatt épült fel 1995-ben a Gábor László Építőipari Műhelyiskola. Az építésben oroszánrészt vállalt az intézmény első igazgatója Pap András. Az építő-, és faipari szakmai képzést nyújtó iskola 10 jól felszerelt tanműhellyel és 19 tanteremmel várja a fenti szakmacsoportban továbbtanulni szándékozó fiatalokat.

Pápai út

A II. világháború végéig az utcában az 1. számot viselő GySEV pályaudvaron és a 4–6. számot viselő Kopfstein malom épületein kívül még 15 lakóingatlant építettek. A páratlan oldalon a 7., 11., 13., 15., 17., 19., 25., 27., 37. számok, míg a páros oldalon a 6, 20., 26., 28., 30., 36. számok alatt álltak lakóingatlanok. A háború után 1952-ben a 2. szám alatti átalakított épületben nyílt meg a Győr-Sopron Megyei Vendéglátó Vállalat kezelésében a népszerű „Harcsa” vendéglő Foki Ferenc vezetésével. Itt kapott helyet a Győri Lokomotív SK Horgász Szakosztálya. A 6. szám alatt a Relle malom megszűnése után 1953-ban Harnisch József építette fel lakóházát. Az utca déli irányban a 20. század első évtizedétől az 1960-as évekig folyamatosan épült ki lakóházakkal. A Belső-Sertéshízlalda ekkor már, mint a Győri Hengermalom Rt. Sertésszállása a Pápai u. 7. szám alatt működött.

Az utcában még 1953–1958 között évente egy-egy épület, illetve 1969-ben még egy lakóingatlan, összesen hét családi ház átépítését, vagy felépítését vállalták a telektulajdonosok. A 22. szám alatt állt az Élelmiszer Kiskereskedelmi Vállalatnak egy üzlete, melynek területén 1961-ben egy csővázás raktárat építettek fel.

Az utca nyugati oldalán a két egymástól mintegy 400 méterre fekvő területe kapta a 40. és a 44. számot. Itt folytatták munkájukat a Belső- és Külső sertésszállások dolgozói.

1953 áprilisában foglalkozott a Végrehajtó Bizottság a városban engedélyezett sertéstelepekkel kapcsolatos kérdésekkel. A vállalatokat irányító felső szervek javaslata alapján, hogy a vállalati étkeztetés során keletkező élelmiszer hulladékot, moslékot hasznosíthassák, több vállalat sertéstartásba kezdett. A sertéshizlaláshoz tanácsi telephely-engedélyre volt szükségük. A vállalatok 1953 őszén a téli időszakra megkapták az engedélyt. Ezeknek az 1954. évi meghosszabbítása idején a Végrehajtó Bizottság olyan határozatot hozott, hogy közegészségügyi okok miatt sertéstartásra csak a Pápai úti 1. és 2. sertéshizlaló

telep (Belső- és Külső Szállások) használható.²⁵⁶ A városban tehát csak itt lehetett üzemszerűen sertést tartani. A Belső Szállások területén, az Országos Sertéshízlaló üzemben 1953-ban felújították a sertésólakat, valamint munkásszállás is épült. A sertésférőhelyeket 1962-ben bővítették, illetve 1964-ben ismét felújításra került a telep. A területen helyezkedett el a Gabonafelvásárló és Feldolgozó Vállalat és a Gabonakeverő Üzem is. A vállalat 1966-ban magtárat építtetett az üzem területén. A telep az 1960-as évek végéig működött itt.

A Külső Szállások is az Országos Sertéshízlaló üzemhez tartozott. A területen 1953-ban munkásszállás is épült.²⁵⁷ A telep az 1970-es évekig üzemelt.²⁵⁸ Kiköltöztetését Marcalváros városrész építése indokolta.

Káldy Lajos téglagyára az államosítás után a Téglagyári Egyesülés téglagyaraként működött. Fejlesztésekre is sor került, 1953-ban ebédlő, 1958-ban iroda épült fel. A téglagyár az 1960-as évek elején zárt be. Helyén alakult ki a Pápai úti szeméttelp. A MÁVDAC pálya Erzsébet ligeti bezárása után a sportpályát a Pápai úton nyitották meg. Az építkezés 1981. augusztus 27-én készült el.²⁵⁹

Pásztor utca

A háború után a szanált házak helyére társasházak építését engedélyezte a hivatal. A 14. és a 16. szám alatt 8-8 lakásos társasház épült, de több lakást magában foglaló épület felépítésére került sor a 18. és 24. szám alatt is. Az utca mögött az egykori Állatvásártéren készült el 1965-ben a Műanyag Feldolgozó KTSz. A Megyei Tanács Beruházási Irodájának megbízásából 1963-ban egy lovas iskolát és 20 állat elhelyezésére szolgáló istállót telepített a beruházó. Az öttusa szakosztály Nádor térről való elköltöztetése után kapta az egyesület ezt a területet. A közterületen kapott engedélyt 1967-ben a Győr-Sopron Megyei Kereskedelmi Vállalat egy bútorraktár felépítésére. A Nádorvárosi Kisdédóvó, ma Bartók Óvoda Vackor Tagóvodája néven várja a kisgyerekeket a Pásztor utca 21. szám alatt.

Somogyi Béla utca

Mivel telekvita miatt az utca Tihanyi és Verseny utca közti szakaszát nem tudta a tanács a háború befejezéséig megnyitni, a víz és csatorna sem épülhetett meg. A lakók kérésére 1955 szeptemberében a Végrehajtó Bizottság úgy döntött, hogy a Somogyi Béla utcában a Verseny és a Tihanyi Árpád utcák közötti szakaszon a vízvezeték kiépített. A lakók vállalták, hogy a vezeték árának kiadását társadalmi munkában elvégzik. Így a VB 21.000 Ft összeget elkülönített a beruházásra.²⁶⁰

1965-ben az 5. szám alatt egy 4 lakásos, majd 1966-ban a 33. szám alatt egy 8 lakásos társasház épült. 1946–1964 között 14 családi ház épült az üres házhelyeken, illetve a szanált házak területén.

Sió utca

Családi házas beépítésre parcellázták fel a területet. A Sió utca 7. szám alatt 1949-ben Török Ferenc az utca hivatalos megnyitása előtt, mégis engedéllyel épített itt egy földszintes családi házat, kamrával, mosókonyhával. Az utca hivatalos megnyitása után 1953-ban két, 1954-ben 17, 1955-ben 3, 1956-ban 1, illetve 1963 és 1964-ben 3–3, 1965-ben 2 és 1966-ban 1, összesen 31 családi ház épült fel az utcában 1968-ig.

Síp utca

Az utca 1964-ben nyílt meg a Pásztor utca és a Vásártér között. 1968-ig engedélyezett építkezésre nem került sor. A tanács 1995-ben hirdetett meg értékesítésre építési telkeket.²⁶¹

Sorház utca

Az utca hivatalos elnevezése előtt itt épült fel 1944-ben a MÁVAG munkásbérháza. Az utcanyitást követően 1962-ben és 1968-ban egy-egy munkásszálló

felépítésére is sor került. A munkásszálló a Közmű és Mélyépítő Vállalat megbízásából épült. A családi házas térség a Győr Ipartelepek állomáshoz fut ki.

Sport utca

A 18., 20. szám alatt 1951-ben már állt lakóház, hiszen ebben az évben mindkét lakóingatlanon házmegosztásra kapott engedélyt a tulajdonos. A 4a. szám alatt 1956-ban épült egy lakóház.

A Sport utca teljes kiépülése a Mester utcával együtt valósult meg 1958-ban. A Megyei Tanács beruházásaként a 3., 7., 9., 11., szám alatt megépült bérházak a Mester utcai házak tervével azonos volt. 1960-ban a Sport utca 7. szám alatt új körzeti orvosi rendelő épült.

„Korszerű orvosi rendelő nyílt a napokban a győrnádorvárosi új lakótelepen.”²⁶²

1963-ban adták át a Sport és Szabolcska utca sarkán az Élelmiszer Kiskereskedelmi Vállalat Üzletházát. Az utca ma Adyváros része.

Szabolcska utca

Az első épületet az újonnan létesített utcában a Gyógyszertári Központ jelentette. Kazánház és raktárbővítésre kapott engedélyt a Szabolcska u. 1. számot viselő ingatlanon álló intézmény 1962-ben.

A Végrehajtó Bizottság 1963. áprilisi ülésén Módos Dezsőné VB elnökhelyettes javasolta, hogy a megvalósított nagyszámú lakásépítések miatt egy új 12 tantermes általános iskola és egy 75 férőhelyes óvoda épüljön Nádorvárosban. Ekkor a Zrínyi utcában folyamatosan épültek, a Kálvária és a Bartók Béla úton elkezdődtek a tömbházépítések. A megnövekedett gyerekszám miatt az iskolai körzetek átszabásával már nem tudták megoldani az elhelyezési gondokat. Az 1964-ben felépült 12 osztályos iskola, 18 általános iskolai és 6 gimnáziumi osztállyal 1965-ben vált önálló gazdálkodási egységgé, első igazgatója Zalka György volt.²⁶³

Beruházási Iroda megbízásából 1965-ben 14 nagypanelos technológiával tervezett bérház (7., 9., 11–23. szám) épült fel. A Magyar Vagon és Gépgyár 1968-ban építtetett két 28 lakásos bérházat dolgozói számára (8, 10. szám).

1967-ben a 24. szám, illetve a 30. szám alatt 1969-ben és 1967-ben egy-egy D3 jelű, a 25., 27., 29. szám alatt egy-egy négy emeletes bérház épült. A 28. szám alatt 1967-ben egy D1 jelű, a 31., 33., 35. szám alatt egy-egy öt szintes bérház épült. A 32 szám alatt egy 100 főre tervezett óvodát 1973-ban adták át.

Szent Imre herceg útja (Vörös Hadsereg útja)

A Szent Imre herceg út 1967-ig, a vasútvonalig volt része Nádorvárosnak, ezt követően Adyvároshoz tartozik. A vasúton túli része Szabadhegy városrészhez tartozott.

Nádorvárosi szakasza a háború befejezéséig teljesen beépült. Ezt követően a lebontásra ítélt épületek helyére az 5. szám alatt 1965-ben egy 28 lakásos társasház, illetve 1967-ben az 52a/b. sz. és az 58. szám alatt egy-egy társasház épült 26 és 24 lakással. 1966-ban az SZTK irodaház került felépítésre az utca 4. házánumú telkén.²⁶⁴

A rendőrség I. sz. épületét 1953 körül adták át a Szent Imre út 2–4. szám alatt. Tervezője Lakatos Kálmán. 1956-ban itt volt az ÁVO. A rendőrség II. számú épületét Rosta János tervezte. (1970-ben adták át, mikor az utca már Adyváros városrészhez tartozott.)²⁶⁵

Az Erzsébet liget déli oldalán álló sportpályát vette birtokba a nevét 1945-ben DAC-ról MÁVDAC-ra változtató sportklub.²⁶⁶

Az SZTK rendelőintézetet 1981-ben adták át a kórház bővítésének egyik elemeként az Erzsébet liget déli oldalán.

Győr város iparának növekedésével, a városba faluról beköltöző ipari munkások lakásigénye teremtette meg Adyváros lakótelepének megépítését.

A 4–10 emeletes házak infrastruktúrájának kiépítéséhez igénybe kellett venni az Erzsébet liget területét is. A Csatorna és Vízvezetéképítő Vállalat I-es sz. Mélyépítő Részlege 1962 februárjában kezdte el Nádorváros és Szabadhegy kerületek biztonságos vízellátását megoldó víztornyot építését.²⁶⁷ A víztornyot Thoma József, a Mélyépítő Tervező Vállalat Kossuth-díjas mérnökének tervei alapján építették fel, 1964-re készült el.²⁶⁸

A Szent Imre Herceg Magyar Királyi Állami Elemi Népiskola, ma a Kölcsey Ferenc Általános Iskola a Szent Imre utca 33. alatt áll.

Táncsics Mihály utca

Az utca a háború előtt a 24. számig a Szigethy Attila útig épült ki. 1960-ban 17 négyzetes bérház épült a Megyei Tanács Tervosztályának tervezésében.

„Megkezdték Győrött 120 szövetkezeti lakás átadását. Máris megkezdték további szövetkezeti lakások építését Győr-Nádorvárosban, a Táncsics Mihály utcában. Itt gyorsabban megy a munka, mert előre gyártott középblokk-elemekből állítják össze az épületeket. A tervezett 224 lakásból száznyolcvan a jövő első negyedévtől kezdve fokozatosan adnak át.”²⁶⁹

1961-ben határozott a tanács az utca közúzával való pormentesítésére. Ezzel egy időben megszüntették a lovas szemétszállító kocsik közlekedését, egy Csepel gyártmányú „félpormentes” szemétszállító kocsit beállításával.²⁷⁰ Az építkezések tovább folytatódtak.

„Tíz hónap alatt épülnek fel a középblokkos lakóházak Győrött. A Győr megyei Építőipari Vállalat dolgozói befejezték a Győrnádorvárosi, Táncsics Mihály utcai lakótelep építését. A telep 11 lakóháza 224 lakást foglal magában. A két utolsó épület 40 szövetkezeti lakásába ezekben a napokban költöznek be a tulajdonosok. Az új lakóházak kohóhabsalak középblokkokból készülnek, így az építési időt a korábbi 12–14 hónapról 10 hónapra csökkentették.”²⁷¹

Tihanyi Árpád utca

Az utca a Mészáros Lőrinc utcától a Szigethy Attila utcáig tartó szakasza tartozik Nádorvároshoz. A Richards gyár déli oldalán terült el a gyár sportpályája. Ennek a helyére tervezték Győr legmagasabb épületét.²⁷² 1962-ben itt épült fel az épület.

*„Szombaton megkezdték a beköltözést Győr legmagasabb lakóházába. A hétemeletes épületben 42 lakás van. A ház vízhatlan műanyagfestékkel égszínkékre, szürkére és rozsdavörösre festett falaival, hallszerűen kiképzett lépcsőházzal, tágas két- és egyszobás lakásaival jelenleg a város legszebb lakóépülete. Átadásával befejeződött a nagyszabású, 802 lakást magában foglaló nádorvárosi lakótelep 1953-ban megkezdett építkezése.”*²⁷³

A város új büszkeségének, a „Hétemeletesnek” a tervezője Fátay Tamás volt, aki 1962-ben Ybl-díjat kapott a tervezésért.²⁷⁴

Zrínyi utca

Az utcában a háború után társasházak és családi házak épültek. Lakóházak 1954-ben a 60., 61., 64., 68. számú házak, 1956-ban (66. szám) 1957-ben (56. szám), 1959-ben (58. szám) 1961-ben (42., 43., 47., 49. szám) átadása történt meg.

A fejlesztésekről az országos sajtó is beszámolt.

*„A Zrínyi utcában is egy lakótelep épül 160 lakással. Itt az első 40 otthon átadására a napokban kerül sor és még az ősz előtt a többit is átadják. A másik győri szövetkezeti lakótelep a Zrínyi utcában lesz, ahol 161 lakás építését kezdik el, ugyancsak középblokk-elemekből a jövő év első felében.”*²⁷⁵

A Zrínyi utcai lakótelephez külön kazánház tartozik, amelyből távfűtéssel látják el mind a 164 lakást. Az első 40 lakó 1962 októberében költözött be a szövetkezeti lakásokba.²⁷⁶ A kísérleti kohó-habsalakos építkezés elérte a Zrínyi utcát is.

„A Zrínyi utcai lakótelepen, valamint a Kígyó utcában egy-egy kísérleti ház is épül. Ezeknél kohóhabsalak válaszfalpaneleket, továbbá vízcsöveket és más szerelvényeket magukba foglaló előre gyártott elemeket használnak fel.”²⁷⁷

Társasházak épültek 1963-ban a 24., 29., és 31. szám alatt, 1967-ben egy 15 lakásos társasház épült a 25. szám alatt. Győri Rendőrkapitányság Zrínyi utcai új épülete 1985-ben került átadásra. Építésze Horváth Andor, Győri Terv.

3.5. Nádorváros és Jancsifalu önálló városrészenként való fejlődése a rendszerváltozás után

Nádorváros

A rendszerváltozást követően kiürültek a laktanyák, a szovjet katonaság elhagyta a várost. Először a Frigyes laktanya került a város saját kezelésébe 1990 márciusában, majd júliusban a Vadász laktanyából vonultak ki a katonák.²⁷⁸ Óriási területek szabadultak fel, amelyek hasznosításáról a városnak, illetve a megyének kellett döntenie. Az örökség, ami ránk maradt nem csak örömet, hanem gondot is okozott. A kivonuló szovjet katonáktól visszakapott épületeket a honvédségnek kellett átvizsgálnia. A Vadász laktanya területének nagy részén rendkívüli mértékben szennyezett volt a talaj. Hosszú évekre volt szükség, míg a város ezeket az épületeket részben vagy egészben hasznosítani tudta.

Az 1990-es évekre a városrészben kevés szabad beépítetlen terület maradt. Az új építkezések során az építetők magasabb minőségű családi otthonok felépítésére fektették a hangsúlyt. A meglévő épületek általános állapota az 1990-es évekre leromlott, így a renoválások, a lakások komfortfokozatának emelése fontos feladattá vált. A korszerűtlen, rossz állapotú, családi házak helyére gyakran egyedi tervezésű, igényes épületeket terveztek. A magánépítkezések száma az 1990-es évek végétől növekedni kezdett.

A városrész szerkezete nem, az utcák képe viszont folyamatosan változott, hiszen az új családi fészekként készült lakóházak szemet gyönyörködtető épületek sorát vonultatták fel.

A Richards Finomposztógyár 1992-től egyre nehezebb helyzetbe került, folyamatosan csökkentette termelését, zárta be gyáregységeit, míg 1994-ben teljesen felszámolták.²⁷⁹ A vállalat Tihanyi Árpád útra néző épületeit ipari emlékként megőrizték. Az utcafronton álló épületeken jelentős változás nem történt.

Az új termelési viszonyokhoz való alkalmazkodáshoz, főként az infrastruktúra vonatkozásában sok beruházást kellett elvégezni. A városrész „életképessé” válásához nagy jelentőségű fejlesztések jelentek meg állami támogatású városi beruházásokkal. Már 1982-ben a Baross híd rekonstrukciója megkönnyebülést jelentett a feszítő közlekedési gondok enyhítésére.²⁸⁰ A vasúti gyalogos aluljárót 1990-ben meghosszabbították, ami a Baross híd gyalogos forgalmának tehermentesítése miatt volt rendkívül fontos. Mivel a beruházás a város és a MÁV közreműködésével valósult meg, ellentételezésül a vasút tulajdonában álló vasutat átívelő gyalogátjárót a Kálvária utcában a MÁV kérésére megszüntették.

A Tihanyi Árpád út meghosszabbításában egy 2x2 sávós aluljárót építtetett a város a Strabag Zrt-vel 2006 júliusában. Ezzel a beruházással a városrész átmenő teherforgalmát az M1-es autópálya felé terelte el. Az aluljáró elnevezésére a város közönségének véleményét is kikérték, ennek eredményeül kapta a Nádor aluljáró elnevezést. Nádorváros Belvárosba irányuló fő közlekedési felüljárója, a Baross híd mentesült a teherforgalomtól. A vasutat átívelő második gyalogos felüljáró megszüntetésére az aluljáró építési munkáival párhuzamosan került sor.

A város közgyűlése 2014-ben ismét megrendelte a Baross híd rekonstrukciós munkáit. A felújításon túl az Eszperantó és a Révai utca feletti részek megemelésére is sor került, hogy a magasabb járművek is használhassák a hidat „elkerülő” utakat.²⁸¹

A Nádor aluljáró építésével párhuzamosan az egykori Postakaszárnya térségében teljes közműcserét végeztek, ami lehetőséget adott a terület modern házakkal való beépítésére. Az aluljáró építésével egyidőben a közlekedési csomópont kialakítására is sor került. Az aluljáró keleti oldalán felépített áruház jelentősen javította a környék ellátását. A Mészáros Lőrinc utca a Széchenyi István Egyetem Külső Kollégiumának felépítésével gazdagodott.

2006 után folyamatossá vált a városrész fő közlekedési útjain található forgalmas kereszteződések biztonságosabb körforgalommá való átépítése. A Nádorvárosi Köztemető előtt 2015 decemberében, a Szauter utcai csomópont 2018-ban készült el.

A Frigyes laktanya hasznosítására számos jó terv fogalmazódott meg a városvezetés hivatalainál. A műemlék épület rossz állaga, az átalakítás magas költsége megghiúsította ezeket a terveket. Évekig tartó vita előzte meg a felújítást, hiszen a Műemlékvédelmi Hivatal ragaszkodott az eredeti külső megjelenés megtartásához. A város vezetése 2005-ig nem talált megoldást a hasznosításra.

A Leier-csoport 2005-ben vásárolta meg az épületegyüttest, ahol magyarországi központját kívánta elhelyezni. Nemcsak a városrész, hanem az egész város szempontjából jelentős beruházásra került sor, amikor a szovjet csapatok kivonulása után magára hagyatott és leromlott állapotú Frigyes laktanya felújítása és polgári használatba vétele megtörtént. A Leier-csoport vállalta a Műemlékvédelmi Hivatal előírásainak betartását és az első négy épület felújítását követően, 2010 szeptemberében átadta a 20 millió eurós költséggel felépített épületcsoportot. A déli épületszárny kivételével elkészült, mélygarázst is magába foglaló, parkosított udvarral rendelkező épületekben a cég központján kívül bérelhető irodák állnak a városban letelepedni vágyó cégek, intézmények rendelkezésére.²⁸² A Leier City Center azóta is annak követni való gyakorlatnak egyik csodálatos példája, hogyan lehet a múltat megőrizni és egyben a kor technikai fejlettségi szintjének eleget tevő épületcsoportot létrehozni.

2011-ben a nagyközönség is „elfoglalhatta” az épület északi szárnyát. Két hónapig nyitva tartó kiállításnak adott helyet az északi szárny a „Frigyestől a Leierig” címmel, amely a laktanya történetét mutatta be a Leier-csoport és a hagyományőrző egyesületek szervezésében.²⁸³ Az egykori laktanyát a déli épület rekonstrukciója után a városba települt cégek bérleményként használatba vehették. A város magánberuházásból egy olyan épületcsoportot kapott vissza, amelyre méltán nézhetünk hasonló büszkeséggel, mint egykor a görögök a katonáktól nyüzsgő Frigyes laktanyára.

A Leier-csoport vette meg és újíttotta fel az elhanyagolt állapotban üresen álló Schlichter villát. Az osztrák vállalkozó további befektetéseivel a szolgáltatási szektor bővítésére adott lehetőséget. A Zrínyi utca 1–5. számú házak a „csendőr laktanyák” szanálásával és a terület beépítésével lehetőséget teremtett szolgáltató üzletek elhelyezéséhez. A rossz állapotú épületek helyén mélygarázst alakítottak ki. Az újonnan megnyitott bérelhető üzletek az utcafronton megőrizték az egykori csendőrlaktanya sziluettjét. A Leier üzletközpont 2015 óta kedvelt a városba vidékről autóbusszal érkezők számára.²⁸⁴

Az 1915-ben felépült Vadász laktanya sorsa kicsit kedvezőbbben alakult. Mivel a laktanyát nem Győr városa, hanem a vármegye építette, ez az épületegyüttes nem került a szovjet csapatok kivonulása után rögtön a város tulajdonába. 1995-ben jelent meg a hír a helyi lapban, hogy a város még 1994-ben megvette a Vadász laktanyát.²⁸⁵ 1998 augusztusában sikerült befejezni a laktanya területén fellelt veszélyes hulladék ártalmatlanítását.²⁸⁶

A város 1996 decemberében állapodott meg Moshe Melnik izraeli befektetővel a Vadász laktanya 3,5 ha területének megvásárlására. A befektető vállalta, hogy a Vadász laktanya keleti oldalán a budapesti Duna Plázához hasonló, annál kisebb bevásárló és szórakoztató központot épít fel 24 hónap alatt.²⁸⁷ 1998 szeptemberében adták át az üzleteket, szolgáltató irodákat, vendéglátó egységeket, multiplex mozi is magába foglaló bevásárló és szórakoztató központot. A Pláza rendezvényeknek, bemutatóknak is helyt adó vállalkozásként fontos szerepet

kapott a városrész életében. Már 1998-ban „Nyár búcsúztató” rendezvényével adott programot a helybelieknek.²⁸⁸

A Vadász laktanya egykori épületeinek felújítása után, 1999-ben itt talált helyet három intézmény közgyűjteményi raktára. A megyei levéltár, a megyei könyvtár és a múzeum is itt helyezte el gyűjteményének egy részét.²⁸⁹

A város tulajdonában lévő Pláza mögötti szabad területre épült fel a 8.000 m²-es eladó térrel rendelkező Praktiker áruház. A város vállalta, hogy a Szauter utca meghosszabbításával megépíti a Szent Imre út és a Tihanyi Árpád út összekötő szakaszát.²⁹⁰

2013-ban 1,3 milliárd Ft ráfordítással megvalósult a Petz Aladár Megyei Oktató Kórház infrastrukturális megújítása. Az Új Széchenyi Terv keretében épült fel egy 460 ágyas új épület, amelyben helyet kapott a gyermekgyógyászat, a kardiológia, illetve az onkológia is. A fejlesztés részeként a sürgősségi ellátás a megye egész területén elérhetővé vált. A beruházás során felújították a radiológiai és az intenzív osztályokat is. A fejlesztés orvostechnikai eszközök beszerzésére és az informatikai rendszer korszerűsítésére is kiterjedt.²⁹¹

Nádorvárost, a „város úri negyedeként” emlegették Győrött a két világháború között. Ezt a címet az itt felépült tisztviselőtelepnek köszönhette. A városvezetés a 20. század első felében kialakított tisztviselőtelep utcáira változtatási tilalmat vezetett be. Így megőrizte az egykori „villaövezetet”. A közgyűlés az Eörsy Péter, a Csokonai, a Táncsics Mihály, a Buda, a Corvin és a Liezen-Mayer utcákban rendelte el a változtatási tilalmat. A határozat kimondta,

„az érintett területen telket kialakítani, új építményt létesíteni, meglévő építményt átalakítani, bővíteni, elbontani, valamint más, építésügyi engedélyhez nem kötött értéknövelő változtatást végrehajtani nem szabad.”²⁹²

Nagy energiát fordított a város a helyi képviselők javaslatára a rossz állapotú járdák, kerékpárutak építésére, majd azok megújítására. Kerékpárúton lehet eljutni a Kálvária u. 2. számú háztól a Pápai útig.

Megvalósult a Bem tér teljes rekonstrukciója, parkosítása. A Bem tér nyugati oldalán teljes közműcsere előzte meg az útfelújítást. A korszerűsítést futópálya, kispálya és játszótér átadásával fejezték be 2016-ban.²⁹³

A városrész közösségi életének mozzgórugója a Nádorváros és Adyváros határán működő Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér Központi Könyvtára. A könyvtár és a gyermekkönyvtár helyiségei mellett 2016 februárjában nyílt meg állandó tárlatként az Olimpiatörténeti Kiállítás, a klubhelyiség pedig továbbra is teret ad a különböző rendezvényeknek. Az intézmény 2018-ban nyerte el a Minősített Könyvtár címet az Emberi Erőforrások Minisztériumától.²⁹⁴

A város által kinőtt Vásárcsarnok bővítése mellett a parkolási gondok enyhítésére 295 személygépkocsi befogadására alkalmas garázs épült 2020-ban. A „Zöld város kialakítása Győrben” projekt keretében szabadtéri erősítőpark, játszótér, sétányok kialakítása történt meg a város megbízásából. A Vásárcsarnok és a könyvtár között elterülő díszes tér nagyobb, ünnepélyesebb rendezvények megtartására ad lehetőséget.²⁹⁵

Nádorváros sportéletében is jelentős változások történtek. Az évszázados múltra visszatekintő DAC, miután a Pápai út mentén megépült a stadionja, nem tudott révbe jutni. A klub gyakran nézett szembe súlyos anyagi gondokkal. A tulajdonosváltások, illetve a szponzorok elvesztése nehezítette a klub életét. A hányatott sorsú egyesület újrászerveződött. Köszönhetően a Gyirmót és az ETO egyesületeinek ismét birtokba vehették 2017-ben a Pápai úti pályájukat és megünnepelehték 105. születésnapjukat. A városrész közösségi életének ma is fontos része maradt a sportkör.²⁹⁶

A grundok eltűnésével a sportolni vágyó felnőttek fitness centrumokban és konditermekben találnak testedzési lehetőséget. Nádorvárosban több edzőterem várja a fizikai kondíciójukat szinten tartani akarókat. A Pápai úton felépült Marcal Teniszcentrumban a tenisz mellett fallabda és bowling termeket is igénybe lehet venni. Baráti társaságok gyakran bérlik az esti órákra felsza-

baduló oktatási intézmények termeit, barátságos kispályás futballedzésekre. A tömegsport területén mégis az iskolák sportkörei játsszák a meghatározó szerepet.

A Nádorvárosi Nyugdíjasklub szervezi a közösségi élet iránt fogékony időseket. Előadások, kirándulások szervezésével teszik színessé a klubéletet. A klub a könyvtár termeiben tartja meg a rendezvényeit. A Nádorvárosi Nyugdíjasklub 2017-ben ünnepelte negyedszázados fennállását.²⁹⁷

Természetesen a városban nem városrészenként szerveződnek a civil egyesületek, a nádorvárosi polgárok részére nyitottan állnak a városrészeket átívelő civil szerveződések, alapítványok, egyesületek.

A városrész ma is büszke az oktatási intézményeire. Amennyiben fel kellene állítani a helyi alapfokú oktatási intézmények rangsorát, biztos állíthatnánk, hogy a Gárdonyi Géza Általános Iskola és a Kölcsey Ferenc Általános iskola a legjobbak között lenne. Iskoláink kultúraközvetítő szerepe természetesen nemcsak a diákokat érinti, rendezvényeiken keresztül a diákok tágabb családjával teremt közvetlen kapcsolatot. Jó példa erre a Győri Nádorvárosi Ének-zenei Általános Iskola, amely 2017. február 8-án rendezte a „Fújdogál a szél” népdaléneklési versenyt. Az iskola ez alkalommal 23 település 230 diákját, felkészítő tanárait, kísérőit látta vendégül és vitte jó híret az intézménynek.²⁹⁸ A rendezvényt minden évben nagy sikerrel rendezik meg. Ez a szép hagyomány erősíti az iskolához és a városrészhez való kötődést.

A közösségteremtő hatást elérő egyesületek közül feltétlenül meg kell említeni a megye egyik legnagyobb civil szervezetéről, a 850 tagot számláló Nádorvárosi Sporthorgászok Egyesületéről. Az egyesületet 1935-ben alapították. Székhelye ma a Szérűskert utcában található. Az egyesület vendéghorgászok fogadására alkalmas ingatlannal is rendelkezik. A víztől 150 méterre fekvő egyesületi tanyaház mellett faházak, sátorozás, főzés lehetősége adott, hideg-melegvizes, női-férfi tusolók állnak a vendéghorgászok rendelkezésére. A tanyaház mellett étterem is működik. (Az egykori híres Kovalter vendéglő

épülete.) A sporthorgászok őrzik a városrész évszázados kötődését a vízhez, a Rába folyóhoz.

Egyházi ünnepeink a hitélet gyakorlásával a közösséghez való kötődést, a hagyományok átörökítésével az együvé tartozás érzését erősítik. A Szent Kamillus templomban 2016 húsvétja óta újra megtekinthető lett a torinói lepelnék a (Jézus halotti leple) hiteles másolata.²⁹⁹ Igaz, nem a ma általánosan elterjedt szórakozást szem előtt tartva, hanem a templom védőszentjének ünnepeként, a plébánia minden év júliusában megtartja Szent Kamill ünnepét, a Nádorvárosi búcsút.³⁰⁰ A Kálvária utcai keresztút adja a lehetőséget a legnépesebb, legünnepelesebb körmenetek megtartására.

2014-ben a plébánia a hagyományokhoz híven, mégis rendhagyó rendezvénnyel hívta fel magára a figyelmet. A Szent Család vasárnapján a házassági évfordulójukat ünneplőket köszöntötték a hálaadó szentmisén.³⁰¹

A városrész a vendéglátás terén is fontos szerepet vállal a város életében. Öt szállást kínáló hotel épült fel. A Hotel Kálvária négycsillagos szálloda első sorban a Solydent fogorvosi kezelésre jövők szállásigényét elégíti ki. A Hotel Garzon a Vasvári Pál u. 1/B szám alatt szintén négycsillagos kategóriájú szállodaként várja vendégeit. A Hotel Baross a Baross Gábor u. 69. szám alatt, a Hotel Wesselényi a Wesselényi u. 3. szám alatt, a Hotel Corvin a Corvin utca 17. szám alatt a város három csillagos szállóit képviselik. 2005-ben a helyi lap közvélemény kutatást szervezett olvasói között, hogy „Hol lakna legszívesebben” Győr városrészei közül.³⁰² Nádorváros 14%-kal holtversenyben a 2. helyen végzett a 910 leadott szavazat alapján.

Jancsifalu

A 21. században önálló városrészként élő Jancsifalu, köszönhetően a megvalósult fejlesztéseknek kitört addigi elszigeteltségéből. Földrajzi elhelyezkedéséből fakadóan a város peremére irányított teherforgalom, a 81-es út átmenő forgalma nehezítette az itt lakók életét. Jancsifaluban a 81-es főútnak (Fehér-

vári út) a Szigethy Attila út és Mészáros Lőrinc utca közti szakasza mellett élők panaszáról a helyi lap is beszámolt.

*„Elviselhetetlenek tartják az óriási forgalmat. A rossz útburkolat miatt is zajosak a teherautók, a rázkódástól repedeznek a házak falai, magas a légszennyezettség, a főúton gyalogosan vagy kerékpárral átkelni kész büvész-mutatvány.”*³⁰³

A forgalom drasztikus növekedésének a környezetre rótt terheit elsősorban a Fehérvári út és a Szigethy Attila út közelében élőket sújtotta.

A város a jancsifaluiak gondjának orvoslására tervet készítettett, majd a megvalósítást két ütemben végeztette el. Először a 81-es út bevezető szakaszát új nyomvonalon vitték a városba a Banai útig. A második ütemben a Szigethy Attila utcai csomópontig egy új híd építésével (Fehérvári úti felüljáró) ismét új nyomvonalon keresztül épült meg a főút városba vezető szakasza. 2005-ben az Állami Közútkezelő tervet készített a Fehérvári út Mészáros Lőrinc utcáig tartó szakaszának szélesítésére és a Fehérvári hídnál körforgalom kiépítésére.

2005-ben a városrendezési tervben szereplő „Győr kapujaként” elnevezett két 20 emeletes panelépületet akartak felépíteni, egyiket az Ipar utca 96. sz. ház elé, a másikat pedig vele szemben, az Ipar utca másik oldalán. A Jancsifalu egyetlen zöldterületére tervezett toronyház olyan felháborodást keltett, hogy 252 aláírással petíciót nyújtottak be a városrész lakói, melyet a város elfogadott és elállt az építtetéstől.³⁰⁴

A városrész családi házas jellegét sikerült megőrizni a rendszerváltozás után is. Ehhez nagy szükségük volt egy jól szervezett, aktív civil egyesületre, amely minden kérdésben rendkívül határozottan lépett fel az ott lakók érdekében. A civil szerveződés, a Jancsifaluért Egyesület és a városrész képviselője eredményes lobbitevékenységgel jelentős eredményeket értek el. Viszont nem tudták meggyőzni a hatóságokat a Metalloglobus volt telepén a Szövő utcai diszkó építési terveivel szemben.³⁰⁵ Annak ellenére, hogy tiltakozásul 533 aláírást gyűjtöttek.³⁰⁶ Céljuk volt, hogy megőrizték a városrész csendes, nyugodt jellegét.

A győri közgyűlés 2011-ben először adta át a „Jancsifaluért” díjat, amelyet ekkor Balla Árpád, a Jancsifaluért Egyesület elnöke kapott meg.³⁰⁷ Az egyesület a közösség megteremtéséért is sokat tett. 2007-ben megrendezett családi napon mintegy 600-an vettek részt.

Jancsifalu 2013 óta önálló városrész.³⁰⁸ A városrészt jelző címeres tábla a Szigethy Attila út és az Ipar utca kereszteződésénél csak 2018-ban került kihelyezésre, amellyel nem csak jogilag, hanem de facto is elismerték az új városrészt.³⁰⁹

3.6. Összegzés

A dolgozatom céljával azt tűztem ki, hogy a városrész kiépülése során a kis egységek közösségalkotó ereje hogyan járult hozzá a közös sikerhez. Választ keresem arra, miért déli irányban fejlődött a város, illetve, hogyan alakulhatott ki a szinte szántókból, legelőkből, ingoványból álló területen az „úri negyed”, a város előkelő városrésze. A település földrajzi adottságaiból Győr városnak az 1890-es évektől kezdődően a déli irányban történő terjeszkedése viszonylag könnyen magyarázható. A város vezetői a jó építészek szakértelmére és a helybeli polgárok kezdeményező készségére támaszkodtak, amikor az új nagyberuházások irányát kijelölték. A dolgozat fő célkitűzése mégis az volt, hogy az itt élő lakosok teljesítményének, közösség alkotó erejének, a városrész érdekében kifejtett tevékenységének emléket állítsak. Ezért fontosak számomra az egykoron itt élők, akiknek a neveit, anélkül, hogy hierarchikus sorrendet kellett volna felállítani, fel kell jegyezni. Az itt élő polgárok a helyüket megállva, a városrészhez kötődve hozták létre azt a teljesítményt, amelynek eredménye a városrész maga. A városrész gyors fejlődése során az identitástudat kialakulásához integrálni kellett a más nyelven, főként németül beszélőket, majd az ország más tájairól, illetve a vidékről jöttek kultúráját ötvözve alakult ki az, ami ma Nádorváros lakosaira jellemző.

A városrész nem rendelkezett jelentős iparral. Egyedül a Hosszú utcai malomoknak jelentett nagy gondot a vasút léte. A Gráb gyárak viszont a vasútvonal közelsége miatt Gyárvároshoz álltak közelebb, gyakorlatilag keletről lezárták a kerületet.

Nádorváros kiépítése a tervek szerint a Belvároshoz közel eső részeken kezdődött többemeletes bérházakkal, nagyobb lakásokkal, majd övezetenként kifelé haladva kisebb nagyobb házakkal, ikerépületekkel folytatódott. A városon kívüli területeket, szántókat, legelőket bevonva kertes, szabadon álló családi házas övezeteket hoztak létre. A tervek szerint a városrész levegős, ligetes, széles utcákat akart kínálni az ide költözőknek. Győr város „tüdejét” kívánták létrehozni Nádorvárosban.

Ehhez mérten szervezték a közlekedési utakat. A Baross hídtól a temetőig majd három kilométeres utca lett a városrész ütőere, a tengelye, amelyből a sakktablászzerűen kelet-nyugati irányba elágazó széles aszfaltozott utcák kötötték össze a Kálvária utcát a Wennes Jenő úttal. Az úttestet és a családi házsort kísérő járdákat fasorokkal kívánták elválasztani. Minden utcába egészséges ivóvizet, villanyt és a csatorna mellett a gázvezeték is terveztek bevezetni.

Az építkezések elkezdésében a város apparátusa járt az élen. Saját anyagi lehetőségeit, hiteleket, külföldi hiteleket felvéve a kezdeményezője lett az építkezéseknek. Nagy szerepet vállalt a fejlesztésben a város vállalkozói rétege is. Míg a 19. században a kereskedelem lendítette előre a várost, a 20. században az ipar és vállalkozók lettek motorjai a fejlődésnek. A helyi lakosok viszont nem elégedtek meg felépített hajlékaikkal. Sikeres mozgalmat indítottak az iskolák, diplomák, kulturális és sport beruházások megvalósításáért, amelyekben saját anyagi, fizikai, szellemi erejük mozgósításával részt is vettek.

Az ipar vonzó lehetőséget kínált a műszaki értelmiségnek, akiknek a lakhatási igényeit is ki kellett elégíteni. A tanács a területen létrehozott tisztviselőtelep létrehozásával ismét csak elősegítette az „úri negyed” kialakulását. A tisztviselőtelepen a műszaki értelmiség, az igazságszolgáltatásban, egészségügyben, az ok-

tatásban, közigazgatásban alkalmazott tisztviselők, de gyakran nyugdíjba vonult köztisztviselők telepedtek le és építették fel lakóházaikat. Neves polgármesterek, mint Wennes Jenő, Farkas Mátyás, Späth Gyula választották lakóhelyül Nádorvárost.

Az 1910 után Győrbe települt vállalatok által igényelt munkaerő jelentős népesség gyarapodást hozott magával. Az I. világháborút követően a polgári társadalom kiteljesedésével hihetetlenül megnőtt a családok igénye a komfortos lakások iránt. A város kényszerhelyzetben az infrastruktúra kiépítése nélkül, nagy mezőgazdasági területet vont be, hogy új utcákat nyithasson. A legtöbb utcanyitás 1910–1930 között történt. Ekkor épült ki Nádorváros keleti része. 1930 után nem csak a világgazdasági válság miatt csökkent az új utcák száma, hanem a hivatal belátta, hogy először a már belterületté nyilvánított közterületen kell a szabad házhelyeket beépíteni. A már megnyitott új utcákat előbb el kellett látni a közüzemek működéséhez szükséges beruházásokkal.

Nádorváros azért is válhatott „Úri negyedé”, mert a város jelentős beruházásokat eszközölt nívós bérlakásokat magába foglaló bérházak építtetésével. A gazdagodó polgárság itt építette fel modern villáit, a tanács pedig a tisztviselőtelepen építkezőknek előírta, hogy milyen családi házak esetén jár csak a kedvezmény.

1950-től lakásépítési program megvalósításával elégíthették ki az igényeket. A komfortfokozat emelkedését jelentette a távfűtés megvalósítása. 1950 után a városépítést az extenzív fejlődés jellemezte. Ez a fejlesztés együtt járt az uniformizálással, mely nemcsak a házgyár ontotta panelok egyformaságát jelentette, hanem a családi házak típuserteiben is megmutatkozott. A társadalom tagjai belesüllyedtek a kezdeményezés, innovatív elképzelések akadályozása miatt egy szürke, kritika nélküli, langyos mindennapokat nyújtó életbe. A tízemeletes bérházakban élőkét gyakran utolérte a nagyvárosi lakosságot sújtó elidegenedés.

A rendszerváltozás után a városrész életében is új korszak kezdődött. A szükséges úthálózat, infrastruktúra megépítése után a meglévő ingatlanok korszerűsítése, szépítése, komfortosabbá tétele, vagy a lebontás után nagyobb értéket hozzáadó építészeti tudással készült új házak épültek fel. A városrész méltán kaphatja vissza a „Győr villanegyede” elismerő címet.

4. Függelék

4.1. Schlichter-család

A Schlichter család a 19. század utolsó harmadában és a 20. század első felében, a modellváltás idején, három generáción keresztül kiemelkedően jelentős szerepet játszott városunkban.

Schlichter József, győrszigeti kőművesmester négy fiának (Józsefnek, Ferencnek, Adolfnak és Károlynak) adta át a mesterséget. Közülük kiemelkedett Schlichter Károly, aki építészirodát alapított, épületeket tervezett, téglagyár alapításban vett részt. Az építész dinasztia Győrszigetből indult el. A 19. század utolsó évtizedében a Schlichter család nagy ismertségét megalapozó Schlichter Károly mellett három fiútestvére Ferenc, József és Adolf is kőművesmesterként dolgozott Győrsziget községben.

Érdemeik elismerésül nemesi címük megerősítését kapták meg 1907-ben az uralkodótól, Ferenc Józseftől. „A tulajdonképpeni családnév HLATKY, címeres nemeslevél 1642. november 14. óta létezik. A nemességszerző János hasonnevű fiának, Jánosnak gyermekei közül, Márton (felesége Thomas Anna) vette fel a Schlichter nevet. Ennek fia ugyancsak Márton (felesége Márki Teréz), unokája János 1753 – 1806 (felesége Fűk Teréz), szepunokája József 1790 – 1825 (felesége Kantner Teréz), dédunokája Károly, sz. 1819 (felesége Schmikli Teréz), ükunokája pedig a gárdista, aki 1907. március 22-én régi magyar nemességének megerősítése mellett „Kopcsányi” előnévvel, a Hlatky -Schlichter kettős családnév használatát nyerte).”³¹⁰

A családról Borovszky a következőket írta:

*„A Győr vármegyei ág szerény viszonyok között élt; de a most élő generáció tagjai, Károly fiai: Lajos és Gyula nevüket széles körben ismertté tették. Az előbbi a győri kereskedelmi és iparkamara elnöke, építész és téglagyár-tulajdonos, Gyula pedig volt testőr, honvéd huszárszázados, most Nyíregyházán földbirtokos. E két utóbbi 1906. március 1-én nemesség- és címer-megerősítést nyert.”*³¹¹

A Győrszigetből induló építész dinasztia karrierje Schlichter Károllyal kezdődött. Mivel a családban a keresztnevék gyakran ismétlődtek az egyenes ági családtagok megkülönböztetése miatt a családnév után zárójelben római számmal jelzem, hányadik generációról van szó.

Az első generáció Győrött

Schlichter (I.) Károly (1819 – 1897. szeptember 5.) Felesége Schmikli Terézia (1818 – 1898. augusztus 4.) Gyermekeik: (I.) Lajos építész (1855 – 1920) és (I.) Gyula (1856 – 1933) honvéd és huszárszázados.

Schlichter (I.) Károly építészeti teljesítménye emelte fel a családot Győr város prominensei közé. 1859-ben már állt a „Vásártérre néző és Város Páholy szomszédságában” a házuk, amely elé léckerítés felépítését engedélyezte a községtanács.³¹² Újsághírben első alkalommal 1863. évben találtam feljegyzést a családról, illetve a családi vállalkozásról, amikor a Schlichter építőcég nevét jegyezte meg dicsérően az újságíró a hédervári iskola felépítésével kapcsolatban.³¹³ Egy másik 1873-ban megjelent cikk pedig a létesítendő dohánygyárat, amelyet tanács a „Rábán átvezető nagy híd és Schlichter Károly úr újonnan épült háza közti” térre javasolja felépíteni. Schlichter (I.) Károlynak tehát ebben az időben már Ferdinándvárosban is volt háza.³¹⁴

A Vásártéren álló épület említése 1874-ben ismét olvasható, miszerint a „Szőlőfürthöz” címzett vendéglő és a Schlichter család háza között egy fatelep nyílt.³¹⁵ Az 1874-ben kiadott címtár szerint az ingatlan címe ekkor Nádor-

város 174. volt. A család nem itt élt, hiszen 1876-ban egy városi iroda, az Üzleti Főfelügyelőség foglalt helyet a vásártéri Schlichter házban.³¹⁶ Schlichter (I.) Károly a 19. század utolsó harmadában már a módosabb polgárok közé tartozott, hiszen jelentős ingatlantulajdonnal rendelkezett a városban. Építészeti vállalkozása az 1870-es években már sok sikert könyvelhetett el.

A Kálvária domb három kápolnájának restaurálási munkáit Schlichter (I.) Károly végezte 1872-ben, Zalka János megyés püspök nagy meglepedésére.³¹⁷

A Hets fatelep mögötti Lövölde átalakítási munkáit Schlichter (I.) Károly a Hets testvérekkel közösen végezte 1873-ban.³¹⁸

Schlichter-Lengerer építő iroda. Schlichter (I.) Károly és Lengerer János építő mesterek közös tulajdonában volt egy téglagyár is. Lengerer János építésszel közösen alkotott irodájuk már nagyobb volumenű építkezéseket is sikerrel pályázhatott. Ők építették 1877-ben a Vágóhidat, 1886-ban a Lőportornyot.³¹⁹

A cég építette 1885-ben a Győri Igazságügyi Palota és a fogház épületeit. A 220 főt befogadó kétemeletes fogház előterében állt a Törvénykezési Épület. „A pompás előcsarnokból lépcső vezet a kir. törvényszék és ügyészség termeihez.”³²⁰ Ezt az épületszárnyat csak 1886-ban adták át.

Sikeresen pályázták meg 1887-ben és a cégük építhette újjá Győrben a Szent Benedek Rendi Főgimnázium épületét.

Schlichter Károly és Fia építész irodája. A két építész Schlichter (I.) Károly és Lengerer János a század végén különváltak és Schlichter (I.) Károly irodája 1892 után az építész tanulmányait befejező fiával, Schlichter (I.) Lajossal, Schlichter Károly és Fia néven működött tovább. Főbb munkáik voltak:

- Szent Orsolya Katolikus Elemi Leányiskola felépítése. Épült közadakozásból. 1891. Tervezte és építette Schlichter Károly és Fia Győr.
- Szent László Nádorvárosi Római Katolikus Elemi Népiskola. Építtette: a Győri Róm. kat. Önkormányzati testület. 1892. Tervezte és építette: Schlichter Károly és Fia Győr.

- Magyar Királyi Állami Főreáliskola Győrött. Tervezte: Meixner Károly műépítész Budapesten, 1892. Építette Schlichter Károly és Fia Győr.
- Magyar Királyi Állami Polgári Leányiskola (korábban Magyar Királyi Jogakadémia és Állami Főreáliskola). Tervezte és építette Schlichter Károly Győr.
- Római Katolikus Tanítóképző Intézet. Építtette dr. Zalka János megyés püspök 1893. Tervezte és építette Schlichter Károly és Fia Győr.
- Schlichter villa. A városrész ikonikus épületét 1893-ban építette a családnak Schlichter Károly és Fia építész irodája.
- 1894-ben a Szentháromság kórház első ütemének tervezője Hübner Jenő, építője Schlichter Károly és Fia építész iroda.³²¹

A második generáció

Hlatky-Schlichter (I.) Lajos építőmester

Schlichter (I.) Károly elsőszülött fia Schlichter (I.) Lajos (1855 – 1920 február 5.) építész, vállalkozó, a kamara ipari osztályának elnöke, országgyűlési képviselő. Az építészeti irodát édesapja halála után Schlichter (I.) Lajos vette át.

Schlichter (I.) Lajosról a következőket jegyezte fel a „Győri Életrajzi Lexikon”:
„Győr, 1855. Győr, 1920. február 5. építési vállalkozó. Szülők: Schlichter Károly, Schmikli Terézia. Győr Törvényhatósági Bizottságának negyven évig tagja. A Győri Kereskedelmi és Iparkamara iparosztályának elnöke 1890. október 2. és 1913. november 25. között, majd Jerfy Antal halálát követően a kamara elnöke. Hilbert Károly halálával 1908-ban a Függetlenségi 48-as párt egyik városi vezetőjeként képviselte Győrt a parlamentben. A Tanácsköztársaság idején a Győri Állami Elemi Tanítónőképző Intézet épületében tisztként tartották fogva. Utolsó lakhelye Vásutas utca 10.”³²²

Felesége: Horváth Eleonóra (Lóra asszony), (1854 – 1910. december 10.) aki névadója volt az egykoron a Fehérvári úton kialakított híres fajbaromfi (Lóra) telepnek.

Gyermekeik: (II.) Károly (1879. április 13. – Écs, 1954. július); (II.) Gyula (1880. június 20. – ?); (II.) Lajos (1885. november 9. – Máriakálnok, 1968. július 22.)

A vállalkozó már fiatal korában megmutatta a köz iránti elkötelezettségét. 1887 februárjában, a Győri Hírlapban megjelent hír szerint Schlichter (I.) Lajos építőmester Győrsziget község templomában egy kápolnát létesített, amelynek a felszereléséről is ő gondoskodott. Tette ezt hálából, mert a községben született s itt keresztelték meg.³²³

A Frigyes laktanyát 1896-ban építették fel a Schlichter villától délre. A kaszárnya felépítéséhez a tanácsnak kisajátításokat kellett lefolytatni a terület tulajdonosaival, Heberling Ferencsel, Korn Józseffel, Gnasser Mátyással, Pap Dömötörrel, illetve Schlichter (I.) Lajossal szemben. Korn József a „Szőlőfűrt” tulajdonosa 11.770, Schlichter Lajos 4.008 Ft-ot kapott a kisajátított területükért.³²⁴

Az édesapjával közös cége kezdte meg a Hübner Jenő által tervezett Városháza építését, amely 1892 és 1900 között épült fel. Az építkezés utolsó szakaszában Bisinger József szobrát avatták fel. (Ekkor Schlichter (I.) Lajos már egyedül vezette az építőipari céget, hiszen édesapja 1897-ben meghalt).

Schlichter (I.) Lajos építőmester cége még édesapjával építette a Kálvária utcában a Nádorvárosi Római Katolikus Leányárvaházat.³²⁵ Buzgó munkáját 1908-ban újabb kitüntetéssel jutalmazták. Ezúttal az egyház nevében X. Pius pápa tüntette ki a Szilveszter rend lovagja címmel.³²⁶

Schlichter (I.) Lajos apja nyomdokait követte és fiaival együtt alapított új építési irodát. Schlichter (I.) Lajos építész irodája, illetve a már fiaival együtt alapított Schlichter (I.) Lajos és Fiai építő cége építhette meg a Schiel Vince által tervezett ágyúgyárat 1913 – 1918 között. A közismert vállalkozó a Körkemence utcában felépített egy téglagyárat, amely közelébe munkáslakásokat is létesített. Édesapjához hasonlóan a városi nagyberuházások felépítésében valóstotta meg saját vagy más építészek terveit.

A Királyi tábla épülete mögött épült fel 1899-ben a Rábaszabályozási Társulat székháza. A székházat Schlichter (I.) Lajos építész irodája tervezte. Az épület átadására 1900. szeptember 19-én került sor. A cég végezte az 1900-as évek elején a karmelita zárda emelet-ráépítését.

1904. november 3-án tartotta a Győri Kereskedelmi és Iparkamara első ülését új székházában a Szent István út 5. szám alatt. Schlichter (I.) Lajos nekológjában az újságíró az új székház felépítését is Schlichter (I.) Lajos és Fiai céghez kötötte. A székház avatására két évvel később 1907. május 30-án került sor. Az ünnepi szónoklatot Hlatky-Schlichter (I.) Lajos tartotta, aki ekkor a Kereskedelmi és Ipari Kamara elnökhelyettese volt. A cég építette 1906-ban a Grab és Fiai Rt. épületeit.

1909-ben és 1910-ben Hlatky-Schlichter (I.) Lajos építőipari vállalkozása a Ziegler György és Aigner Sándor által tervezett Papnevelő Intézet épületét adta át. A vállalkozó építhette 1909-ben a Győri Első Takarékpénztár Baross úti palotáját is.³²⁷ Ebben az évben adományaikkal (50.000 téglá) nagyban hozzájárultak az iparosok által hatékonyan felhasználható géppark, a Közös Gépműhely felépítéséhez az egykori Palatinus utcában (ma Erkel Ferenc u. 4.)

1913-ban nyerte el a fenti két cég talán a legnagyobb pályázatát, amikor megbízást kapott Magyar Ágyúgyár felépítésére. A gyárat 1920-ban a Győr-be bevonuló román csapatok leszerelték és a gépeket Romániába szállították. Az akkori város legnagyobb vállalatából mára csak néhány épület maradt meg.

Hlatky-Schlichter (I.) Lajos építész, az iparos társadalom vezetője, városi képviselő, országgyűlési képviselő 1920 februárjában hunyt el.³²⁸

Halálát követően a helyi lapban megjelent nekrológ:

„Nem jött váratlanul s mégis általános megdöbbenést s lesújtó gyászt okozott halálának híre. Hiszen oly férfiút vesztett benne a győri társadalom, kit közmegebecsülés, köztisztelet és rajongó szeretet környezett mindenhol. Tekintélyénél csak népszerűsége volt nagyobb. Nincs a társadalomnak oly rétege, mely ügyes-bajos dolgaiban hiába kopogtatott volna dolgozó szobájának ajtaján s

nincs olyan jótékony, vagy közhasznú intézmény, melynek ő nem lett volna megértő, bőkezű támogatója. Szívjósága, előkelő úri modora, nyájassága és előzékenysége mind oly jellemvonások, melyek őt már pályája kezdetén kiemelték a köznapiság homályából s céltudatos munkája, nagy alkotásai s közszereplése révén állították arra a piedesztára, mely őt méltán megillette.

A budapesti és müncheni egyetemeken szerezte meg építészeti kiképzését s midőn oklevelével kezében 23 évesen 1876-ban átvette édesatyja Schlichter Károly szerény keretben vitt építő vállalatát, az anyagi erőforrások mérsékelt eszközei mellett is kitartó szorgalmával, szaktudásával, kifogástalan jó munkájával, korrekt eljárásával s őszinte nyílt becsületességével oly magas fokára tett szert a megbízhatóságnak, hogy minden jelentékenyebb köz-, vagy magánépítkezésnél elsősorban az ő közreműködését vették igénybe. Ekként bontakozott ki a kezdetben nagyon szerény méretű vállalkozás oly terjedelművé, hogy vetekedhetett a főváros jelentékenyebb építő irodáival is. S ekként emelkedtek a földből az ő becsületes munkája révén a győri legszebb középületek, mint a Városháza, főreáliskola, első takarékpénztár, felső leányiskola, törvényszéki fogház, a Kir. Ítéltábla épülete, a Gráb gyár, a kamarai székház, a Rábaszabályozó Társulat palotája s betetőzésül a magyar ágyúgyár, mely méreteinél, elrendezésénél s művészi ízlésű alkotásánál fogva általános bámulatot keltett s a győri építészet teljesítő képességének hírt és dicsőséget szerzett.

A napnak azt az idejét, melyet építészeti tevékenysége nem vett igénybe, kizárólag a közügyek s a társadalom szolgálatának szentelte. Négy évtizeden át volt Győr szab. kir. város Törvényhatósági Bizottságának tagja s e révén helyet biztosított neki a közbizalom minden számottevő és jelentékenyebb bizottságban, mélyen ásó munkálkodását és képességeit a legszelebb merderben igénybe vette mindaddig, amíg egészségi állapota ezt megengedte.

Városa iránt érzett szeretete és rajongása közismert volt. Nemcsak naggyá, széppé, egészségessé akarta azt tenni, de óhajtotta azt látni mindazokkal az intézményekkel, melyek egy nagyváros minden rendű igényét hívatott kielégíteni fáradhatatlan energiával sürgette a villamosvasút kiépítését nemcsak

a helyi forgalom lebonyolítása, hanem a szomszédos községekkel való jobb és olcsóbb érintkezés, valamint a villamos áramnak ipari és gazdasági célokra való felhasználása végett. Ezzel kapcsolatban állandóan dolgozott a tisztviselő és munkástelepek létesítése érdekében és ezeknek a villamosvasút hálózatába való bekapcsolása ügyében. Javaslatokat tett a vízvezetéki és világítási hálózat kibővítése és fejlesztése, az élelmezési központ és vásárcsarnok létesítése, közfürdők és ingyenes népfürdők építése, a csecsemő- és gyermekvédelem megszervezése, séta és üdülőterek, játék- és sporttelepek létesítése, az új színház felépítése s egy végleges városi szabályozási terv megalkotása ügyében, mely kapcsolatban a révfalui állandó híd felépítésével, a város elkövetkezendő fejlődésének biztos alapjait széles látókörral rakja le. Szóval semmi sem került el az ő okos, józan gondolkodását, amit a város jóléte és fejlődésének biztosítékai érdekében szükségesnek, hasznosnak és keresztülvihetőnek ítélt. De nem csak közegészségi és kulturális gócpontot óhajtott ő városából alkotni, hanem oly ipari várossá kívánta azt átalakítani, mely a munkaadó és munkás minden rendű igényeit képes kielégíteni, s melyre e város úgy geográfiai fekvésénél és vasúti és hajózási összeköttetéseinél, mint berendezkedésénél fogva egyenesen predesztinálva van.”³²⁹

Hlatky-Schlichter (I.) Gyula

Hlatky-Schlichter (I.) Károly második fia, Schlichter (I.) Gyula (1856. június 20. – 1933. július 8.) huszárszázados, újságszerkesztő, földbirtokos. A városban híres társasági ifjú nagy katonai karriert tudhatott maga mögött.

Első felesége Taubinger Irén (? – 1892. február 25.) (házasságkötés: 1888. március 1.). A házasságból született Miklós (1889 – 1917. február 20.). A szerencsétlen sorsú hadapród 28 évesen önkezével vetett véget életének. Ebből a házasságból született másik fia, Elemér is, aki gyermekként halt meg (1891).

Második felesége: Csengery Julianna (? – 1940. június 24.) Házasságkötés 1896. júl. 3.³³⁰ Gyermekük: Lajos (1897. – 1908. január 9.), Julianna (Okolcsányi Miklósné 1899. – 1926. november 21.), illetve Terka és Margit. Fele-

sége özv. Eggert Gézáné első házasságából hozott gyermekeket: Eggert Mariskát, Eggert Rozikát, Eggert Gizit is nevelve népes családnak örvendhettek. Hlatky-Schlichter (I.) Gyula 1900. novemberben leszerelt, mint magyar kir. testőrt nyugdíjazták.³³¹ Polgári élete kezdetén második feleségével Csengery Juliannával annak szülővárosában, Nyíregyházán telepedett le.

Út a csödeljárás elindításáig

Hlatky-Schlichter Lajos és Fia, illetve *Hlatky-Schlichter Károly és Tsa.* Az építőipari cégek az építész, országgyűlési képviselő 1920-ban bekövetkezett halála után Hlatky-Schlichter (II.) Lajos és Fia, illetve Hlatky-Schlichter (II.) Károly és Tsa. néven folytatták a munkát.

Valószínűsíthető, hogy a három testvér között megtörtént már egyfajta vagyonmegosztás, hiszen a vállalkozások új elnevezése is ezt sugallja. Hlatky-Schlichter (II.) Gyula tevékenyen nem vett részt ezekben a cégekben. Valószínű, mint tulajdonos volt csak (II.) Károly cégtársa.

Édesapjuk 1920-ban bekövetkezett halála után az örökösök, (II.) Lajos és (II.) Károly reménykeltően folytatták a vállalkozást, hiszen 1924-ben elnyerték a Zrínyi utcai városi bérházak felépítésének jogát. A munkát akadályozta, hogy az 1925. évi Zrínyi utcai bérház építésénél kitört sztrájk idején a dolgozókkal kiegyezni nem tudó tulajdonosok a konfliktust rendkívül rosszul kezelték.³³² 1927-ben az irodájuk építhette a Szőke Imre budapesti műépítész által tervezett Győri Torna Egyesület Kálóczy tér 6. szám alatti evezős telepét, csónakházát. A helyi lap szerint a város a modern épületei között Győr leg szebb építészeti alkotását köszöntötte az átadás alkalmával.³³³ 1929-ben országos pályázaton elnyerték a Bécs–Budapest között épülő fő közlekedési út egy szakaszának építését.³³⁴

Munkáikat az 1920-as évek végétől mégis gyakran kísérte kritika, a rossz minőség miatt voltak peres ügyek is. 1925-ben a legvonzóbb (közel egy millió koronás) pályázattal nyerték el Révfallu városrész csatornázási munkáit.³³⁵

A következő évtizedben egymást érték a csatornamű meghibásodásai. A Műszaki Hivatal megállapítása szerint rossz tervek alapján hibás rendszerrel épült meg.³³⁶ Problémák adódtak ugyanígy a Kálvária utca csatornázási munkái után is.

A Magyar Vagon és Gépgyárral 1926-ban közösen beadott pályázaton a két cég nyerte el a Kecskelábú híd helyén felépülő új híd (Kossuth híd) építési munkáit. A beruházás kőműves munkáit végezte az építőiroda.

1927-ben a cégük építette fel a Zrínyi u. 4a., 4b., 4c. épületegyüttest. Ezt követően a város többi építész irodája, különösen a Marschall Béla tulajdonában lévő építész iroda erélyesen támadta a Schlichter céget, hogy a munkáikat nem megfelelő minőségben végezték, illetve a polgármester és Németh Károly főispán jogellenesen juttat munkát a cégeknek, amivel jelentős kárt okoznak a városnak. A helyi lap így számol be erről:

„A Kisgyűlésen jól tudták már, hogy a Schlichter cég ajánlata nem felel meg a közszállítási szabályrendelet követelményeinek, mégis eltekintettek ettől. A polgármester és a főispán egyaránt jól tudták, hogy a Schlichter cég minden eddigi munkája ellen panaszok merültek fel. Tudtak arról, hogy a révfalui csatornába ma is befolyik a talajvíz, aminek semmi keresnivalója nincsen a csatornában, még sem tettek semmit. Azt hosszú időn keresztül állandóan szivattyúzni kellett a város költségén.

De voltak hibák más Zrínyi utcai házépítéseknél és a polgári iskola építésénél is. A konkurens vállalkozó, Marschall Béla állítása szerint ezeket a dolgokat nem a meghurcolás miatt mondta el, hanem annak a bizonyítására, hogy a polgármester a jogsértés ismeretében is tudatosan járt el. Minden munka, amit kiadtak a Schlichter cégnek, szabálytalan volt a közszállítási szabályrendelet értelmében.

Beadványokban kértem a polgármester úrtól, hogy ne adják ki a munkát addig, míg nem érkezik le a miniszter jóváhagyása. Ennek dacára is kiadták. A protekció kétségtelen. Ez a nagy protekció különben legjobban talán

*a bekötőutak építésénél jelentkezett. A kiskockakövező munkák 5.148 négy-
szögméteren felüli kiadása kizárólag az említett cég javát szolgálta. 15.000
kvadrát- méteren túl már a Schlichter cég ajánlata volt olcsóbb. Erre elrendel-
ték a munkát 15.028 kvadrát terjedelembre, holott erre szükség nem volt.”³³⁷*

A megtámadottak a közgyűlésen védték meg álláspontjukat, de a kedélyek csak nagyon nehezen csitulnak.

1941-ben jött el a vég, a cég tartozásait nem tudta kiegyenlíteni s a hitelezők kezdeményezték a felszámolást.

„A Győri Első Takarékpénztárnak Hlatky-Schlichter Károly és társai elleni ingatlanárverési ügyében a tkvi. hatóság megállapította, hogy Hlatky-Schlichter Károly, Lajos és Gyula győri lakosok, mint a győri 1460. sz. tkvi. betétben a 18–20., 23., sorszám 7086, 7087, 7088, 7091–1 hrszám alatt felveti ingatlanok tulajdonosai, végrehajtást szenvedők ezen ingatlanoknak végrehajtási árverés hatályával bírói úton magánkézből való eladását kérték. Együttal vevőként a Richards Richard Győri Finomposztógyára Rt. céget jelentették be, mely cég az általa kiállított vételi ajánlat szerint a fenti ingatlanokért összesen 115.000 P vételi ajánlatot tett, és annak 10 százalékát bírói letétbe is helyezte.”³³⁸

Érdekes a közlöny hivatalos értesítőjéből idézni az árverésre kerülő ingatlanok közül néhányat annak érzékeltetésére, hogy mekkora vagyon került árverésre. „Kert a Vasútsoron”, „Ház udvarral III. Vasút sor 10. szám alatt”. Ház udvarral III. Zrínyi utca 1., 3., 5. Hunyadi utca 1. szám alatt. Mészáros major 12. sz. ház udvarral, illetve a téglagyár területe. Hlatky-Schlichter Károly, Gyula és Lajos ingatlanon négy ház udvarral, 18 gazdasági épület, 11 szántó, 1 kert, 4 rét, 1 nádas és 3 agyaggödör. A fenti ingatlanok összesített területe 81 hold 390 négyszögöl volt. Ezen túl a Hunyadi utcában 408 négyszögöl nagyságú kert. A Serfőző dombon lévő dűlőben kavicsgödör és legelő. Hlatky-Schlichter Lajos és Fia cég nevén álló Domb u. 1. szám alatti ingatlan (ház udvarral). Továbbá Hlatky-Schlichter Károly, Gyula és Lajos nevén lévő

Újlak u. 14. szám alatti ingatlan (ház udvarral). Az árverésre 1941. június 26-án a Szent István u. 6. szám alatt került sor. A fentiekén túl a Szombathelyi Takarékpénztár Rt. és magánhitelezők a vállalkozások kőszegi ingatlanjainak elárverezését kérték. Ezt az árverést 1941. évi július hó 1-jén Kőszegen tartották.³³⁹ A Vasút soron található – Schlichter villának nevezett – épületet a Magyar Királyi Postatakarék Rt. vásárolta meg. 1944-ben került sor a díszes lakóház átalakítására, hogy alkalmassá tegyék egy zálogház céljaira.³⁴⁰

A harmadik építész generáció és leszármazottaik

Hlatky-Schlichter (I.) Lajos fiai, Hlatky-Schlichter (II.) Károly, ifj. Hlatky-Schlichter (II.) Lajos és Hlatky-Schlichter (II.) Gyula jelentették a harmadik építész generációt. Hlatky-Schlichter (I.) Lajos építészeti irodájába 1910-ben beltagokul vette fiait, s így a Hlatky Schlichter Lajos és Fia cég megszűnt, helyette Hlatky-Schlichter, Károly, Hlatky-Schlichter Lajos, ifj. Hlatky-Schlichter Lajos névre változott.³⁴¹

Vadászterületük bérlésével kapcsolatban 1905-ben született újságcikkben (II.) Károly magánzó (tehát már önálló vállalkozó volt), (II.) Gyula építőmester, (II.) Lajos egyetemi hallgatóként szerepelt.

(II.) Gyula nevével a Czuczor Gergely Bencés Főgimnáziumnak évkönyvében találkozhat az olvasó 1890–1892 között, ahol jó tanulmányi eredményeivel hívta fel magára a figyelmet. Az építész család leghíresebb tagjának Hlatky-Schlichter (I.) Lajosnak mindhárom fia (II.) Károly, (II.) Gyula, (II.) Lajos támogatta a Győri Állami Révai Miklós Főgimnáziumot, illetve a kultúrát, hiszen 1925-ben az intézmény önképző körének alapító tagjai címet nyerték el.³⁴²

Az országgyűlési képviselő, vállalkozó a cégbirodalom felosztását úgy képzelhette el, hogy ő és fia, (II.) Lajos egy-egy építőipari céget vezetnek.

Hlatky-Schlichter (II.) Károly

A legidősebb fiú felnőtt életét katonáskodással kezdte. 1907-ben a 2. tirolai császár vadászrezdettől a 17. sz. honvéd gyalogezredbe, Székesfehérvárra került.³⁴³ 1909-ben a honvéd tartalékos hadnagyot az orvosi felülvizsgálatot követően „csapat szolgálatra nem alkalmas” megjegyzéssel leszerelték.³⁴⁴ A király 1915-ben szolgálaton kívüli főhadnagyi besorolását megerősítette.³⁴⁵

(II.) Károly ezt követően az édesapa által építtetett téglagyárat igazgatta. A téglagyár szakmai vezetője Szimala Orbán volt.³⁴⁶ Ő indította újra a Tanácskörtársaság idején leállt téglagyárat 1920-ban. Közéleti szerepet vállalt a városban, a kaszinó 1925. évi közgyűlésén az újonnan választott vezetőségben háznagyi beosztást kapott.³⁴⁷ A háború után Écsre (Fő u.) költözött. Visszavonultan élt. Nem házasodott meg, utódot nem hagyott maga után. 1954-ben hunyt el.

Hlatky-Schlichter (II.) Gyula

Műépítészként alkotott, épületeket tervezett, de felesége révén földbirtokokat is szerzett és igazgatott. Az édesapja és testvére cégének ügyeibe közvetlenül nem folyt be. Felesége Nirnsee Gizella, (1890. – 1930. április 11.) házasságkötésük dátuma: 1909. szeptember 19. Lakásuk a Vilmos császár u. 28. alatt volt. (II.) Gyula valószínűleg megnősült első felesége halála után, hiszen 1939 decemberében rendezett Szent Borbála ünnepen a megjelent asszonyok közt Hlatky-Schlichter Gyuláné is szerepel.³⁴⁸

Az „Újság” című budapesti lap híradása szerint a vallás és közoktatási miniszter 1908 szeptemberében a minisztériumhoz tartozó műszaki osztályra Kopcsányi Hlatky-Schlichter (II.) Gyulát okleveles építészmérnöknek nevezte ki.³⁴⁹ 1909-ben a helyi lakcímjegyzék szerint még mindig Budapesten lakott a IV. kerület Semmelweis u. 17. szám alatt.

1912-ben építették fel a máig híres Skoda villát a Baross híd délkeleti feljárójánál. Hlatky-Schlichter (II.) Gyula ebben az évben önálló iparigazolványt

kapott a tanácstól, ezt követően műépítészként jegyezték a szakmában. Schlichter (II.) Gyulát 1920 áprilisában a Győri Képző- és Iparművészeti Társaság választmányi taggá választotta.³⁵⁰ Schlichter (II.) Gyula tervezte a Győrben máig híres Skoda villát és az 1913-ban felépült Győri Állami Felső Leányiskolát (Ma Kazinczy Ferenc Gimnázium).

Felesége, ajkai Nirnsee Gizella 1930-ban halt meg. A család ekkor Győrben élt a Vilmos császár úton. Gyermekei: (III.) Gyula, Tamás és Klára. (II.)³⁵¹

Hlatky-Schlichter (I.) Lajos harmadik fia, Schlichter (II.) Lajos (Győr, 1888. Máriakálnok, 1968. július 22.). Felesége: bagosi Pucher Alojzia (Lily) (1894. Mosonmagyaróvár, 1973. szeptember 4.), bagosi Pucher István, (az Országos Műépítész Szövetség elnöke) és neje, szül. ikvai Pfeiffer Mária leánya. Az ifjú feleség nagyapja, Pfeiffer Mátyás az Osztrák-Magyar Bank alkormányzó helyettese.)³⁵² Házasságkötés: 1913. január 30.³⁵³

Hlatky-Schlichter (II.) Lajos okl. műépítész a Győri Törvényszék 1911. január 26-i bejegyzése alapján lett a cégben társtag, úgy, hogy a cég egyedüli vezetésére is jogosítványt kapott.³⁵⁴

A Magyar Mérnök és Építész Egylet 1913-ban megjelent évkönyve szerint ifj. Hlatky-Schlichter (II.) Lajos 1910-ben lett tagja az egyletnek. (Édesapja 1884-ben, bátyja, Gyula 1904-ben elnyert tagságukkal jártak elől a jó példával.)

Hlatky-Schlichter (II.) Lajos az építész irodája vezetése mellett 1925–1929 között a Kereskedelmi és Iparkamara elnöki tisztét is ellátta. Dr. Ott Gyulával egy fa- és építőanyag kereskedést is üzemeltetett. 1940-től a Linum-Taussig Sámuel és Fiai Lenfonó és Szövőipari Rt. majd 1947-ig a Linum Lenfonó és Szövőipari Rt.-nek igazgatósági tagja és Just Emillel a cég vezérigazgatója.³⁵⁵ Az 1930-as évektől a generációkon átnyúló családi építésziroda nagyot vesztett hírnevéből. Ezt követően számottevő építészeti tevékenységet nem végzett.

Az 1930-as évektől a város egyik legjelentősebb sertéshizlaldáját tartották fenn, amely az engedélyhez kötött sertésexportból folyamatosan kivehette ré-

szét.³⁵⁶ 1942-ben Budapesten tűnt fel ifj. (II.) Hlatky-Schlichter Lajos földbirtokos a XII. ker. Németvölgyi u.77/a szám alatt egy peres ügyével kapcsolatban.³⁵⁷

A harmadik generáció, bár nem szakított az építészettel, mégsem játszott már jelentős szerepet a város életében. Vagyonvesztésük után nem tudtak újra visszajutni elődeik hírnevéhez. Házasságkötésük révén módos, gazdag polgárként Ajkán, illetve akadémiai szinten elért tudományos eredményük alapján Budapesten folytatták életüket.

A már nem építész negyedik generáció

Hlatky-Schlichter (II.) Gyula gyermekei

Elsőszülött fiúk, (III.) Gyula (1911. február 14. – ?) Győrben, majd Keszthelyen tanult a Georgikon Agrártudományi Akadémia gazdász szakán. 1932 októberében a fiatalember kiskorúságát a Győri Kir. Törvényszék meghosszabbította.³⁵⁸

1932-ben a gazdasági Akadémia dísztermében a Foederatio Emericana Heliconia Rendje műsoros összeövetelt tartott, ahol Hlatky-Schlichter (III.) Gyula Schumann, és Schubert műveket játszott gordonkán.³⁵⁹

Ezt követően két majdnem tragikussá váló szerencsétlenség miatt került az országos lapok bulvár hírei közé. 1933. júliusban Hegyi-Mathias Miklós főhadnaggyal a Balatonon vitorlázás közben viharba kerültek. A szél a tó közepére vitte a hajót és ott felborult. A főhadnagy vállalkozott arra, hogy a viharos tavon kiúszik, de nem érte el a partot. Hlatky-Schlichter (III.) Gyulát kimentették és kórházba szállították. Tüdőgyulladását kikezelték és elhagyhatta a kórházat.³⁶⁰ Még ebben az évben egy újabb baleset érte. „Főbe lőtte magát fegyvertisztogatás közben. Hlatky-Schlichter Gyula keszthelyi gazdasági akadémiai hallgató vasárnap délután fegyverét tisztogatta. Elfeledkezett róla, hogy puskája töltve van, tisztítás közben a fegyver elsült és a golyó a szerencsétlen fiatalember fejébe fúródott. Hlatky-Schlichter Gyulát a Jobst-szanatóriumba vitték, ahol megoperálták. Hétfőre visszanyerte öntudatát és ekkor ő is megerősítette vallomásában azt a föltevést, hogy véletlen szerencsétlenség történt.”³⁶¹

A Győri Nemzeti Hírlapban 1938 májusában Hlatky-Schlichter (II.) Gyula tudatta a város közönségével, hogy „Fiam Hlatky-Schlichter (III.) Gyula kiskorúsága miatt jogügyletet nem köthet. Ezért sem ő, sem én nem vállalunk felelősséget.”³⁶²

*Hlatky-Schlichter (II.) Gyula másik fia, Tamás (Mária Hubertusz), egyetemi hallgató (1919. március 25. – 1981. május 5.) 62 évesen hunyt el Budapesten (szintén már a negyedik generáció). Győrben a családi kriptában temették el.*³⁶³ Születésekor a család a Vilmos császár u. 21. szám alatt élt.

Nirnsee Gizella egy lánnyal is megajándékozta férjét. *Hlatky-Schlichter Klára Mária Melitta Eleonóra Gizella Terézia* neveket kapó kislánnyal, aki 1920. október 11-én született. A híradások 1940-ben említették jótékonyági akciókban való részvétel, illetve a teniszben elért eredményei kapcsán. 1942-ben házasságot kötött Hagenmacher Pál sörgyári igazgatóval.

Hlatky-Schlichter (II.) Lajos gyermekei

Első gyermekük *dr. Hlatky-Schlichter Mátyás* (Budapest, 1913. – Budapest, 1987. augusztus 31.) Jogi pályára lépett, 1940 decemberében vármegyei közigazgatási gyakornok, majd a sokoróaljai járás tb. főszolgabírói tisztjét töltötte be. 1943-ban a földművelésügyi miniszter segédtitkárává nevezték ki.³⁶⁴ 1942 januárjában kötött házasságot. Felesége chernelházi Chernell Eszter.³⁶⁵

Másodszülött gyermekük *Hlatky-Schlichter Eleonóra Mária Lujza* (1916. április 11. – 1934. március 13.) Lakása Mészáros major 12. (Kórházban hunyt el.) Születésekor a család a Buda u. 3. szám alatt élt.

Harmadszülött fiúk, *Hlatky-Schlichter István Lajos Károly Mária* (1918. január 2.–1944. május) A család ekkor a Buda u. 3. szám alatt élt. Érettségi után jogásznak tanult. Mint a 6. önálló huszárszázad szakaszparancsnoka 1942. április 27-től részt vett a 2. hadsereg doni hadműveleteiben. 1944-ben a háborúban meghalt.³⁶⁶

Negyedik gyermekük *Hlatky-Schlichter Lajos Gyula Mária* (Győr, 1922. március 19. – 2002. november 8.) Születésekor a család a Mészáros major u. 12. szám alatt lakott. Kereskedő volt, üzletköre: gabona, mindenféle magvak, zöldségfélék, takarmányfélék, kenőolajok.³⁶⁷ 1942-ben Budapesten tűnt fel ifj. Hlatky-Schlichter Lajos földbirtokos a XII. ker. Németvölgyi u.77/a szám alatt egy peres ügyével kapcsolatban.³⁶⁸

Ötödik gyermekük, *Mária* 1919-ben született. Mária 1937-ben 8. osztályos volt az Apponyi Albert leánygimnáziumban.³⁶⁹ 1994. augusztus 8-án hunyt el. A helyi lapban megjelent gyászjelentésben is lánykori nevén szerepelt. Végso nyughelyét ő is a Nádorvárosi Köztemető családi sírboltjában találta meg.

Leszármazottaik mára szétszóródtak az országban. Néhányan közülük Nyíregyházán élnek, de a híres dinasztia ma méltán legismertebb tagja Hlatky-Schlichter Huber több neves budapesti vendéglátóhely tulajdonosa. Mészárosné Hlatky-Schlichter Klára nevét a Passage Galéria művészei közt találjuk meg.

Schiel Vince rövid életrajza

Az I. világháború előtt és után több híres, jelentős teljesítményekre képes, sikeres építész élt a városban. A Schlichter, a Káldy, a Marschall építész irodák mögött szerény, de nagyon jelentős alkotásokat maguknak mondható mesterek is gyarapították építményeikkel a várost. Közülük Schiel Vince, az ágyúgyár tervezője emelkedik ki.

Schiel Vince (Oberlichwe), 1886. január 22. – Győr, 1964. március 20. Édesanyja, Anna Mária Zimprich. Édesapja, Johann Schiel. A betűvetést szülőfalujában, a polgári iskolát Landskronban végezte. Az érettségi vizsgát Brünbnben a Felső Építőipari Iskolában kitüntetéssel tette le. Négyéves középiskolai tanulmányaival párhuzamosan kőműves segédlevelet is szerzett. Gyakorló éveinek kezdetén két évet építési rajzolóként dolgozott Bécsben az Ált. Osztrák Építőársulat cégénél.

Egy éves katonai szolgálata alatt, amelyet önkéntesként Prágában és Pilsenben töltött le, a tábori tüzérség fegyvereit ismerhette meg.

1908 – 1912 között az Osztrák Közmunkaügyi Minisztérium Magasépítési Osztályán dolgozott műszaki tisztviselőként. Munkája mellett feladatot kapott több bécsi építőmesternél, mely tapasztalatokat kamatoztatva a Bécsi Vizsgáló Bizottság előtt 1911-ben letette az építőmesteri szakvizsgát.

Bécsben szerzett építőmesteri iparjogosítványt 1913-ban. A végzettség biztosította számára, hogy az osztrák fővárosban építőmesteri ipart folytasson.

A Skoda-művekhez 1913-ban szerződött és Pilsenben kapott állást. Első komoly munkájaként elkészítette a Magyar Ágyúgyár Rt. győri telephelyének építési terveit és az építkezés költségvetését. Ezt követően Pilsenből néhány munkatársával Győrbe költözött és a Magyar Ágyúgyár Rt. győri telephelyének felépítésénél, mint építésvezető az Építési Osztály irányítójaként dolgozott. A gyárépítésen kívül a lőtér és a lakótelep építési munkáinak vezetése is ráhárult.

A fentiekért 1917-ben a Magyar Pénzügyminiszter javaslatára (982/1917. sz. okirat) az Apostoli Császári és Királyi Fenség a „Koronás Arany Érdemkereszt” kitüntetésben részesítette.

1917-ben végzettségei alapján jogosulttá vált a mérnök titulus viselésére. Az ágyúgyár építésénél szerzett érdemeiért a Ferenc József rend koronás arany érdemkereszt kitüntetésben részesült.³⁷⁰ Még ebben az évben feleségül vette nemesnyéki Buday Emmát. A házasságból két gyermek született (Ottmár 1919., Lothar 1921.).

Legnagyobb volumenű munkája a Magyar Ágyúgyár Rt. épületeinek, lőterének, lakóépületeinek megtervezése és építésvezetői minőségben felépíttetése volt. A honosítási eljáráshoz szükségessé vált a magyar királyság alatt eltöltött szakmai életéről hiteles bizonyítványt beszerezni.

Az 1925 májusában a Győri Ipartelepek Rt. által kiállított bizonyítványból kicsit részletesebb adatokat tudhatunk meg az ágyúgyár tervezéséről és építéséről.

ről, a leírás pontosan tisztázza, hogy Schiel Vince milyen feladatkört látott el az ágyúgyár felépítésekor:

„Nevezettnek feladata volt a Győri Magyar Ágyúgyár Rt. teljes gyártelepének megtervezése és kivitelezése. A magas és mély építkezésekre vonatkozó összes tervet, költségvetést és statikai számításokat Schiel úr nagyrészt maga készítette, illetve az ő vezetése alatt készültek el, és az összes munkáért az építésvezetői felelősséget a nagy és terjedelmes gyártelep építkezése alatt ő viselte.

Ez az építkezés az első tervezet szerint (az I. építési időszak) magába foglalt 25 önálló épületet, közötté a nagy műhelycsarnokokat, iroda- és lakóépületeket, raktárépületet, egy nagy modern erőközpontot. Ezeket 1914. és 1915. években építették fel. Az 1915. évben megindultak a II. építési időszak munkálatai, különösen a műhelycsarnokok bővítései.

Az 1917. évben (III. időszak) a hadügyi vezetők rendelkezéseinek megfelelően, igen válságos viszonyok között, az építkezés terjedelmes arányokat öltött, amelynek leküzdése építkezési osztályunkat és különösen Schiel urat nagy feladatok elé állította, mely utóbbiaknak minden tekintetben kielégítő módon megfelelt. Ezen III. építkezési időszakban öt új nagy műhelycsarnok, hét munkásöltöző, több iroda és lakás épült.

Vállalatunk az 1915 és 1916. években egy munkáslakóház telepet is létesített 42 épülettel és 410 lakással, mely építkezés fölött a felügyeletet Schiel úr gyakorolta. Éppen úgy tervezte és végrehajtotta nevezett építész úr terjedelmes löterünknek az építkezését, mely állott irodaépületekből, raktárépületekből, figyelő épületből, alagút és földgátépítkezésekből, ágyúalapszatók, darupályák, utak, stb. létesítéséből, a legmodernebb felszerelésekkel ellátva. A III. építkezési időszaknak nagy épületeivel egyidejűleg a gyártelepen kívül fekvő 5.000 munkás befogadására alkalmas munkás barakktelep is készült. A magas építkezési tárgyak létesítésével és felszerelésével szorosan összefüggő külső munkálatok, mint gyár és egyéb telepeinek csatornázása ivó- és használati vízvezetékek fektetése, gáz-és kábelvezetékek elhelyezése, 8 km vágányzat, utak, kerítések és telepek létesítése, továbbá gépzemű berendezések alapozása és felállítása szintén Schiel Vince úr feladatai közé tartoztak.

Schiel úr, mint építésvezető nálunk teljesen önálló vezető állásban volt és az összes rábízott feladatokat legnagyobb megelégedésünkre oldotta meg; különösen gazdag tudását és sokoldalú tapasztalatait kell kiemelniünk. A szolgálati kötelességünkből való kilépése a gyár üzemének teljes beszüntetése miatt történt.”³⁷¹

1924 – 1926. között önálló tervezőként és építésvezetőként a Gráb Textilipari Művek új gyárépületei és lakóházai építésénél munkálkodott. A Szeszgyár igazgatói lakásának és egy kétemeletes bérház tervezésének és építésének munkái is ehhez az önálló tervezői korszakhoz tartozott.

A magyar állampolgárságot 1926-ban kapta meg. 1926 – 1935 között új céget alapított és lett a „Schiel és Krausz” építési vállalatnak beltagja és felelős építőmestere. Az 1929-ben felszentelt gyárvárosi Jézus Szíve katolikus templom és az 1943-ban felszentelt nádorvárosi Szent Imre templom építésével írta be nevét a híres győri építőmesterek névsorába. Saját céget alapított 1935-ben, ami ezt követően 1949-ig Schiel Vincze építőmester néven üzemelt. Cége a II. világháborút követően nem kapott már működési engedélyt.

1949-től 1951-ig a Budapesti Gyárépítési N.V.-nél, majd a Győri Magasépítési N.V.-nél, mint kalkulátor, majd ezt követően 1951–1953 között a 48. sz. Építőipari Tröszt műszaki osztályán, mint árelemző dolgozott.³⁷² 1953-ban áthelyezték a tröszt tervező részlegéhez szervezeti, tervezői és kalkulátori minőségben. A tröszt megszűntetése után került a Tervező Részleggel Győr-Sopron Megyei Állami Építőipari Vállalathoz. 1958-tól nyugdíjazásáig az É. M. Győri Tervező Vállalat, Győr-Sopron megyei Tervező Irodájában dolgozott a fenti beosztásban. Schiel Vince a győri Szent Imre templom altemplomában nyugszik.

4.2. Lauer család élete Győrben, a Skoda villa története

Lauer Richárd (Bécs, 1869. – Győr, 1944 február 9.) Szülei: Lauer Ferenc és Steiner Anna. Felesége Skoda Hermina.

Bécsben született, ahol a középiskoláit végezte, majd az ottani egyetemen gépészmérnöki oklevelet szerzett. Katonai szolgálatának, mint egyéves önkéntes egy utászcsapatnál tett eleget, majd tartalékos hadnaggyá nevezték ki. Mérnöki gyakorlatát a pilseni Skoda gépgyárban kezdte meg, és ott a gőzgépek, bánya- és kohómű berendezések osztályán dolgozott. Önálló szerkesztő mérnöki munkára a Skoda-művek ágyúgyárába helyezték át, ahol jó munkája, eredményes tevékenysége alapján csakhamar főmérnök, majd csoportfőnökké végül igazgatóhelyettesé léptették elő. A Skoda műveknél töltött 28 évi működése alatt az egyes üzemekben és a Skoda művek újabb telepeinek tervezésében is részt vett.

A győri ágyúgyár alapításáról született döntést követően 1913-ban Lauer Richárd vezetésével kiváló szakértő mérnök és építész gárda érkezett Csehországból Győrbe. Lauer Richárd, az rt. későbbi igazgatója a műszaki gárdának Győrben a Batthyány téren bérelt lakást.³⁷³ A szakértőknek a gyáráépítés szakmai felügyelete volt a feladata. A szakértő gárdával jött Schiel Vince építőmester is, immár az általa elkészített épületek terveivel. Lauer Richárd ekkor még visszautazott Pilsenbe. Győrbe költözéséig Sefcsik Ferenc, főlevéltáros többször kiutazott Pilsenbe, magyar nyelvleckéket adni a későbbi gyárigazgatónak, hogy könnyebben megértesse magát az új környezetben.

A gyárigazgató feleségével, Skoda Herminával való Győrbe költözésekor 1914-ben megvásárolta a Hlatky-Schlichter Gyula saját családja számára 1912-ben épített, a Hosszú utca 4–6 szám alatti magasföldszintes villát.³⁷⁴ Garázsépítésre már az új házigazda kért és kapott engedélyt. A Wennes Jenő polgármester közvetlen szomszédságában felépült ház, ezt követően különös módon nem a tulajdonos, hanem annak feleségéről, Skoda Hermináról elnevezve lett ismert a városban. A patinás épületet ma is Skoda villaként ismeri a győri közönség.

Lauer Richárdné Skoda Hermina (Pilsen, 1876. április 18. – Kisbér, 1966. október 22.) Édesapja: Skoda Emil (1839 – 1900). Édesanyja: Hahnekamm Hermin (1852 – 1918). Testvérei: Karl, Josephine, Johanna.

A csak németül beszélő házaspár magas szociális érzékenységről tett gyakran tanúbizonyságot. A Csehországban, illetve német nyelvterületen már ismertté vált költőnő Győrbe költözésüket követően is fenntartotta régi kapcsolatait, hiszen Bécsben is vállalt szociális feladatokat a háború alatt. Egy Bécsben alakult bizottság elnöki tisztét látta el, amely a családfenntartó nélkül maradt gyermekek gyámolítását vállalta fel úgy, hogy tagjai jelképesen keresztanyaságot vállaltak a háborúban elhunyt katonák gyerekeinél.³⁷⁵

A költőnő már Győrbe költözése előtt híres lírikusként volt ismert német nyelvterületen. A helyi lap egy pilseni irodalmi estről számolt be, amelyben városunk új előkelőségének felesége mutatkozott be.

„A legmárkázottabb neve van, egy négy felvonásból álló drámai cikluson dolgozik, amelynek tárgyát címe jelzi: »Die Frau im Wandel der Zeiten« (Az asszony az idők forgatagában). A kitűnő író nő válaszából megtudjuk, hogy mint serdülő leányka már korán kedvét lelte a szépirodalmi munkásságnak. Költeményeinek első gyűjteménye 1907-ben jelent meg »Egyszer volt« címmel, egy évre rá a második (Ki a szerelem fonalát szövöd), 1909-ben pedig már a harmadik verseskötetének örvendhetett. »A gordiusi csomó« címen. 1910-ben egy mesegyűjteménye, »Az eltépett fátyol« hagyta el a nyomdát. Egy költemény ciklusa 1930-ban még kiadásra várt. Az új élet című verses drámája Lipcsében, Prágában, Pilsenben került sok sikerrel színre, később filmre is akarták vinni.»³⁷⁶

Néhány verse a győri lapokban is megjelent magyarra fordítva. Érdeemes talán a mára feledésbe merült győri költőnő egy-két versét fordításban idézni.

A gordiusi csomó
Irta: Skoda Herna

*Ősidők ködéből száll a monda:
Gordius csomóját hős kibontja,
Kardcsapással ütve kétfelé.
Tartományok néma hódolattal
S népek hullnak porba bámulattal
Diadalmi szekere elé.*

*Érezem, hogy lelkem gyenge, fáradt.
Küldj le hőst Uram, hisz van tenálad,
Ki legyőzi csüggedésemet!
És kinek merész a kardcsapása,
Hogy a sorsom összevisszasága
Ne bogozza csüggedt lelkemet.*
Fordította: U. G.

A bárónőt verseinek ismertsége az adott politikai légkörben olyan népszerűvé tette, hogy a kitűnő írónőt, az olasz király az irodalmi csillagrendjellel tüntette ki.³⁷⁷

Irodalmi karrierje győri tartózkodása alatt csak nőtt, hiszen 1917-ben az osztrák fővárosban, Bécsben is bemutatták az „Új élet” című drámáját.³⁷⁸ A háború igazságosságát hirdető darabját megtekintette Lipót Szalvátor főherceg, valamint két leánya Dolores és Margit főhercegnők is.

A családnak 1919-ben nemcsak a háború befejezését követő kétségeket kellett átélnie. Az ágyúgyár igazgatójának menekülnie kellett. Nincs pontos adat arról, hol vészelte át a Tanácsköztársaság, illetve Győr román megszállásának időszakát. Valószínűsíthetően más győri prominensekhez hasonlóan elmenekültek. A konszolidáció időszakában azonban már ismét Győrben voltak, így nyerhette el Lauer Richárd az Ipartelepek Vállalat igazgatói posztját.³⁷⁹

Lauer Herminának a háborút követően csak az 1930-as években jelentek meg ismét versei a helyi sajtóban. Ebben az időszakban Späth Gyula, a város későbbi polgármestere a műfordító.

Szerelem

(Lauerné, Skoda Hermina)

*Te vagy az öserő, te fényszülöttje;
Ezerformájú lét magvát veted;
Égő bálvány, te észvesztő, te vágyott,
Minden teérted, s minden a tied!
Te kincset dobsz nekünk, s ott vész miattad
Az utcaszennybe végső sóhajunk.
Mi vagy? Isten? Sátán. Emelsz az égig,
De a pokolba éppúgy juthatunk.
Törvényeid mohó kezekkel írod,
S e lángírás legyőz időt, teret...
Örök talány, te üdvösség nagy álma,
Meg nem fejtünk soha mi emberek!
Fordította németből: Späth Gyula³⁸⁰*

Hajnali áhítat

(Lauer Richárdné Skoda Herna)

*Még övezik puha, szürke ködök,
Szunnyad a hegy-völgy éj köpenyében,
S, íme az első fűrge sugár
Ott rezeg át a könnyteli égen.*

*Szent nyugalom birodalma ez itt:
Csillog a harmat zöld falevélen,
S almái közt megnyugszik a föld,
Majd kel a nap tűzgömbje kevélyen.*

*Illan az éj, beköszönt, ím a fény,
Fejüket ingatják a virágok,
Álomittas a rét, a mezők,
Csillog a harmattól a ruhájuk.*

*Hallgat a nappalok éneke meg,
Illatok árja surran a tájra,
S megkoronázza az isteni műt;
Ez a virágok hálaimája.*

Németből fordította Späth Gyula³⁸¹

Újévi költemény 1938. Szilveszterre
Lauerné Skoda Herna. Ford. Sibay Gyula

*A múltó év végső szavát hallatja.
Nekünk nem egy nehéz órát adott;
Reánk új háborúk kapuját nyitotta,
Jövönk meg szürke volt, mint a halott.
Kelet-Nyugot táján nyargal a lég,
Zúgó orkán üvöltött át közöttünk.
De mégis-mégis megvédett az Ég . . .
Újév, no lám, vidáman rád köszöntünk.*

*Ma itt az Újévnek küszöbére állva
Az ajkunkról vágyak törnek elő,
Fürkésszük lázban az éjt, a fényt hiába:
Titokpecséttel zárt könyv a Jövő.
Sötét jósok a harcot hirdetik,
Hogy államok a kockát elvetik:
De mi a békének hadat nem üzentünk
Újév, no lám, vidáman rád köszöntünk.*

*Hisszük, hogy a jóakarát megint egyesíti
A gyűlöletben szétvált népeket,
Hisszük, hogy a dalok világgönyvében
Az emberbölcsőről zengnek énekek;
Hisszük, hogy lágy sugár fon át, amint
Valóra válnak ápolt álmaink.
Maga a Boldogság jár-kél közöttünk,
Ezért, Újév, vidáman rád köszöntünk.³⁸²*

Lauer Richárd sokat tett Gyárvaros városrész fejlődéséért. Komoly része volt a gyár körül felépülő munkáslakások házhelyeinek biztosításában. A városrész bővülésével szükségesnek látszott egy templom építése. Az 1919 novemberében felszentelt szükségképpen létesítéséhez Lauer Richárd áldozatkészsége elkerülhetetlen volt.³⁸³ 1924. május 4-én az új templom építése kezdetén nagy egyházi ünnepre került sor a városrészben. Lauer Richárdné zászlóánya 50 magyarruhás lány kíséretében üdvözölte a szentmisét tartó megyés püspököt. Délután nagyszabású népünnepélyt tartottak Kiskúton, amelynek tiszta bevételét az épülő templom javára fordították.³⁸⁴ Az új templom 1929-re épült fel.³⁸⁵

A kerületért tenni akarók, a kulturális továbbképzéseket igénybe venni akarók, illetve a különböző társadalmi osztályokat összefogni akarók részvételével 1933-ban alakult Gyárvarosban a helyi társas kör. A kör első elnöke Lauer Richárd volt.³⁸⁶

A gyárvarosi polgárok biztonsága érdekében 1935-ben helyezték vissza a megszüntetett rendőrőrsöt a kerületbe. Az őrség részére Lauer Richárd az Ipartelepek Rt. vezérigazgatója a városrész centrumában díjmentes lakást biztosított.³⁸⁷

Lauer Richárd, az Ipartelepek vezérigazgatója 1938-ban ment nyugállományba. 1944 februárjában hunyt el. Temetésére Nádorvárosban, a Szent Imre templom altemplomába került sor.

Lauer Richárdné férje halála után személyzetével a továbbiakban is a Skoda villában lakott. Szelestey Béla, a Szent Imre egyházközség plébánosa emlékirataiban olvashatunk róla. Az emlékirat szerzője 1945 őszére teszi azt az időpontot, amikor Lauer Richárdnéval eltartás fejében szerződést kötött az egyházközséggel, aki így a Skoda villa tulajdonjogát az egyházmegyére akarta íratni. A házat azonban a szovjet parancsnokság lefoglalta. Hogy hová költözött ezt követően Lauer Richárdné, báró Skoda Hermina, nem lehet már tudni. Szóbeli beszélgetések során felmerült, hogy a bárónő Töltéstaván a plébánián tartózkodott.³⁸⁸

A svábok kitelepítése idején, 1948-ban egy Győrben megjelenő hír szerint szerepelt a kitelepítendő svábok névsorában.³⁸⁹ 1956-ban ismét lehetősége lett volna az akkor vélhetően már szerény körülmények közt élő asszonynak külföldre távoznia, de ő sorsával megbékélve ekkor sem ment el. A bárónő 1966. október 22-én Kisbéren hunyt el. A plébános ekkor Kisbéren dr. Szelestey Béla volt. Temetésére szintén a Szent Imre templom kriptájában került sor.³⁹⁰

4.3. Győr Nádorváros Keresztény Polgári Kör

A polgári szerveződések a 19. század végétől terjedtek el városunkban. Eleinte fő tevékenységük jószolgálati programok kezdeményezése, a szegények segítése, gyűjtések szervezése volt. A 20. században a fejlődő iparváros kerületeinek érdekében szerveződő közösségek hatékony lobbitevékenységet fejtettek ki szűkebb környezetük fejlesztése érdekében. A belügyminisztérium a körök működését abban az esetben engedélyezte, ha azok alapszabálya a törvényes keretek között maradt és nem veszélyeztette a közállapotokat. A hatóságok a szerveződések rendezvényeit, így az alakuló kör értekezleteit is figyelemmel kísérték.

A városrész lakói a Törvényhozási Bizottságba választott képviselőiken keresztül számos helyi ügyet vittek sikerre lobbitevékenységükkel. A polgári kör tagjai a kerületben folyamatosan nyomon követték az eseményeket, ki-ki a saját szakmájában gyűjtötte az információkat, amit a közösség kérielt viták után vitt a tanács elé ezzel is segítve képviselőit a közgyűlések vitái során. Ez a városrésztől való tenni akarás hosszú időre nyúlik vissza. Már a Győri Nádorváros Keresztény Polgári Kör megalakulása előtt Hlatky-Schlichter Lajos és a városrész módosabb polgárai a tanácshoz intézett beadványaikon keresztül igyekeztek felhívni az illetékesek figyelmét a kerület gondjaira, illetve megoldási javaslatokat tettek Nádorváros fejlesztésének érdekében. Az építész, országgyűlési küldött még a polgári kör megalakulása előtt 1907-ben húsz módos nádorvárosi polgár nevében írt levelében felsorolta a városrész szorító gondjait és pontokba szedte a megoldási javaslataikat. Miközben kérte a te-

kintetes tanácsot a városrész gondjainak orvoslására, hangsúlyozta, hogy nem előnyöket szeretne élvezni Nádorváros a többi kerülettel szemben. Fontosnak tartotta, hogy minden városrész polgársága létesítsen ily módon kapcsolatot a helyi törvényhozással.

Ezeket a kezdeményezéseket fogta össze a városrészben az új nádorvárosi érdekvédő egyesület.

Amíg Győr összes kerületeiben egyre-másra alakultak a különböző egyesületek, Nádorváros polgársága hosszú ideig nem mutatott hajlandóságot, hogy egy polgári szervezeten keresztül a közügyekben részt vállaljon. Keserűen jegyezte meg a helyi lap:

*„a kis Révfaluban is öt jótékonyági egylet működik, addig Nádorváros a társadalmi érintkezés szervezése tekintetében teljesen elmaradt, még egy asztaltársasága sincs.”*³⁹¹

A kör szervezése 1913 januárjában kezdődött:

*„Nádorvárosi Polgári Kör. Nádorvárosban Csukly Lajos vendéglőjében a polgárság értekezletet tartott polgári kör szervezése iránt. Az értekezleten Keszei Kálmán elnökölt, mint jegyző Vízgy Gyula működött. Az értekezlet a kör alakításának eszméjét elfogadta s az alapszabályok kidolgozására bizottságot küldött ki.”*³⁹²

Az alapszabály a kör célkitűzését a következőképpen határozta meg.

*„A körnek közérdeket kívánván szolgálni, fő célja Nádorváros, valamint Szabadhegy városrész közigazdasági, társadalmi és kulturális érdekeinek szolgálása, hazafias ünnepélyek, szórakoztató és ismeretterjesztő előadások rendezése, esetleg jótékonyág gyakorlása, valamint a körtagok polgári érdekeinek megvédése és előmozdítása.”*³⁹³

Az egyesülés tehát a két városrész (Nádorváros és Győrszabadhegy) fejlesztésén túl a kor polgári értékeinek ápolását tekintette fő célkitűzésének. A kör tisztikarát az elnök, két ügyvezető elnök, két alelnök, négy társelnök, két titkár, két jegyző, egy ügyész, egy pénztárnok két ellenőr, egy háznagy, egy

könyvtárnok, és négy számvizsgáló képezte. A társelnökök összekötő kapcsot jelentettek az elnökség és azon foglalkozási ágat képviselő körtagok között, mely szakmából a körtagok nagyobb számban képviseltették magukat. A kör helyiségeiben a háznagy teljesítette a felügyeletet, ügyelt a kör ingatlan vagyosára. A könyvtárnok kezelte a könyvtárat, arról leltárt vezetett, meghatározott napokon és időben hivatalos órákat tartott.

A Nádorvárosi Polgári Kör a belügyminiszter jóváhagyását követően hivatalosan 1914. március 28-án alakult meg két kerület Nádorváros és Győrszabadhegy polgárainak érdekképviseletében. Nádorvárosi Polgári Kör a vasúti vendéglő éttermében tartotta alakuló gyűlését, amelyen nagy számmal jelent meg (mintegy 200-an) a nádorvárosi és szabadhegyi polgárság. Keszev Kálmán nyitotta meg a gyűlést és üdvözölte a megjelenteket. Ezután dr. György Károly, mint az egyesület tb. ügyésze tartott ünnepi beszédet az egyesület céljairól. Hangsúlyozta, hogy nemcsak a városrésznek, de a városnak is érdeke a polgári tömörülés. A felszólaló a kör működésével kapcsolatban megjegyezte, hogy abból száműzték a politikát, miközben otthonra talált a várospolitiká. Az egyesület fontosságát azzal hangsúlyozta

*„Nádorváros a fejlődésénél fogva arra van hivatva, hogy a város fejlődésének iránya legyen. Kérte, hogy a szeretet és a kölcsönös tisztelet fűzze össze a tagságot. Közös erővel ériék el, hogy Győr a főváros után az ország második leghatalmasabb városa legyen.”*³⁹⁴

Utána Schadl József ny. főszámvevő szólalt fel, akit a közgyűlés egyhangúan az egyesület elnökének választott meg. Gyűlés után társasvacsorát rendeztek.³⁹⁵ A választások során elnökké közfelkiáltással Schadl József városi főszámvevőt választották meg.³⁹⁶

Az I. világháború megakadályozta, hogy a civil egyesülés saját ügyeivel foglalkozzon, illetve célkitűzéseit érvényre jutassa, így további híradások 1918-ig nem tudósítottak munkájukról.

Schadl József 1916 januárjában hunyt el.³⁹⁷ Halálával megüresedett elnöki pozíciót az ügyvezető elnök, Keszei Kálmán vehette át. 1918 nyarán levélben fordult az egyesület a Törvényhozási Bizottsághoz, hogy Nádorváros számára egy új elemi iskolát nyisson, hogy ne kelljen 300 kisgyermeknek a hideg évszakokban is több kilométert gyalogolni, míg a Kálvária utcai iskolához jut.³⁹⁸ Már 1918. augusztusban felmerült a tagok között, hogy a kisiskolások részére egy a Wennes Jenő, Fehérvári út közelében népiskola számára osztálytermek beállítása volna szükséges. Keszei Kálmán a tanácshoz írt levelében a Postalaktanya néhány helyiségét javasolta átalakítani. Ebben jó partnerre talált Szabó Józsefben, a tanonciskola igazgatójában.³⁹⁹

A háborút követően a kijózanodás időszakában a polgári kör új vezetéssel a modern városrész kiépítésének tervével jelentős szerepet játszott Nádorváros életében.⁴⁰⁰ A Tanácsköztársaság bukása után már gyorsan követték egymást az események. 1919 szeptemberében, majd 1919 decemberében adott hírt a Dunántúli Hírlap, majd a Győri Hírlap a kör üléséről, illetve egy panasznap megtartásáról.⁴⁰¹ Az egyesület életében a tisztikar cseréjére is sor került. A kör új elnökéül a cikk már Szabó Józsefet nevezte meg.⁴⁰²

Szabó József elnök 1919. december 18-án levelet írt a belügyminiszternek, amelyben engedélyt kér, hogy a kör elnevezésében elhatározott módosítást engedélyezze. „Keresztény jellegének minél nagyobb kidomborítása céljából, felveszi a keresztény nevet is körünk a jövőben, mint Nádorvárosi Keresztény Polgári Kör kíván működni.”⁴⁰³

Az új elnök, aki a Nádorvárosi Római Katolikus Hitközség világi alelnöki posztját is betöltötte az egyesület nevébe a „keresztény” szót is felvetette.⁴⁰⁴ Az egyesület a továbbiakban „Nádorvárosi Keresztény Polgári Kör” elnevezéssel dolgozott tovább. Elhatározták még a kör tagjai, hogy csak keresztény újságot fognak olvasni, az iparos és kereskedő tagok csak keresztény újságban fognak hirdetni.⁴⁰⁵

1920. áprilisban a Szabó József elnökletével megtartott gyűlésen Schneider Henrik titkár lemondása után a közgyűlés egyhangúan Öveges Kálmánt választotta a kör titkárának.⁴⁰⁶

Ebben a hónapban a polgári kör közgyűlése ismét kérrrel fordult a város polgármesteréhez. Nádorváros azon kisgyermeket nevelő polgárainak a kérését tolmácsolták, akik a Wennes Jenő, illetve a környező utcákban laktak. A gyerekeknek ugyanis rossz idő esetén járhatatlan utcákon keresztül kellett a Kálvária utcát megközelíteniük. Piszkosan, fáradtan sáros cipőben érkeztek meg az oktatási helyre. A helyzet már tarthatatlan volt. Ismét felmerült a régi terv. A polgári egyesülés azonban fel tudta mérni, hogy a tanácsnak nincs lehetősége egy új épületet oktatási célra építeni. Javaslatuk az volt, hogy az egykori Lukárdy laktanya helyén, viszonylag olcsón ki tudnának alakítani 3–4 tantermet, ami megoldaná az égető gondot. A tanerő beállításáról, pedig a vallás- és közoktatási miniszter segítségét várták.⁴⁰⁷

A fejlődő városrész életében kétségkívül egyre nagyobb szerep jutott a Keresztény Polgári Körnek, amely a politika kizárásával gyűjtötte maga köré Nádorváros keresztény polgárait és követésre méltó függeséggel lépett sorompóba a polgárság ezerféle jogos követeléséért.

„Legtöbb felmerült a nádorvárosi legelő kérdése s ma már a kérdés úgyszólván a megvalósulás stádiumába jutott. Ebben az ügyben szerdán este a Kertész-féle vendéglőben népes részvétel mellett értekezletet tartottak. A megjelent gazdák és polgárok kimondták, hogy a nádorvárosi keresztény polgári kör kebelében megalakítják a legeltetési konzorciumot, melynek elnökéül Póczi István gazdálkodót azonnal megválasztották. Melléje hattagú bizottságot adtak, amelynek feladata a szabályzat elkészítése, apaállatok beszerzése és egyéb részletkérdések elintézése lesz. Ez a bizottság már ma meg is kezdte munkáját, a legelő ügyében eljár az illetékes tényezőknél.”⁴⁰⁸

1920-ban már a régi hagyományok felelevenítésével tartották meg a győri búcsút.⁴⁰⁹

A polgári kör 1920-ban tehát sikeresen élesztette fel az egykor híres nádorvárosi búcsúkat, amikor a Vásártér környékén és a Hosszú utcában egymást érték olyan mulatóhelyek, bezálló vendéglők programjai, mint az „Angyal”, a „Három Nyúlhoz”, a Szőlő”, a „Szőlőfürdő”, a „Vörös Ökör”. A búcsú vidámabb programjainak a Kertész vendéglő (Wennes Jenő út 21.) tágas udvara adott otthont.

„A nádorvárosi búcsú előkészületei teljesen befejeződtek. A nagyszerű műsor minden részlete készen áll s annyi meglepetést, kacagtató tréfát, mulatságot rejteget, hogy a közönség páratlan élvezet emlékével fog hosszú idők múltán is visszaemlékezni az első nádorvárosi búcsúra. A búcsú egyházi része a délelőtti nagymisével, mely 9 órakor kezdődik a nádorvárosi plébánia templomban, veszi kezdetét. Ének- és zeneszámok, szőlők fogják emelni az Istentisztelet fényét. Délután, a litánia után (4 óra körül) a Kertész vendéglő udvarán nagy népiünnepély lesz. Kabaré, vásár, amerikai árverés, lepényevés és egyéb tréfák várják a közönséget, mégpedig úgy, hogy az egyes számok között tánc legyen, melyhez a zenét elsőrangú cigányzenekar fogja adni. Este 10 óra körül egy határos esti színdarab következik, melyet éjfélig tartó tánc követ.”⁴¹⁰

A közgyűlés 1920 júliusában tárgyalta a választmány azon javaslatát, hogy a középiskolába felvételre jelentkezett, de elutasított elemi iskolát végzett tanulók továbbtanulása ügyében sürgősen keressék meg a városi tanácsot. Szólítsák fel a Törvényhatósági Bizottságot a kultuszminiszterhez intézendő felirat elkészítésére, hogy a győri középiskolákban rendeljék el a párhuzamos osztályok felállítását. Ezt az igazán rendkívüli fontos indítványt, amelyet Juretzky Lajos igazgató tanító vetett fel, a közgyűlés kitörő lelkesedéssel fogadta. Abban is határoztak, hogy a nádorvárosi elemi iskoláknak V. és VI. osztályokkal való kibővítését szorgalmazzák és kérték, hogy azok már az 1921–22. iskolai évben fel is álljanak. A közgyűlés Weisz Hugót Jankovits Károly védnök mellé védnöktársul megválasztotta.⁴¹¹

A Nádorvárosi Keresztény Polgári Kör, mint minden évben, úgy 1923-ban is megünnepelte a nádorvárosi búcsú napját.

„Vasárnap, e hó 22-én délután 4 órai kezdettel a Kertész-féle vendéglő hatalmas udvarán tartjuk ez évi búcsúnkat. amelyre magyaros érzéssel, testvéri szeretettel meghívunk mindenkit, aki a tisztességes szórakozás barátja. Jöjjön el mindenki, aki teheti és, aki segíteni akar kultúrházunk felépítésében. A közönség szíves megjelenését kéri az elnökség.”⁴¹²

A Nádorváros Keresztény Polgári Körnek megalakult egy ún. műkedvelő gárdája, amely keretén belül kulturális rendezvényeken túl iparosok részére továbbképző tanfolyamokat is szervezett. 1924. november 19-én a közművelődési tanács közreműködésével német nyelvi, könyvvitel, üzleti levelezés, irodalomtörténet tárgykörben indítottak tanfolyamot.⁴¹³ A műkedvelő kör folyamatos rendezvényeivel hívta fel magára a figyelmet. A Nádorvárosi Keresztény Polgári Kör Műkedvelő Gárdája 1925 februárjában Jókai ünnepélyt rendezett. A jól összeállított humoros est biztosította a kellemes szórakozást és a nagy mesemondót megillető emlékünnepegy fényét. Az ünnepélyre, amely a Postalaktanya ideiglenes helyiségében (iparostanonc iskolában) tartottak meg a nemzeti érzéstől áthatott keresztény nádorvárosi közönséget szeretettel várta a kör vezetősége. Belépődíjat nem szedtek.⁴¹⁴

Szabó József 1925 novemberében sajnálatos vadászbalesetet szenvedett. A havas mezőn tisztította fegyverének elülső részét s nem vette észre, hogy a cső megtelt hóval. Az így eltömődött fegyver elsütésekor felrobbant, súlyos sérüléseket okozva Szabó Józsefnek.⁴¹⁵

A polgári kört 1927-ben már Káldy Mihály vezette. (1921 óta társelnöke volt a polgári körnek.)⁴¹⁶ A város népszerű építési vállalkozója, akinek jelentős szerepe volt Nádorváros kerületének kiépülésében és ismertsége folytán tovább népszerűsítette az egyesületet.

A polgári kör tisztikara 1928-ban ismét változott. A helyi lap részletesen beszámolt a közgyűlésen történekről. Az ülés a megszokott protokoll szerint zajlott. Káldy Mihály elnök bejelentette a tisztikar lemondását. A lemondott elnök arra kérte a tagságot, hogy a kör vezetését olyan férfiak kezébe adja, kik

nagyobb tekintéllyel, a kor követelményeinek megfelelően tudják tovább fejleszteni az egyesületet.⁴¹⁷ A választás tartamára az elnöklést Weisz Hugó vette át, majd a közgyűlés egyhangú felkiáltással vitéz Rátvay Imre ny. tábornokot elnökké, Späth Gyula tanácsost és Lacza Vilmos postafőnök helyettest ügyvezető elnökökké választotta meg.⁴¹⁸

A tisztújító gyűlés nem csak ismert, befolyásos prominenseket választott, hanem az elmúlt korok beiktatási ünnepeinek a tradícióját is ápolta. A megkoreografált ceremónia a főispáni, polgármesteri beiktatások forgatókönyvét idézte. Ugyanis az újonnan megválasztott elnökért küldöttség ment s megérkezésekor lelkes éljenzés és taps fogadta vitéz Rátvay tábornokot, ki rövid, de frappáns beszéddel köszönte meg megválasztását. Munkára hívta fel a kör tagjait, mert „az imádkozik legszebben, aki dolgozik. A továbbiakban az összetartás és a férfiúi jellem ápolása legyen a jelszó.”⁴¹⁹

A kicsit túl ünnepélyesre, dagályosra sikerült tisztújító gyűlés, melyen a tagok az eddigi szokásoktól eltérően tiszteletbeli funkciókat is létrehoztak, nem múlhatott el kétségeket megfogalmazó diskurzus nélkül. A vita az ülést követően a helyi sajtóban folytatódott. A Győr nádorvárosi Keresztény Polgári Kör tisztújításával kapcsolatban az alábbi levelet kapta a helyi lap.

„Igen tisztelt Szerkesztő úr! Előző lapjában volt szíves a Szerkesztő úr megemlékezni a Győr nádorvárosi Keresztény Polgári Kör tisztújításáról, mely tisztújítás múlt vasárnap ment végbe.

Ezen tisztújítással kapcsolatban mi nádorvárosi lakosok nagy örömmel olvastuk, hogy vitéz Rátvay Imre ny. honvédtábornok úr volt szíves elvállalni az egyesület elnökségét. Azonban nagy meglepetésben volt részünk, amikor olvastuk, hogy a volt elnököt örökös tiszteletbeli elnökké választották. Ha oly sok érdemeket szerzett az egyesület számára, miért nem folytatta tényleges elnöki tevékenységét, addig, amíg a mandátuma le nem járt?

Mi, nádorvárosiak nem tudunk semmiféle oly nagy érdemről, amely az örökös tiszteletbeli elnök személyéhez fűződne, de ha van, mutassák meg, szívesen megnyugszunk az örökös tiszteletbeli elnökében.

Az új tisztikárnál is vannak hibák, amiről bizonyára sem a kiváló elnök, sem pedig a népszerű ügyvezető alelnökök nem is tudnak. A volt főtitkárt, ifj. Öveges Kálmánt egyszerűen tiszteletbeli jegyzővé minősítették, pedig éppen a fiatal Öveges volt az, aki a háború utáni időkben sokat és eredményesen dolgozott az egyesület fellendítése érdekében és sikerrel. Ezzel szemben megválasztottak a tiszteletbeli titkári állásra olyan urat választottak, akit még az egyesületi tagok sem ismernek és az egyesületnek nem régi tagja. Tiszteletbeli tisztségekkel olyan egyéneket szoktak megtisztelni, akik az egyesület érdekében már tettek valamit. Nem jobb lett volna tiszteletbeli titkárnak inkább ifj. Öveges Kálmánt, a Dunántúli Hírlap tényleges felelős szerkesztőjét megválasztani?

Mindenesetre feltűnő az is, hogy az egyesülettel kapcsolatban mindennemű különösebb személyi érdem nélküli tiszteletbeli titkár miként előzi meg a névsorban a tényleges titkárokat, akik oly sokat dolgoztak az egyesület érdekében és főleg miért előzi meg magát dr. Waigandt Antal m. kir. kormányfőtanácsost, Győr sz. kir. város egykori nemzetgyűlési képviselőjét?

Fenti kérdésekről Nádorvárosban sokat beszélnek és még sokáig fognak is beszélni róla. Tisztelettel

Egy nádorvárosi polgár.”

A levélnek a lap azzal a megjegyzéssel adott helyt, hogy részükről távol áll a szándék is, hogy az egyesület belügyeibe avatkozzanak.⁴²⁰

Az olvasói levélre válaszul egy hét múlva már másik írásban a folytatódott a vita.

„Előző lapjukban olvastam egy nádorvárosi polgártárs aláírásával Önök-höz intézett levelet, melyben kifogást emelnek a régebbi elnöknek, örökös tiszteletbeli elnöki megválasztása és a tiszteletbeli titkárnak, személyi érdemek nélküli megválasztása miatt.

Ezen kellő panaszról a nádorvárosi polgárok között sok szó esett és általánosságban megállapítható, hogy bár a mandátumának lejárása előtt lemondott elnök ideje alatt a Nádorvárosi Polgári Kör látogatottsága tényleg csökkent,

azonban az csak annak köszönhető, hogy a polgárok önmaguk is el vannak foglalva saját bajaikkal és nem értek reá: egyesületeket látogatni. Az új elnökség, mely elnökség általános népszerűségnek és közkedveltségnek örvend az előző lapszám cikkírója szerint is, de a valóságban is majd minden alkalmat megragad az egyesület élet működésének biztosítása érdekében.

Személyünk szerint az előző elnökünk örökös tiszteletbeli elnökké való megválasztása egyáltalán nem kifogásolható úgy is, mint elnök, de régebben úgy is, mint vezetőségi tag, mindent elkövetett az egyesület érdekében, tehát a megválasztás ellen semmi ellenvetés nem felhozható.

Ami a tiszteletbeli titkár megválasztását illeti, a nádorvárosi polgárok vezetőségi tagjaitól olyan véleményt kaptunk, hogy itt tulajdonképpen a győri napilapok bekapcsolása volt a cél az egyesületi élet fellendítése érdekében, mivel pedig ott névcserre folytán egy a napilapon kívüli egyén lett tévedésből megválasztva, nincs semmi akadálya, hogy a névcserre legközelebb helyre hozassék.”⁴²¹

Vitéz Rátvay Imre a választóinak bizonyítva, hogy ténylegesen is szívében viseli a kerület gondjait, már augusztusban felkereste a város polgármesterét. A vezetésével a Városházán megjelent küldöttség előadta a városrész polgárainak kérését. A kör ugyanis 1928. augusztusi választmányi ülésén elhatározta, hogy a nádorvárosi Szent György téri piac mielőbbi megvalósulása érdekében küldöttséggel fogja felkeresni Farkas Mátyás polgármestert.⁴²²

1928 novemberében már ismét aktivizálta magát a választmány. Nádorváros útjai egyáltalában nem feleltek meg ekkor sem a forgalom nagyságának, sem pedig azoknak a követelményeknek, melyet az újonnan épült részeken élők elvártak. A gyönyörű, modern, villaszerű házak, emeletes bérpaloták megépültek, de előttük esős időben járhatatlan utak húzódtak, amelyek a tél közeledtével, azzal fenyegettek, hogy a tüzelőanyagot sem lehet majd beszállítani az egyes házakhoz. Másutt régebbi területeken ugyancsak sár és víz várta és marasztalta az arra járókat, a diákok gyakran csak nagy nehézségek árán jutottak el az iskolába. Mindez pár lépéssel a fényes, aszfaltos Belváros utcájától.

A sok panasz az ősz közeledtével arra indította a Nádorvárosi Keresztény Polgári Kör vezetőségét, hogy komolyan fellépjen Nádorváros közútjainak javítása érdekében. Bizottságot küldött ki, melynek sürgős feladatává tette, hogy járja be az egész városrész területét s írja össze azokat a teendőket, amelyek egyes utcák és utak gyors, esetleg ideiglenes helyrehozására szükségesek. Az így összeállított jegyzéket küldöttség által juttatta a polgármester kezeihez s nyomatékosan kérte, hogy amilyen hamar lehet és a költségvetés keretében elvégezhető, még a tél beállta előtt végeztesse el a város, a program többi részét pedig fokozatosan valósítsa meg, illetve fokozatosan vegye munkába.⁴²³

1928. november 8-án kelt híradás egy vidám heti összejövetelről tudósított, amikor a kör vezetősége névnapján felköszöntötte a kör elnökét, s biztosította őt a vezetőség vele szembeni hűségéről. Rátvay Imre megköszönte a szép szavakat s kijelentette, hogy továbbra is dolgos polgára kíván lenni kerületének.⁴²⁴

Az 1930 januárjában tartott évi rendes közgyűlés mégis tisztújító gyűlés lett. Elnökké választották egyhangú szavazással Weisz Hugó malomigazgatót, ügyvezető elnökké Mészáros Ferenc városi főszámvevőt. A megválasztott tisztségviselők a szokásokhoz híven székfoglalót tartottak, mely ekkor már szinte előre vetítette az 1932-ben megalakított NEP (Nemzeti Egység Pártja) eszméiségét. Mészáros Ferenc beszédében kiemelte a kör fontosságát, hangsúlyozta: mindaddig lelkes vezetője kíván maradni a körnek, amíg a magyar nemzeti gondolat és polgári öntudat a kör szellemében élni fog. A választmány negyven tagból állt.⁴²⁵ A gazdasági világválság közeledte, Németország fegyverkezése előre vetítette, hogy a polgári kör a továbbiakban már nem fog tudni politikamentesen működni.

A Győrnádorvárosi Keresztény Polgári Kör 1930. augusztus 12-én tartotta népes összejövetelét a Marschall vendéglőben. Nádorváros érdekeinek előmozdítása céljából összehívott értekezleten Weisz Hugó elnök az ülést megnyitó beszédében úgymond sajnálattal tapasztalta, hogy amíg Nádorváros érdekeit

az itt élő polgároknak egységesen kellene megvédeni, addig a polgárok széttagozódását vagy pedig teljes közömbösségét látja. A Győránadorvárosi Keresztény Polgári Körnek célja a helyi polgárságnak egy táborba tömörítése, hogy így a városrész érdekeit egyöntetűen előkészíteni és megvédeni lehető legyen.

Mészáros Ferenc ügyvezető elnök a legteljesebb mértékben egyetértett az elnöki bejelentésben foglalt megállapításokkal és hangsúlyozta, mennyire fontos, hogy a polgárok is éppen a közös érdekekre való tekintettel egy táborba tömörüljenek. Hangsúlyozta, hogy szükséges a tömörülés úgymond politikai szempontból is, hiszen a szélsőséges irányzatok ellen egységesen kell állást foglalni. Nádorváros vezető polgárainak hathatós támogatását kérte. A polgári kör foglalkozott ezután Nádorvárost érdeklő városi ügyekkel is. Ezek között első helyet foglalt el a nádorvárosiaknak azon kívánsága, hogy a személypályaudvar aluljáróinak a nádorvárosi oldalra vezető kijáratait megépítsék a Zrínyi utcának meghosszabbításában.⁴²⁶

A polgári kör 1934 márciusában ünnepelte a 20. születésnapját. A jubileumi közgyűlését a Kertész vendéglő helyiségeiben tartották meg, amelyre a tagok nagy számban jelentek meg. A köri helyiség nagytermében és még két teremben szinte alig fért be az ünneplő sokaság. Weisz Hugó elnök, kormányfőtanácsos üdvözlése után Mészáros Ferenc ügyvezető elnök mondott beszédet a kör húszéves múltjáról és jelenéről. Vitéz Szabó Béla átfogó jelentése után a vendég, Közi-Horváth József dr., országgyűlési képviselő ünnepi beszédében már-már politikai szózatot mondott a magyar polgárról, annak sorsáról. Helytelenítette a polgári rend meggyöngyítését. Szólt annak történelmi fontosságáról. Méltatta azt az erőt, amelyet a polgárság munkájával, karddal, kultúrájával képvisel. Hangsúlyozta, hogy a hazai földben a nemzet gyökere a polgárság. A polgárcsaládok eszményi modelljét festette le a hallgatóság előtt. Megrajzolta a szabad polgár ideálját, a nemzeti élet tradíciójában, mint példát állította a polgárt a társadalom elé, aki méltó arra, hogy a régi hazát visszaszerezni segítse. A nagystílusú szónoki beszéd igen nagy hatással volt a kör tagjaira és a nagyszámú vendégre.⁴²⁷

Szauter Ferenc dr. polgármesterré választását egy közgyűlésre való meghívással ünnepelte meg a polgári kör. A már korábban örökös dísztaggá választott politikus nem egyedül, hanem Farkas Imre műszaki tanácsossal ment a találkozóra. A gyűlésen Farkas Imre műszaki tanácsos tartott előadást Győrről. Beszért a város szabályozásának terveiről. Szólt a város útjairól, a balatoni útról, azok fontosságáról idegenforgalmi és közlekedési szempontból. Beszért a Wennes Jenő út kiszélesítéséről, a fehérvári és pápai országúttal összekötéséről. A tervek közt említette, hogy a város fő útjainak megépítését tíz éves amortizációs kölcsönrel lehet megoldani.⁴²⁸

A heti ülés 1937 májusában konkrét problémák megbeszélésével telt. Szabados János ügyvezető elnök javaslatával, amely szerint az Eperjes- és a Beszterce-utca sarkán egy-egy vízcsapnak, a Szentháromság utca és Erzsébet ligetben egy-egy illemhelynek a felállítása vált szükségessé. Nádorváros utcáinak a karbantartását és a Szent Imre herceg út burkolati munkáinak a mihamarabbi megkezdését, illetve rendezését kérte a Polgári Kör a polgármesteri hivaltól. Felhívta a figyelmet a Verseny utcának a Lehel utcáig való meghosszabbítására. Többen szóltak a javaslatához és Steiner János gyógyszerész módosításaival elfogadták, hogy kérik a szabadhegyi állomás és a Külső Baross út egy oldalának és a gyalogjárónak a burkolását. Megválasztották azokat a tagokat, akiket a polgári kör képviselőjeként a Hármás Asztaltársaságba és a Gyárvárosi Társaskörbe küldenek.⁴²⁹

Júniusi ülésükön foglalkoztak a Liezen-Mayer utcai háztulajdonosok kérésével a csatornázási és vízvezetéki munkálatok ügyében. A városrész sportolására, népünnepélyekre, szabadidő eltöltésre fontos helyként jelent meg az Erzsébet liget, ezért újra kérték az Erzsébet ligetben és a kórház sarkánál WC felállítást.⁴³⁰

Az 1937. szeptemberi ülésén foglalkozott a kör a Wennes Jenő, Szentháromság, dr. Vass József utcának a gyepesítési kérdésével. A gyepesítés és virágágyak készítésére kérték a város tervszerű irányítását és anyagi támogatását. Szabados

János javaslatára októberben a kör helyiségében 10 óra keretében gyümölcsfa, 5 órában tyúktenyésztési és 5 órában méhészeti tanfolyamok rendezését határozták el. Felolvasták a városnak a kör beadványaira szóló határozatot, mely a piacok elosztására, Verseny- és Lehel utca megnyitására vonatkozott.⁴³¹

A tisztújításra 1938 decemberében került sor a nádorvárosi Kertész vendéglőben. Az egyhangú döntés után elhatározták, hogy indítvánnyal fordulnak a polgármesterhez, hogy az országzászló felállításának kezdeményezéséhez hasonlóan indítsanak egy ágyúmozgalmat is. Minden város kezdjen el gyűjteni egy-egy hadicélra használható ágyúra a hadsereg számára. A kör erre a célra 100 pengőt ajánlott fel saját bevételeiből.⁴³²

Füves Károly vezetése alatt jutott a polgári kör véglegesen állandó klubteremhez.

„A Győrnádorvárosi Keresztény Polgári Kör tagjai részére naponta 4 órától fél 8 óráig Kertész István vendéglős külön helyiségében olvasó és játékszobát rendezett be. A tagok az évi 2 pengő körü tagdíjlfő díj ellenében naponta látogathatták a klubhelyiséget, hol minden fogyasztási kötelezettség nélkül rendelkezésre álltak a napi lapokon kívül szépirodalmi-, heti-, képes lapok. kártya, sakk, fűtött terem. A szervezetséget mutatja, hogy házirenddel és háznaggyal várják a klubéletnek megindítását. A kör elnöksége ezúton is felhívja a polgári kör tagjainak figyelmét a fentiekre.”⁴³³

1939 áprilisában történtek ismét olyan események, amelyeket a helyi újság érdekesnek talált a közlésre. Sajnálattal vették tudomásul, hogy Spáth Gyula polgármester bejelentette kilépését az egyesületből. Füves Károly dr. indítványára elhatározták, hogy a sertésszállások kitelepítése ügyében eljárnak az illetékes hatóságoknál. Szabados János ügyvezető elnök bejelentette, hogy május 16-án gazdag műsor keretében közös lengyel-magyar emlékünnepet rendeznek, illetve a kör helyiségeibe elhelyezik a kormányzó arcképét.⁴³⁴

Domján Józsefet, a kör egyik tagját 1940 júliusában az a megtszeltetés érte, hogy kinevezték a városi Közélelmezési Hivatal vezetőjévé.⁴³⁵

A háború alatt egyrészt a katonai behívások, az elhalálozások, illetve a politika változása miatt a kör vezetésében gyakran álltak be változások. Dr. Füves Károly távollétében emiatt több alkalommal Horváth István tanácsnok vezet-levezető elnökként összejöveteleiket. Ebben az időszakban a városrész polgárait érintő gondok helyett inkább politikai célzattal jelentek meg előadók a rendezvényeken, hogy a hatalom célkitűzéseit támogassák. Dr. Füves Károly felsőházi tag elnöki megnyitójában ezt hangsúlyozta: „Ennek a körnek a célját az alapítók, úgy határozták meg, hogy szórakozva kell ápolni a polgári összetartást s mi ettől a célkitűzéstől soha el nem tértünk s körünkben mindenki egyformán Győrnádorvárosi polgár.” Majd így folytatta beszédét:

*„Sorsdöntő idöket élünk. De a verhetetlen, hatalmas német hadsereg s honvédeink bámulatos vitézi teljesítménye a biztos győzelem reményével tölt el bennünket. Széchenyi-példázatokkal hívta fel a polgárságot, most mindenki hozza meg az áldozatot a hazáért, a nemzet szebb jövőjéért.”*⁴³⁶

Azután Weisz Hugó kormányfőtanácsos, kör-i tiszteletbeli tag korelnök vezetésével a közgyűlés megválasztotta a tisztkart és a választmány 60 tagját. Elnökké ismét dr. Füves Károly felsőházi tagot választották meg.⁴³⁷

A kör 1942. évi szeptemberi ülésén dr. Horváth István elnök nyitó beszédében megemlékezett vitéz nagybányai Horthy István kormányzó helyettes hősi haláláról, méltatta annak példaadó katonai erényeit, önfeláldozó bátorságát. Újból megsürgették a polgármesternél a Régiposta utca megnyitását a Richards gyár munkásainak iskoláskorú gyermekei érdekében.⁴³⁸

1944 márciusában ünnepi ülést tartott a kör, ugyanis harminc éve, 1914. március 28-án alakult meg. A Hechtl kávéházban megtartott ülésen visszatekintettek az elmúlt idöszakra. Megállapították, hogy „a tisztkar és választmány működése a polgári társadalom összefogására és a város fejlesztésére fektette a súlyt. Foglalkozott persze várospolitikával is, ami tisztán a városi életre vonatkozott.” A vezetőség hangsúlyozta: „A kör ma kifejezetten keresztény nemzeti alapon működik, erre garancia a mostani vezetőség és a kitünően működő választmány.”⁴³⁹

A háború befejezése után a polgári kör nem tudott érdemi munkát végezni, majd 1947. augusztusban a belügyminiszter a 20.163/1945 B.M rendelet értelmében a tanács az egyesület működésének felülvizsgálatát elvégezte. Azon megállapítás alapján, hogy a Győr Nádorvárosi Polgári Kör nem végez semmiféle tevékenységet, a tanács az egyesületet feloszlatta. A belügyminiszter felhívta a polgármester és az államrendőrség helyi szerveit az egyesület ingóvagyonának, irattárának lefoglalására, és elszállítására, illetve ingatlanának államosítására. A polgármester válaszlevelében tájékoztatta a belügyi szervet az egyesület megszűnéséről és arról, hogy a kör ingatlannal, és más vagyonnal sem rendelkezett.⁴⁴⁰

A polgári kör megalakulása óta jelentős szerepet játszott a városrész fejlődésében. Szervezeti felépítése, a különböző társadalmi csoportok képviselője jól lefedte a kerület polgári lakosainak összetételét. A kör vezetése napi kapcsolatban állt Nádorváros lakosainak polgári tagjaival. A kör prominens tagjain keresztül jelen volt a Törvényhozási Bizottságban. Megalapozott, vitákban kiértelmezett véleményüket, kérésüket írásban továbbították a megfelelő hivatalokhoz, ahol meg kellett tárgyalni ezeket. A kulturális élet felpozíciójával, nívós programok szervezésével, tradicionális események felelevenítésével fontos szerepet játszottak a városrész szellemi életében. A neves művészek fellépésének megszervezésétől kezdve, helyi tehetségeknek bemutatkozási lehetőség teremtésén keresztül, helyi szakemberek ismeretterjesztő előadásain át adott lehetőséget kulturális élmények megszerzésére. Igazi tömegrendezvényé tették az újra indított nádorvárosi búcsúkat. Az egyesület a politikától nem tudta magát függetleníteni, de ebben a korban ez megvalósíthatatlan lett volna.

A II. világháború alatt aztán a politika még erőteljesebben szivárgott be a polgári kör életébe és a szervezetnek, a városrész érdekek szószólójának gyakran politikai kérdésekkel kellett foglalkoznia.

Adatok kronológiai rendben a Nádorvárosi Keresztény Polgári Kör életéből.

- Kör alakítás eszméje 1913 januárjában fogalmazódott meg, a megalakulást eldöntő ülést Keszezy Kálmán vezette.
- 1914. március 28. megalakulás. Elnök, Schadl József ny. főszámvevő 1906. januári haláláig. Ügyvezető elnök, Keszezy Kálmán. Időközben Schneider Henrik a titkári teendőket látta el.
- 1919. november Szabó József, elnök kéréssel fordult a belügyminiszterhez, hogy a kör nevét Győr Nádorvárosi Keresztény Kör elnevezésre változtathassák.⁴⁴¹ A kör nevében első alkalommal ekkor jelent meg a keresztény szó, amely arra utalt, hogy csak keresztények lehetnek tagok.
- 1919. december új tisztkart választottak. Elnök, Szabó József ipari tanonciskola igazgató.
- 1925–1928 elnök, Káldy Mihály.
- 1928. július ismét új tisztkar, új elnök vezeti az egyesületet. Elnök, Rátvay Imre nyug. ezredes, ügyvezető elnök, Spáth Gyula tanácsos.
- 1930–1938 az új elnök Weiss Hugó. (a Győri Henger Malom Rt. igazgatója.)
- 1938. Szabados János lett az új választások során a kör ügyvezető elnöke.
- 1938. decemberben kör utolsó elnökének, dr. Füves Károly választották meg, aki az egyesülés feloszlásig hivatalban maradt.

A Nádorvárosi Keresztény Polgári Kör tisztkarának névsora a fellelhető adatok alapján.

Tisztikar	1914	1927	1930
Elnök	Schadl József		Weisz Hugó
Ügyvezető elnök	Keszei Kálmán	Späth Gyula, Lacza Vilmos	Mészáros Ferenc
Társelnök	Póczik Árpád, Győrik István, Nagy Antal, Stöger Vilmos	Posch Ernő, dr. Tóth József	
Alelnök	Schmikli Gyula, Kacsák Mihály		Weisz József, Ernst János
Titkárok	Vöcsey József, Orosz Lajos		Posch Ernő, ifj. Öveges Kálmán
Jegyzők	Kovács Sándor, Wagner Sándor		Vizler Ernő, Rendessy Géza
Pénztárnok	Horváth Miklós	Póczik Árpád, Kertész István	Kertész István
Könyvtárnok	Süttö Vendel		
Háznagy	Fekete Gyula		
Számvizsgálók és ellenőrök	Fekete Ernő, Vanisch Ferenc, Hoffer Ödön, Schetéth József	Weisz József, vitéz Szabó Lajos	Fehér Ignác, Schubert Gyula, Rechnitzer Bódog, Réthy Gyula
Ügyész		dr. Waigandt Antal	dr. Waigandt Antal
Vigalmi bizottság elnöke			Manzer Gyula
Választmány	Buxbauer Kálmán, Czuppon Sándor, Darvas József, Bakó Ferenc, Halmos István, Fischer Kálmán, Hinterberger Mihály, Hluchány Géza, Huber Dániel, Holczapfel Károly, Grundmann Antal, Józsa György, Relle Dániel, Káldy Lajos, Kovács János, Kneif János, Köninger Kálmán, Kazán János, Kertész Imre, Lacza Vilmos, Lóránt József, Müller Imre, Németh Mihály, Ritter Frigyes, Schneider Henrik, Stóla Antal, Szita Gyula, Varga László,		
Tiszteletbeli elnök		Káldy Mihály, Rohrer Mihály, id. Öveges Kálmán, Sefcsik Ferenc	
Tiszteletbeli titkár		ifj. Öveges Kálmán	
Tiszteletbeli jegyző		ifj. Öveges Kálmán	

Tisztikar	1932	1938	1941
Elnök	Weisz Hugó	dr. Füves Károly	dr. Füves Károly
Ügyvezető elnök	Mészáros Ferenc	Szabados János, Vöcsey János	Szabados János Vöcsey József
Társelnök		Hille Ferenc, Prettenhoffer Jenő, Steiner János, Winkler Mihály	Steiner János, dr. Horváth István, Nemes Mihály, Domján József
Alelnök	Weisz József, Ernst János	Fehér Ignác, Káldy Barna	Vojacsek Ferenc, Káldy Barna
Titkárok	Posch Ernő, Öveges Kálmán	Greschner Dezső, Kozmér Ferenc	ifj. Gábrriel Ödön, Kozmér Ferenc
Jegyzők	Vizler Ernő, Rendessy Géza	Gábrriel Ödön, Endrédy Sándor	Kacsák Mihály, Kardos Lajos
Pénztárnok	Kertész István	Kertész István	Enders János
Könyvtárnok	Kertész Imre		Sturm Imre
Háznagy	Kéninger Kálmán		Zámolyi Iván
Számvizsgálók és ellenőrök	Vojacsek Ferenc, Stolla Antal, Fehér Ignác, Schubert Gyula, Rechnitzer Bódog, Réthy Gyula	Hanzély Gyula, Wolacsek Ferenc	Hanzély Gyula, Horváth Elek, Dobrovits Jenő, Nemák Béla, Szita János, Molnár Sándor
Ügyész	Waigandt Antal	dr. Matavovszky István	
Vigalmi bizottság elnöke	Manzer Gyula		
Tiszteletbeli tag		dr. Petz Aladár, Pokorny Miklós, Späth Gyula, Weiss Hugó	Winkler Mihály, Hille Ferenc, Mészáros Ferenc
Alapító tagok			Ernst János, Fehér Ignác

4.4. A Nádor tér és környéke, ahogy egy tizenéves az 1950–1960-as években látta

Nádorvárosban születtem és itt töltöttem a csodálatos gyerekkoromat. A természetközeli élet, a szabadság, az utcában és a környéken élő gyermeksereg nagyszerű légkört jelentett egy serdülő számára. A családi házakban – mily szörnyűen hangzik ez ma – több család élt együtt. (Mi heten, édesanyám szüleiivel és lánytestvérének akkor még gyermeknélküli családjával.) A szó legszorosabb értelmében beleláttunk egymás tányérjába. Gyerekfejjel mégsem tűnt ez rossznak. Természetes volt, ha együtt játszottunk a szomszéd gyerekekkel,

és ha uzsonna idején együtt voltunk valamelyikünknel, mindig volt két karéj zsíros kenyérrel több a játszótársak számára. Egyetem után, amikor visszajöttem Győrbe már minden megváltozott. Hatalmas lakótelep épült négy-tízemeletes házakkal, amelyekben a lakások eddig nem tapasztalt összkomforttal csábították a fiatalokat. Akkor még sikerült egy adyvárosi III. emeleti lakást kivárni, de ez már más élet volt. Ezt követő lakásaink, mind messzebb és messzebb kerültek az annyira szeretett, kalandokkal teli gyermekkorom színhelyétől. Nádorváros mintha lökött volna magától. Végül Győrújbaráton találtam új otthonra, ahol hasonló családi házas környezetbe kerültem.

Arra gondoltam, ha már „hűtlenek” lettünk egymáshoz, helyismeretem kihasználva, még jobban megismerem és leírom, hogy a ma Nádorváros városrészt lakhelyül választók számára legyen egy emlékkönyv az elmúlt idők hangulatáról.

Szeretnék tehát a madártávlatból vizsgált és esetenként adathalmazt tartalmazó leírástól elszakadni és gyermekkori élményeimen keresztül bemutatni a városrész egy kisebb részét, Nádor tér környékét, hiszen 1950-ben itt születtem a Lomb u. (akkor Judt F. u.) 1. szám alatt.

A három szobás kertes családi ház, ahol születtem, akkor három családnak adott otthont. A házat nagyapám, Szalay Gyula az 1920-as években vette.

A Lomb utcai házhoz tartozott egy szenespince, (amely majd' minden tavasszal megtelt vízzel), egy padlás és a nyitott veranda végén a vízöblítéses toalett. A lakótérhez a három szobán kívül egy éléskamra és egy konyha tartozott. A területet már bekötötték a víz- és csatornahálózatba, de fürdőszobát még nem tudtunk építeni. A ház mögött egy udvar, majd elkerítve tehénistálló, két disznóól és egy tyúkól biztosította a család számára tej és húsellátást. Egy újabb kerítést követően kis konyhakertet művelt a család néhány gyümölcsfával. Az állatok ellátását a Kisbarát falu felé vezető út melletti közel egy hold földön termelt szemes termés biztosította. Nagybátyám a háború végén francia fogságból már nem jött haza, ezért édesanyám házasságkötése

után már kettő család, nagynéném frigyre lépését követően három család élt a három szobában. Rövid ideig tízen éltünk ekkor a házban, négy gyermek és hat felnőtt. Édesapám 1951-ben, nagyapám 1955-ben halt meg, nagynéném férjével 1956-ban külföldre távozott. Hatan maradtunk, négy gyerek két asszonnyal, édesanyámmal és a nagymamámmal. A felnőtt férfiak elvesztése után az állatállomány is lecsökkent. Egy ideig nagymamám még vállalkozott évi egy-két disznó felnevelésére, de lassan a baromfiudvar is elnéptelenedett. A négy gyerek két felnőttre zsugorodó közösség szűkös körülmények közt, de boldogan élt.

A Lomb utcában hasonló lehetőségek közt élt a többi család is. A 3. szám alatt Bölcsházi néni (egy győri bádogos özvegye) testvérével az özvegy Szitkovics nénival élt az egy épületben kialakított két lakásban. Az 5. szám alatt már több család lakott. Az utcafronton álló kétszobás lakásban a két gyermekes Szerencsés Feri bácsi, akinek szobafestő volt a szakmája, az egyik udvari lakásban két gyermekkel. Szerencsés Gizi néni lánytestvére Horváthné (Ili néni a családjával), majd a Csidey család következett négy gyerekkel és a folyosó végén Vargáné, Bözsi néni, (aki a háború végén a házunkban lakott ideiglenesen, mert a nagycsalád nyugatra menekült.)⁴⁴² A 7. szám alatt a Kissék laktak, (a Kiss bácsi sofőrként dolgozott), majd a 9. szám alatt álló ház is két családnak adott otthont, Horváthéknak és az anyai ágon Beregszászhoz kötődő Villányi családnak. A 11. szám alatt ismét több család élt, az Erdős család két generációja és Máté Ferenc vagongyári dolgozó. A 13. szám alatt a Hegedűs család két generációja. A páros oldalon a 4. szám alatt a Bugár család két generációja. A 10. szám alatt, az utca végén állt a környék szegény negyede a Németh-ház állt. A Németh-ház előtt volt egy lapályos terület, tulajdonképpen a Békavári Árok vasút előtti víztározójának egy sekély nyúlványa a Kálvária-dűlő keleti oldalán. Ez volt a szemételep. Az 1960-as évekig lehetett ide szemetet kihordani, csak később került ki a tiltó tábla. „Szemét és sirt lerakás tilos”. Ezen a területen a sekély vízben minden tavasszal az ebihalak ezerszámra fickándoztak. Itt tanultuk meg, hogy az ebihal tulajdonképpen nem is hal. A Lomb utca és a Rózsa

utca sarkán állt egy közkút, egy artézi kút, azok számára, akiknél a lakásban nem volt még a víz bevezetve. Hasonlóan több család élt együtt a Nádor téren a szomszédos házakban. Sok helyütt élt egyedülálló özvegyasszony.

Bár nagyapám már öt éves koromban meghalt, mégis két máig élő és meghatározó gyermekkori élményem hozzá kapcsolódik. (Még ha mások számára megmosolyogni való is, bennem erősen él.) Az első az, ha a tehénistállóból jöttünk be, akkor a konyhai fali csapnál rögtön kezét kellett mosni, (télen is hideg vízben, ez különösen férfias volt számomra.) A másik fontos tudást is tőle kaptam, amikor sötétedés után a kivilágítatlan Szent György téren jöttünk keresztül, akkor a lábunk elé nézve a sötétebb foltokat kellett elkerülni, mert azok voltak a tócsák.

Ezekben az időkben tavasztól ősziig esténként nem tévét néztünk, vagy rádiót hallgattunk, hanem hallgattuk a békák kuruttyolását. A békanászt bevezető, a Nádor teret betöltő békabrekegés fenséges zene volt. Telente esténként körbe ültük a jó meleg kályhát és szeles idő esetén a kéményből jövő sivítás vált zenei élménnyé. Sír a Meluzína mondta mindig nagymamám a régi mesére gondolva, s mi borzadva hallgattuk jeges hangulatú félelmetes muzsikát. Esténként édesanyám regényeket olvasott fel nekünk gyerekeknek. Nemcsak az összes Jókai regényt ismerhettük meg, hanem a világirodalom remekeiből is választott, a költeményeket is itt ismerhettük meg. Édesanyámhoz – evangélikusként – Ady Endre állt legközelebb.

Gyermekkoromban legkisebbként a fő feladataim közé tartozott a bevásárlás és a disznóknak való gaz szedés. Volt egy „régibékeidőkből” való gyönyörű mintázatú üvegkancsó, azzal jártam reggelente az Eörsy Péter utca elején található vegyesboltba, a „Somogyihoz” kiváltani a „jegyes tejünket”. Naponta többször is mentem boltba, hiszen napi négy kg kenyeret ettünk meg hatan, fő étkezésünk ugyanis a zsíros kenyér volt. Néha a Vécsey utca elején álló Döbrössy boltba, néha Zöldfa utcai Papp bácsi boltjába vezetett az utunk. Ritkán, ha nagybátyámék Budapestről meglátogattak bennünket, az üvegkan-

csót a Pápai úton álló Harcsa vendéglőbe vándoroltattam, hogy sörrel kényeztessük a vendégeinket. Nagybátyám, Harka Pista bácsi igazi gáláns úriember volt, mindig valamilyen finomsággal (gyakran speciállal) örvendeztetett meg bennünket, gyerekeket, ha Győrbe jött.

Boldog gyermekkorunk volt. Azonos korú pajtásokkal körülvéve rúgtuk a labdát napestig a füves Nádor téren. A tér észak-nyugati, Szentháromság (Molotov, Felszabadulás, Szigethy Attila) út felé eső része, (Hautcizingerek előtt), ahol már majdnem kikopott a fű, a nagyfiúkhöz tartozott. Mi a kisebbek, a közelebbi, a Lányiék előtti füves területen játszottunk. Ismerkedtünk az időnként állataikat itt legeltető gazdák fiaival (Koncz Gyuszi egyszer megengedte, hogy a lóra is felüljek), sátoroztunk, labdázunk. Néha csak az zavarta meg a játékot, hogy a nagymamám átküldött a Lányi nénihez egy tojást kölcsönkérni (amit majd megadunk), hogy főzni tudjon.

A Nádor teret kettészelte egy kerítéssel leválasztott nagy terület, amely a visszaemlékezések szerint fedezett állomásként, később légo gyakorlólékhelyként üzemelt. Ritkán láthattunk itt díjugrató gyakorlatokat is. A fedezett állomás nyugati oldalán a Szentháromság úttól egészen a Póczyékig (a GySEV keleti oldalán húzódó földútig, majd a Kálvária dűlőig) mély, de egyre sekélyedő árok vezetett. A Szentháromság útnál kezdődő árok mélysége egy-másfél méter volt. Ma már tudom, hogy ez a Békavári Árokhoz tartozott. Az árok Póczyék előtt az út alatt átvezetve kisebb kiterjedésű víztározóvá (tóvá) szélesedett. A vasút alatt hosszú, egy méter széles, két méter magas alagúton folyt át, s vezetett tovább. Ott nádassá szélesedett, majd egy árkon át a Pápai út alatt elvezetve a Rábába, szabályozás után a Holt-Marcalba folyt. Ez az árok nagy esőzések idején megtelt, kiöntött. Az egész rét és a kertünk mögött fekvő „Takács földje” víz alatt állt. Ez a „vízzé vált világ” sok kaland lehetőséget rejtett magában. Így még a rossz idő sem zavart meg bennünket az élményszerzésben. Ha ez meleg júniusban történt, ez volt a Balatonunk, ha télen a talajvíz jött fel és megfagyott, ez lett a korcsolyapályánk. Sokat játszottunk és mindig a szabadban. Nyáron, a Takács földjén zöldülő 1,5 m magas csalamádé jó

búvóhelyet jelentett számunkra. Gyermeki ártatlansággal éltük meg, hogy a felnőttvilág titkai is megérintenek bennünket.

A fent említett árok mellett gyalogösvény vezetett Konczék kertje mellett, a Vidra kertészete és a Póczyék háza előtt a vasútig. A vasút másik, nyugati oldalán állt a Nádas (csak így hívtuk.) Hatalmas területen összefüggő nád, víz, zombék. Az idősebbek állították, hogy régen még lidércfényt is produkált a láp. Nagyobb gyerekként, amikor már a fő közlekedési eszközünk a kerékpár volt, nem örültünk annyira az esőnek. A poros utak járhatatlan sártengerré váltak.

A környéken két család nagyobb gazdaságot működtetve élte az egykori Pusztá Majorok életét. Póczy (Póczy) István a Nádor tér déli részén, a mai víztorony területén nagy gazdasági udvarral építette fel családi házukat. Náluk jelent meg először a neonvilágítás a házban, amit mi gyerekek sokszor csodálattal figyelünk. Szarvasmarhákat is tartottak, tőlük hordtuk a tejet. A szerencsétlen idős házaspár rablógyilkosság áldozata lett 1960-ban. Nagyon felbolydult a környék a hír hallatán. A nyomozás végső szakaszán lejátszatták a szörnyű eseményt az elkövetővel. A Nádor téren annyi kutyás rendőr volt, amennyit még sohasem láttunk. Valamilyen okból (talán elkövető társat keresve) rabokat is hoztak ki a fegyházból, akiknek hasalva kellett a réten feküdniük úgy, hogy a fejüket sem emelheték fel.

„Kettős rablógyilkosság Győrött. A rendőrség elfogta a tettest. Pénteken délelőtt Győrött, a Malinowszkij téren NS 19 éves fiatalember belopózott Póczy István házába. Leütötte a 63 éves Póczy Istvánt és 62 éves feleségét, s kötéllal fojtogatta őket, amikor észrevette, hogy áldozatai még élnek, zsebkésével többször szíven szúrta őket. A kettős gyilkosság után a család 20 ezer forintját magához vette és elmenekült. Eközben pénz és a Póczy-család több okirata kihullott zsebéből. Ezt a környék lakossága megtalálta, ez a körülmény a büntény felfedése után elősegítette a rablógyilkos leleplezését. NS-t a rendőrség néhány óra alatt elfogta.”⁴⁴³

A Póczyék telke után bekerített területen (Lázár kert) még egy kisebb ház állt gyümölcsössel. Velük szemben a fent említett kisebb tóvá szélesedő vízgyűjtő, amelynek átvezetése volt a GySEV vasút alatt a nyugati oldalon elterülő Nádasba, majd onnan egy nyitott árkon át a Pápai út alatt a Holt-Marcalba. A gyümölcsös kert déli oldalán épült fel az 1950-es évek első felében a Szerves Trágya Gyűjtő Állomás, (amit a környéken mi csak „sz[.]gyárnak” hívtunk). Az 1960-as évektől aztán a Talajérőgazdálkodás műtrágya raktára vette át a helyet. A gyár és vasút között egy dűlőút vezetett a vasúthoz tartozó „vastányér” mellett a szántóföldekhez.

A másik nagy gazdaságot működtető család Tamásék voltak, ők a Zöldfa utca és Szentháromság út délkeleti sarkán éltek ezt az életmódot, bár a családfőnek már volt fő munkahelye a postán. A deszkapalánkkal körbekerített nagy udvar, istállóval, disznóólakkal, kúttal. A közelben éltek még a Konczék, akik főleg lovakkal foglalkoztak. Koncz Gyuszi a későbbiekben díjlovaglásban csapat európai-bajnoki címet is szerzett.

A tavasz első jeleként, húsvét előtt a szabad életünk a Nádasban barkagyűjtéssel kezdődött. Ebben az évszakban ez nehezen megközelíthető zombékos, süppedős terület volt. Nyáron kiszáradt a víz és száraz lábbal lehetett átkelni rajta. Egy-két párhuzamos utat tapostak benne a felnőttek, amiről nem volt szabad letérni, mert belevesztünk volna a nádrengetegbe. Igazi természetes labirintus állt rendelkezésünkre. Itt gyűjtöttünk buzogányt, amit, amikor már száraz volt meggyújtottunk. Nem égett, csak parázslott, mint a szivar.

A vasút keleti oldalán dűlőút vezetett a határba a szántóföldekig. A vasúti sínek végét különleges, 80-90 cm magas öntöttvas oszlopon álló hatszögletű vaslap jelezte. Valamilyen vasúti kiszögelési pont jelzője lehetett, de nekünk is ez volt a tájékozódási pont. Ez volt a „vastányér” (A „vastányér” talapzaton álló, kb. 50 cm átmérőjű hatszög alakú, asztalszerű vasöntvény volt, amely a GySEV birtokhatárát jelölte. Sohasem rozsdásodott.)

A város felől a kocsiforgalom az Eörsy Péter utcából kijövet átlósan kettévágta a teret, hogy ne kelljen a tér nyugati oldalán kialakított kocsiótig kerülni (ezen az úton mentünk a nagypapa elé, amikor munkából jött, hátha hozott nekünk kandiscukrot). A kijelölt kocsiót a tér nyugati oldalán vezetett Takács bácsi földje mellett a vasútig, majd a vastányérig.

A kocsiót mellett, Takácsék földjén is volt egy hosszanti árok, ami szintén a kis víztározóba vezetett. Ebben szinte egész évben volt víz, tele békákkal, piócákkal, békalencsével. Amikor még tartottunk apró baromfit, itt szedtünk békalencsét a kacsáknak.

Hatalmas csiborok futottak a vízben és rengeteg felfedezni valót rejtett ez az álló, pangó víz. Néhány kecskebéka mérete meghaladta a 10 cm-t. Tavasszal olyan békakoncertben volt részünk, ami méltó volt az egykori Békavár elnevezéshez.

Télen azonban befagyott. Ez volt a mi korcsolyapályánk. Letakarítottuk a havat és napestig róttuk a köröket a legalább 50x100 méteres kiterjedésű jég felületén. Sokszor még ez sem volt elég, amikor már nagyobbak voltunk a kertünk végében felcsatoltuk a korcsolyát (itt kezdődött a Takács földje, ezen elcsúsztunk a befagyott víztározóig, az alagúton át a vasút alatt, (hányszor beszakadtunk, hisz itt nagyon lassan fagyott be víz) s úgy mentünk a Marcal jegén élvezni a tél örömeit, a nagy szabadságot. Hóesés idején sem maradtunk szórakozás nélkül. Eleinte a Kert utcában a Dobozyár oldaláról siklottunk az útra, vagy eléggé elítélhető módon a Kálvária dombról, illetve amikor nagyobbak voltunk, a Kovalter melletti töltésről lecsúszva élvezhettük az „igazi meredekről” való lesiklást.

Iskolás koromban nagyra nyílt a világ. A Zöldfa-, a Hold utcán, majd a Kálvária úton keresztül jutottam el az iskolába. Az éves vásárok idején a felnőtt árusok, vevők nyüzsgése, az árúbőség, a hangzavar vidámsága félelmetes és egyben magával ragadó volt. Az állatvásártér porfelhője, a rakoncátlan, nyugtalan jószágok inkább ijesztőnek tündek, mint kedvesnek. A heti vásá-

rokat megelőző Szent György tér a gyerekeket váró hajóhintával már ismét az álmok megvalósítását jelentették, hátha még a cirkusz biztonságosan elzárt állatait csodálhattuk meg, vagy a ponyva alatt beszökve a jégrevű bravúros táncosait bámulhattuk.

Itt, a Szent György téren állt tehát a vurstli. Emlékszem, egy alkalommal a háború után az USA-ba került nagybátyámtól kapott csomagban olyan dzsekinék örülhettem, amelyet kifordítva is lehetett hordani. A kabát hátsó részét az egyik felén indiánfej, a másik felén hímzett oroszlán díszítette. A vállalkozó jelentős többlet időt engedett hintázni, amikor ez volt rajtam.

Iskolába a Kálvária utcába jártunk. Az út mentén a Szentháromság, Zöldfa utca sarkán lakott a Tamás család. Még a régimódi deszkakerítéssel ellátott nagy telken fekvő, állatokat tartó, istállókkal gazdagított, a régi majorok hangulatát visszahozó lakóingatlan volt az övék. A másik oldalon ennek ellentétéként a Lázár család magasföldszintes, szép előkerttel felépített családi háza. Tovább a Hold utcán át vezetett az utunk a Kálvária utcáig.

A Kálvária utca Pásztor utca találkozásánál a Hangya élelmiszerboltba (ma a Solydent Fogászati Rendelő hotelje áll itt) jártunk néha vásárolni. Mellette a Varga bácsi hentesüzlete előtt állt. Szombatoként már hajnalban 5 órakor sorba álltunk, hogy a 6 órakor nyitó boltban a vasárnapi húst megvegyük. (Még ma is a fülemben cseng, ahogy a nagymamám utasított – „fél kiló marhafelsál” – ez volt, amit hetente egy alkalommal megengedhettünk magunknak. Az már a kánaánt jelentette, ha friss húst kaptunk, de ahogyan emlékszem, csak fagyasztott argentin marhából jutott egy faggyútól meg nem tisztított darab. (Varga bácsi a kérdésünkre, hogy friss vagy fagyasztott húst kapunk, tréfásan csak azt mondta „kicsit hűtött”.) A Kelemen ház sarkán állt egy zöldséges üzlet. Itt vettük meg a főzeléknek való zöldséget, ami a kertünk-ből éppen hiányzott.

A Kálvária úti iskola 1953–54-es tanévben indult koedukált osztályokkal. A háromszintes kétemeletes főépületbe csak a felsősök jártak. Az alsó tago-

zatosoknak ki kellett menni az udvarra, majd nyugati irányban átvágtunk az udvaron egy veteményeskert és a sportpálya mellett, hogy elérjük a termeinket. Az egykori internátus és a magános nők otthona mellett vezetett az út a Pásztor utcai fronton álló épülethez, ahol a tantermeink voltak. Ezen a részen helyezkedett el a napközi és egy óvoda is. Az alsó tagozatnak is volt udvara, ahol szünetekben játszottunk. Alsó tagozatos tanítónőink nagyon kellemes emlékeket ébresztenek bennem. Keresztnevükre már nem emlékszem, de Czvikovszkyné, Pelényiné, Szűcsné sok gyermeki sikerélményemnek volt irányítója, segítője, tevékeny részese. 1956 novemberében a forradalom idején – emlékszem – nem tudtam iskolába menni, mert a Szentháromság úton (Szigethy Attila u.) a Pápáról Győrön keresztül robogó szovjet katonai konvoj miatt az úton való átjutás órákig lehetetlenné vált.

Templomba a kamillusokhoz jártunk. Itt voltunk elsőáldozók, itt bérmálkoztunk. „Dóri tizsi” (Dóri Imre plébános) nagy tiszteletet kapott tőlünk, úgy ministrálásaink során, mint a hittanórákon. Vasárnaponként a délelőtti misére járás kötelező volt számunkra. Kitüntetést jelentett, amikor az elsőáldozás után már ministránsként a mise kezdetét jelző csengő megszólaltatására is megbízást kaptunk. Itt, a plébános úr által kiosztott amerikai segélycsomagból származó ruhaadományból kaptam az első vadonatúj melegítőmet 1956-ban.

Az iskolába járás során az éves vásárok, kirakodóvásárok jelentették számunkra a legnagyobb élményt. A Hold utcától szemet gyönyörködtető áruválasztékkal felszerelt sátrak közt, a mézeskalács csodák és cukorka hegyek, kakasos nyalókák közt vezetett az út az iskoláig. Az édességözöntől talán csak a libafertályos, hurka-, kolbászárusok körül lengő fűszeres kolbász illat tudott bennünket egy kis időre eltávolítani. Tőle nyugatra a vásártér, ahova csak a nagypapával mehettünk ki, amikor választási malacot vettünk, hogy télre, karácsonyra a betárolt étellel, zsírral, füstölt hússal biztosítsuk a létfenntartást. Az Állatvásártéren volt az iskolának olyan területe, ahol a focibajnokságokat bonyolítottuk le. Sokszor látni sem lehetett a labdát a portól, amit felvertünk.

Nyaranta teljes napokat töltöttünk a Rába parti strandon, amely olyan népszerű volt, mint a Verebes korszak ETO futball meccsei. Igazi piknik hangulat uralkodott esténként kisebb baráti társaságok tábortüzeivel.

Minden szabadidőnkent kint töltöttünk az utcán. Fiúk, lányok külön-külön, vagy közösen, de csapatot alkottunk. Már nem emlékszem, kinek az ötletére, de színdarabot is rendeztünk Villányiéknál. Az udvaron a porlóra terített pléd volt a függöny. A gyereksereg nagy komolysággal e mögött készült tudását bemutatni. A hosszadalmas próbák után ülhettek le a felnőttek, szülők, nagyszülők (tízen-tizenöten) az általunk odakészített székekre és várták az előadást. Mindig sikerünk volt, de dolgoztunk is érte.

Ez a sok színes élményt, tudást, túlélő képességet adó gyermekkor, talán a gimnázium kezdetén ért véget. A barátok elszakadtak egymástól, s most, ha véletlenül találkozunk, csak sokat mondóan mosolygunk egymásra. Tudjuk, hogy szavakkal azokat az élményeket hitelesen már nem lehet visszaidézni.

Fényképek, dokumentumok

Nádorváros és Adyváros távlati képe, közepén a Szent Imre templom
(Forrás: GYVL XIV.15. Fátay Tamás építész iratai)

Mester utca az 1950-es évek végén
(Forrás: GyVL XIV. 5. Fátay Tamás városi főépítész iratai)

Mester utca az 1960-as évek elején
(Forrás: GyVL XIV. 5. Fátay Tamás városi főépítész iratai)

Héteemeletes lakóépület a Mester utca és Tihanyi Árpád út sarkán
(Forrás: GyVL XIV. 5. Fátay Tamás városi főépítész iratai)

Bartók Béla út az 1970-es években
(Forrás: GyVL XIV. 5. Fátay Tamás városi főépítész iratai)

Bartók Béla út az 1960-as években
(Forrás: GyVL XIV. 5. Fátay Tamás városi főépítész iratai)

A Bartók Béla és a Szigethy Attila út kereszteződése az 1960-as években
(Forrás: GyVL XIV. 5. Fátay Tamás városi főépítész iratai)

A Bartók Béla út beépítése, előtérben Lang János egyedi tervezésű épülete
(Forrás: GyVL XIV. 5. Fátay Tamás városi főépítész iratai)

Bartók Béla út az 1960-as évek végén
(Forrás: GyVL XIV. 5. Fátay Tamás városi főépítész iratai)

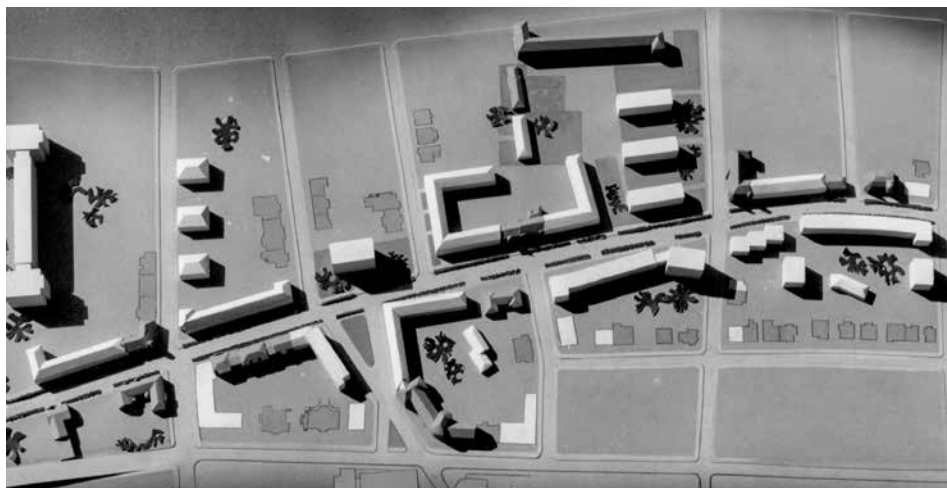
Álmos utca, balra az egykori Back malom kerítése
(Forrás: XJM 6573_008)

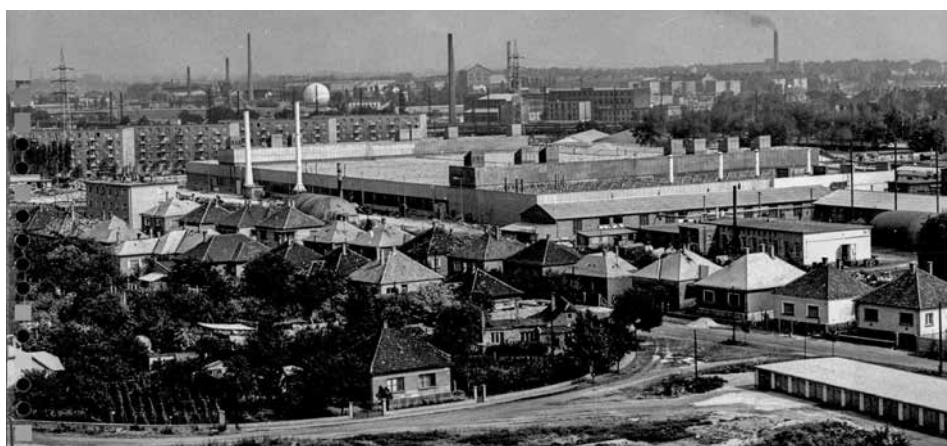
Szigethy Attila út az 1970-es években
(Forrás: GyVL XIV. 5. Fátay Tamás városi főépítész iratai)

Szigethy Artilla út az 1960-as években
(Forrás: GyVL XIV. 5. Fátay Tamás városi főépítész iratai)

A Bartók Béla úti beépítés tervrajza
(Forrás: GyVL XIV. 5. Fátay Tamás városi főépítész iratai)

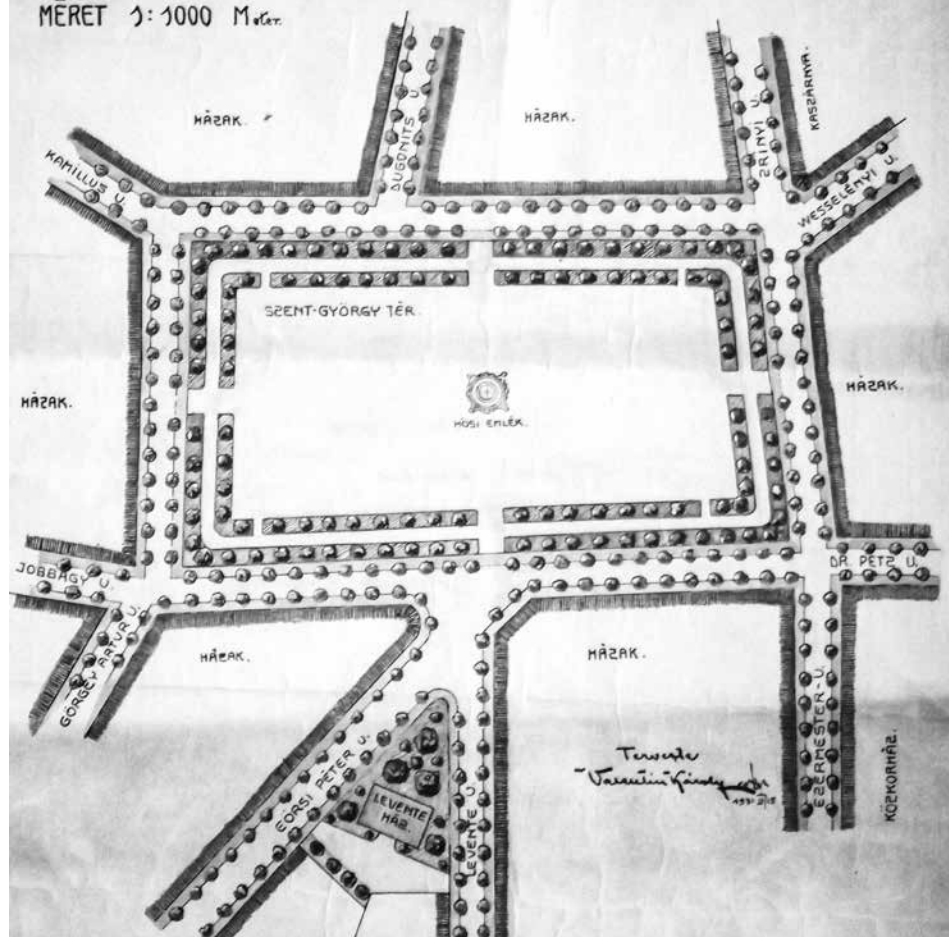

Pamutszövő és Műbörgyárgyártó csarnok
(Forrás: GyVL XIV. 5. Fátay Tamás városi főépítész iratai)

A GYÖRI „ÖNMIVELŐ ÉS TESTNEVELŐ LEVENTEHÁZ” „EZERFÁK-KÖRNYÉKE” ELRENDEZÉSI VÁZRAJZA.

DR. MATOLCSY LÁSZLÓ TANÁR, LEVENTE VEZETŐ-FŐOKTATÓ ELGONDOLÁSA.

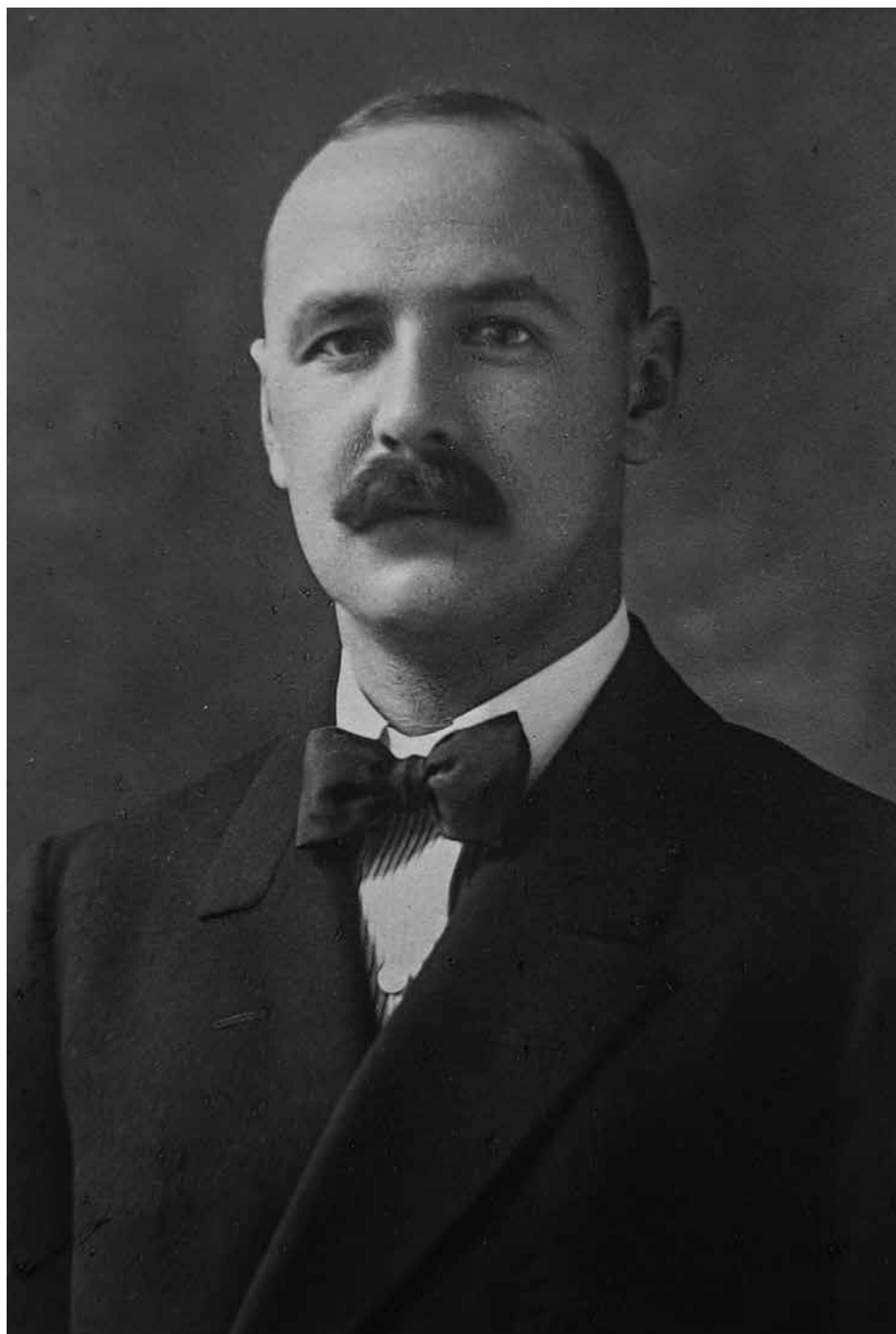
MÉRET 1:1000 M_{ter}.

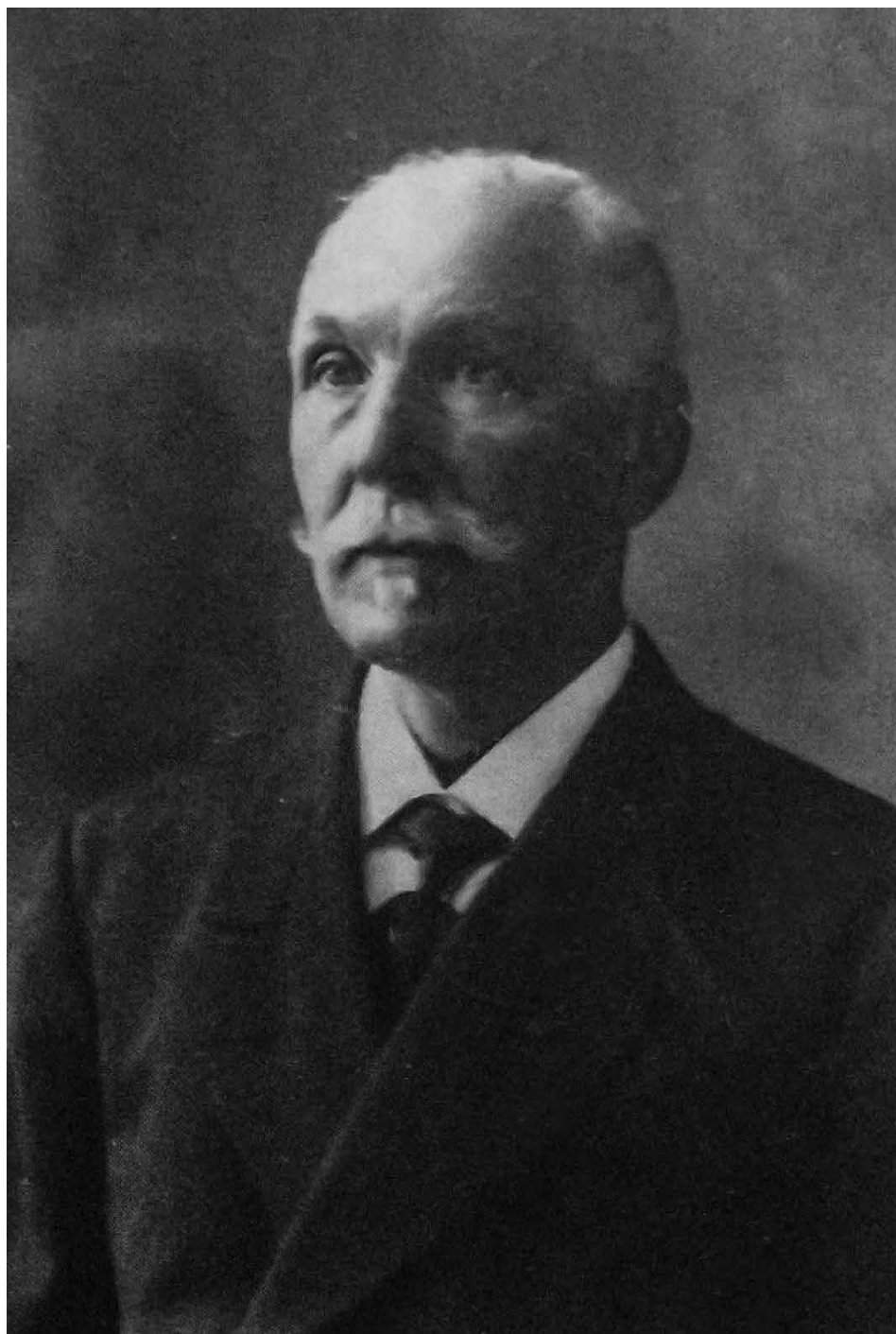
A Bem tér levették által 1928-ban készített beépítési terve
(Forrás: Torma Attila gyűjteményéből)

Kopcsányi Hlatky-Schlichter Lajos (1855–1920) építész, országgyűlési képviselő
(Forrás: Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér gyűjteményéből)

Schiel Vince (1886–1964) építész
(Forrás: Schiel család tulajdonában)

Schadl József, a Keresztény Katolikus Kör elnöke
(Forrás: Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér gyűjteményéből)

Lauer Richardné, született Skoda Hermina
(Forrás: RFMT RHF. 2017.16.1-8)

Lauer Richard (1871–1944) A győri Magyar Ágyúgyár Rt. vezérigazgatója.
(Forrás: RFMT RHF: C66.22.1)

Az egykori Skoda villa a 21. században
(Forrás: Torma Attila gyűjteményéből)

Álmos utca 18–26. Az egykori Back malom helyén épült 1952 és 1955 között épült
három tömb egyike – tervezte: Lakatos Kálmán
(Forrás: GyVL XIV. 5. Fátay Tamás városi főépítész iratai)

Tihanyi Árpád és Álmos utca kereszteződése az 1990-es években
(Forrás: GyVL XIV. 5. Fátay Tamás városi főépítész iratai)

A Szigethy Attila (egykor Felszabadulás) és a Bartók Béla út találkozásánál épült fel Dél-Nádorváros és az Ady Endre lakótelep központja, 1981-re készült el a Városi Könyvtár központi épülete.
(Forrás: GyVL XIV. 5. Fátay Tamás városi főépítész iratai)

II. világháborús emlékmű, 1969. november 24-én avatták fel
(Forrás: Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér – Szabó Béla fotói)

Tóth Dávid alkotását, a lengyel-magyar barátság emlékművét
2006. március 24-én leplezték le a Bem téren
(Forrás: Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér – Szabó Béla fotói)

A Frigyes laktanyát 2005 és 2010 között újítták fel
(Forrás: Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér – Szabó Béla fotói)

A Frigyes laktanyát 2005 és 2010 között újítták fel
(Forrás: Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér – Szabó Béla fotói)

Jancsifalu, Kartács utca
(Forrás: Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér – Szabó Béla fotói)

JEGYZETEK

- 1 Utcanyitások Győrött. Győri Nemzeti Hírlap, 1937. február 7. 30. sz. 3.
- 2 Ötvenegy és félezer lakosa van Győrnek. Győri Hírlap, 1936. február 29. 50. sz. 2.
- 3 Tisztviselők gyűlése. Dunántúli Hírlap, 1909. május 16. 57. sz. 2.
- 4 Tisztviselőtelep létesítése. Dunántúli Hírlap, 1909. szeptember. 14. 107. sz. 3.
- 5 Kolera. Nyugatmagyarországi Híradó, 1914. november 5. 258. sz. 3.
- 6 A városi közgyűlés előkészítése. Dunántúli Hírlap, 1920. április 15. 86. sz. 2.
- 7 A városi alkalmazottak családi házai. Dunántúli Hírlap, 1921. július 17. 160. sz. 2.
- 8 GyMJVL Kgyjk 144–145/920.
- 9 GyMJVL VII. 927/364.
- 10 Körséta Nádorvárosban. Dunántúli Hírlap, 1930. április 3. 76. sz. 1.
- 11 Hirdetmény. Dunántúli Hírlap, 1928. november 27. 269. sz. 4.
- 12 Frontharcosok szervezkednek. Dunántúli Hírlap, 1931. május 7. 30. sz. 4.
- 13 Csődárverés. Győri Hírlap, 1934. március 8. 54. sz. 6.
- 14 Panaszkodnak a győri kereskedők és iparosok a leszállított tisztviselő fizetések miatt. Dunántúli Hírlap, 1931. október 8. 227. sz. 1.
- 15 GyMJVLIII. 937/301.
- 16 Apróhirdetések. Győri Hírlap, 1934. június 10. 129. sz. 11. ill. Apróhirdetések. Győri Hírlap, 1935. április 7. 82. sz. 2.
- 17 Apróhirdetések. Győri Hírlap, 1936. április 22. 92. sz. 6.
- 18 Érdekes viták a város kisgyűlésén. Győri Hírlap, 1936. május 7. 105. sz. 2.
- 19 Fórum. Nyissák meg a Huszár utcát. Győri Nemzeti Hírlap, 1938. szeptember 23. 213. sz. 4.
- 20 GyMJVL VII. 939/16.

- 21 Ingatlanforgalom. Győri Nemzeti Hírlap, 1938. október 16. 234. sz. 5.
- 22 Fórum. Sáros utcák. Győri Nemzeti Hírlap, 1937. február 24. 44. sz. 4.
- 23 Nyolcezer pengős átalakítással ezentúl főként hazai szénből termel a gázgyár. Győri Nemzeti Hírlap, 1939. szeptember 13. 212. sz. 2.
- 24 Csatornázás a Farkas Mátyás utcán. Győri Nemzeti Hírlap, 1939. április 26. 96. sz. 4.
- 25 Miért késik a Huszár utca házainak számozása. Győri Nemzeti Hírlap, 1941. május 28. 120. 4. sz. 4. ill. Miért késik a Huszár utca házainak számozása. Győri Nemzeti Hírlap, 1940. június 20. 138. sz. 5.
- 26 A nádorvárosi polgári kör közgyűlése. Győri Nemzeti Hírlap, 1941. február 6. 30. sz. 3.
- 27 A Győrnádorvárosi Polgári Kör a kormányzót és helyettesét ünnepelte. Győri Nemzeti Hírlap, 1942. március 5. 52. sz. 3.
- 28 GyMJVL III. 937/301.
- 29 Riadalom a postán. Győri Friss Újság, 1902. január 28. 28. sz. 1.
- 30 Győri Hírlap, 1910. december. 6. 136. sz. 4.
- 31 A Verseny utca elejtése. Győri Hírlap, 1918. október 31. 244. sz. 4.
- 32 Apróhirdetés. Győri Hírlap, 1935. július 27. 171/6
- 33 Keresztuti ájtatosság a Szent Imre egyházközségben. Győri Nemzeti Hírlap, 1938. március. 5. 52. sz. 4. Szent Kereszt ájtatosság. Dunántúli Hírlap, 1937. február 14. 7. sz. 3.
- 34 A Polgári Kör ülése. Dunántúli Hírlap, 1937. május. 9. 19. sz. 6.
- 35 Teleszky utca Győrött. Győri Hírlap, 1914. október 25. 272. sz. 4.
- 36 Hirdetmény. Dunántúli Hírlap, 1928. november 27. 269. sz. 4.
- 37 A közigazgatási bírósághoz fellebbezett Győr városa. Dunántúli Hírlap, 1942. április 4. 14. sz. 3.
- 38 GyMJVL III. 937/301.
- 39 Nádorváros új utcái. Győri Hírlap, 1914. március 6. 56. sz. 3.
- 40 GyMJV III. 912/202.
- 41 Hirdetmény. Dunántúli Hírlap, 1928. november 27. 269. sz. 4.
- 42 GyMJV VII. 927/364.
- 43 Új macadam utak. Dunántúli Hírlap, 1927. június 9. 129. sz. 2.
- 44 Hirdetmény. Dunántúli Hírlap, 1928. november 27. 269. sz. 4.
- 45 Hirdetmény. Dunántúli Hírlap, 1928. november 27. 269. sz. 4.

- 46 Megkezdték a gázcsőhálózat bővítési munkáit. Dunántúli Hírlap, 1930. május 7. 102. sz. 1.
- 47 Pogácsné művirág tanfolyamot hirdet. Dunántúli Hírlap, 1929. szeptember 19. 212. sz. 3.
- 48 Eltűnt kisleányával együtt egy győri kőművesmester felesége. Győri Hírlap, 1934. január 9. 5. sz. 7.
- 49 Nádorváros legyen Győrnek a tüdeje. Dunántúli Hírlap, 1932. október 23. 241. sz. 4.
- 50 GyMJVL VIII. 932/8.
- 51 Apróhirdetések. Győri Nemzeti Hírlap, 1942. szeptember 13. 207. sz. 8.
- 52 PMB-1/1943.
- 53 Bégavári Back Hermann. Győri Hírlap, 1914. március 11. 60. sz. 1.
- 54 GyMJVLIII. 937/301.
- 55 A május 27-iki közgyűléstárgysorozata. Dunántúli Hírlap, 1915. május 21. 114. sz. 3.
- 56 GyMJV VIII. 909/204. illetve III. 914/225.
- 57 GyMJV III. 912/202.
- 58 Apróhirdetések. 20-30 házhely eladó. Dunántúli Hírlap, 1927. június 9. 129. sz. 4.
- 59 GyMJVL III. 937/301.
- 60 Parseval Győrött. Dunántúli Hírlap, 1910. október 25. 118. sz. 1.
- 61 Új ucca nevek Győrben. Dunántúli Hétfői Újság, 1928. augusztus 6. 32. sz. 6.
- 62 Árverési hirdetés. Dunántúli Hírlap, 1929. március 29. 72. sz. 5.
- 63 Hirdetés. Dunántúli Hírlap, 1928. november 27. 269. sz. 4.
- 64 Apróhirdetések. Győri Hírlap, 1936. február 14. 37. sz. 4 sz.
- 65 Ügyvédi hír. Győri Hírlap, 1936. július 26. 170. sz. 5.
- 66 GyMJVL III. 937/301.
- 67 PMB-1/1943.
- 68 Hírek a városházáról. Dunántúli Hírlap, 1927. augusztus 11. 181. sz. 3.
- 69 Eörsy Péter utca Győrött. Dunántúli Hírlap, 1931. január 30. 24. sz. 3.
- 70 PMB-1/1943.
- 71 Új ucca nevek Győrben. Dunántúli Hétfői Újság, 1928. augusztus 6. 32. sz. 6.

- 72 Felhívás Nádorváros polgárságához. Dunántúli Hírlap, 1928. november 14. 258. sz. 3.
- 73 Hirdetmény. Dunántúli Hírlap, 1928. november 27. 269. sz. 4.
- 74 Levente utca emléktáblája. Dunántúli Hírlap, 1929. február 24. 46. sz. 6.
- 75 Leventék tábortüze. Dunántúli Hírlap, 1930. június 17. 135. sz. 5.
- 76 Sáros az utcátok. Dunántúli Hírlap, 1928. december 30. 295. sz. 6.
- 77 Panaszos levél a Zrínyi utcai barakkokról. Győri Hírlap, 1934. március 7. 53. sz. 4.
- 78 GyMJVL III. 937/301.
- 79 PMB-1/1943.
- 80 Új ucca nevek Győrben. Dunántúli Hétfői Újság, 1928. augusztus 6. 32. sz. 6.
- 81 Kik kaphatnak Győrben házadómentességet? Dunántúli Hírlap, 1932. február 14. 36. sz. 5.
- 82 Apróhirdetés. Győri Nemzeti Hírlap, 1940. november 30. 273. sz. 6.
- 83 Szalonnát loptak a cigányok. Győri Nemzeti Hírlap, 1939. február 2. 27. sz. 5.
- 84 Ipartestület előljárási ülése. Dunántúli Hírlap, 1923. szeptember 8. 203. sz. 5.
- 85 Árromboló a kamara bizottsága előtt. Győri Nemzeti Hírlap, 1938. május 19. 111. sz. 1.
- 86 Győr város közgyűlése. Dunántúli Hírlap, 1909. január 14. 6. sz. 1.
- 87 GyMJVL Kgyjk 518/1883.
- 88 Utcanyitások. Dunántúli Hírlap, 1909. október 21. 123. sz. 1.
- 89 Új utcanevek. Dunántúli Hírlap, 1913. január 1. 1. sz. 5.
- 90 GyMJVL III. 912/202.
- 91 PMB-1/1943.
- 92 Árvízveszedelem fenyegeti a Szent György teret. Dunántúli Hírlap, 1929. január 30. 25. sz. 2.
- 93 Óriási felhőszakadás zúdult tegnap este a városra. Dunántúli Hírlap, 1929. június 6. 125. sz. 1.
- 94 GyMJVL III. 926/105.
- 95 A kereskedelmi miniszter megadta a Szent György tér rendezéséhez szükséges ingatlanokra a kisajátítási jogot. Dunántúli Hírlap, 1931. szeptember 25. 217. sz. 3.
- 96 Hirdetmény. Dunántúli Hírlap, 1928. november 27. 269. sz. 4.

- 97 Körséta a Nádorvárosban. Dunántúli Hírlap, 1930. április 3. 76. sz. 2.
- 98 GyMJVL VIII. 928/411.
- 99 Tóth 2015/185.
- 100 A korabeli újságokban tallózva Nyúl Miska névvel illették a városban Horváth Mihály textil Győri Közlönykereskedőt, aki az 1941. évi címtár szerint a Munkás u. 5. alatt lakott.
- 101 GyMJVL III. 940/170.
- 102 GyMJVL III. 940/176.
- 103 A Szent György tér rendezése. Győri Hírlap, 1934. október 4. 224. sz. 5.
- 104 A győrvárosi piacterek rendezése. Győri Hírlap, 1934. július 28. 169. sz. 3.
- 105 GyMJVL VIII. 936/ 374.
- 106 Győri krónika. Dunántúli Hírlap, 1938. március 20. 12. sz. 8.
- 107 GyMJV VII. 934/144.
- 108 GyMJVL VIII. 934/144.
- 109 Torma 2012 100.
- 110 GyMJVL VII. 924/42.
- 111 GyMJVL VIII. 936/ 374.
- 112 A Szent György tér gyümölcsfái Révfaluban. Győri Nemzeti Hírlap, 1937. november 16. 260. sz. 5.
- 113 Nyílt válasz a gyümölcsfa akció ügyében. Győri Nemzeti Hírlap, 1937. november 26. 269. sz. 3.
- 114 Apróhirdetések. Győri Nemzeti Hírlap, 1937. december 28. 294. sz. 5.
- 115 GyMJVL III. 937/301.
- 116 PMB-1/1943.
- 117 Hirdetmény. Dunántúli Hírlap, 1930. október 26. 244. sz. 8.
- 118 Nádorváros legyen Győrnek a tüdeje. Dunántúli Hírlap, 1932. október 23. 241. sz. 4.
- 119 GyMJV XII. 932/735. Érdekes, hogy a hivatalos iratokban sem mindig jelennek meg a korábbi utcanévváltozások (ld. Külső Baross, Hosszú utca elnevezés szerepel a már Farkas Mátyásról, illetve Wennes Jenőről elnevezett utcák esetében.)
- 120 GyMJVL XII. 932/735.
- 121 GyMJVL XII. 932/735.
- 122 A Nádorvárosi Polgári Kör ülése. Győri Hírlap, 1935. 11. 14. 261/4.

- 123 GyMJVL XII. 932/735.
- 124 GyMJVL Kgyjk 469/1928.
- 125 Hirdetmény. Dunántúli Hírlap, 1928. november 27. 269. 4.
- 126 Nádorváros legyen Győrnek a tüdeje. Dunántúli Hírlap, 1932. október 23. 241. sz. 5.
- 127 GyMJVL Kgyjk 22/933.
- 128 GyMJVL III. 937/301.
- 129 A város is megadta a moratóriumot. Dunántúli Hírlap, 1933. január 14. 11. sz. 1.
- 130 Apróhirdetések. Győri Nemzeti Hírlap, 1937. január 31. 25. sz. 12.
- 131 A Győri Gazdakamara igazgatósági ülése. Győri Hírlap, 1936. október 18. 240. sz. 10.
- 132 Apróhirdetések. Győri Nemzeti Hírlap, 1944. július 30. 170. sz. 10.
- 133 PMB-1/1943.
- 134 A Szent Imre egyházközség kiséítő kápolnája. Győri Hírlap, 1935. december 3. 277. sz. 4.
- 135 Adás-vétel. Győri Nemzeti Hírlap, 1942. február 22. 43. sz. 8.
- 136 GyMJVL Kgyjk 90/ 933.
- 137 A város is megadta a moratóriumot. Dunántúli Hírlap, 1933. január 14. 11. sz. 1.
- 138 GyMJVL XII. 932/735.
- 139 Polgári otthon építését tervezi a polgármester. Győri Nemzeti Hírlap, 1937. október 17. 236. sz. 3.
- 140 Háromnegyed óráig ülésezett a város közgyűlése. Győri Nemzeti Hírlap, 1940. február 21. 41. 1.
- 141 Hivatalos értesítő. Győri Munkás, 1945. október 31. 45. sz. 6.
- 142 Igazolási hirdetmény. Győri Munkás, 1945. november 3. 46. sz. 2.
- 143 Új utcák Győrött. Dunántúli Hírlap, 1932. január 17. 13. sz. 6.
- 144 Győri Hírlap, 1937. május 9. 19. sz. 6.
- 145 Aszfaltburkolatot kap a Vass József és a Szentháromság utca. Dunántúli Hírlap, 1937. július 11. 28. sz. 7.
- 146 Apróhirdetések. Győri Nemzeti Hírlap, 1938. szeptember 3. 196. sz. 6.
- 147 Árverési hirdetmény. Dunántúli Hírlap, 1939. június 25. 27. sz. 8.

- 148 Árverési Hirdetmény kivonat. Győri Nemzeti Hírlap, 1943. szeptember 5. 201. sz. 7. Ingatlanforgalom. Győri Nemzeti Hírlap, 1943. december 1. 272. sz. 3.
- 149 GyMJVL III. 937/301.
- 150 GyMJVL Kgyjk 91/933.
- 151 GyMJVL VIII. 939/276.
- 152 Tomaj 1968., 259.
- 153 Kijelölték a petroleum kiskereskedőket. Győri Nemzeti Hírlap, 1940. november 14. 259. sz. 2.
Kijelölt szappan kiskereskedők. Győri Nemzeti Hírlap, 1941. április 13. 84. sz. 10.
- 154 Dunába ölte magát egy szabósegéd. Dunántúli Hírlap, 1932. május 12. 106. sz. 4.
- 155 Győri Krónika. Dunántúli Hírlap, 1937. november 7. 45. sz. 7.
- 156 Borzalmas öngyilkossági kísérlet a Kőrös utcában. Győri Nemzeti Hírlap, 1938. október 26. 235. sz. 5.
- 157 Ismeretlen tettes gyilkos merénylete. Győri Munkás, 1945. december 21. 86. sz. 2.
- 158 Új utcák Győrött. Dunántúli Hírlap, 1932. január 17. 13. sz. 6.
- 159 Több mint 400 000 pengő értékű ingatlan cserélt gazdát Győrben. Győri Nemzeti Hírlap, 1941. január 10. 7/3
- 160 Négy többemeletes ház épül Győrben. Győri Nemzeti Hírlap, 1941. április 27. 95. 5.
- 161 Apróhirdetések. Győri Nemzeti Hírlap, 1941. május 11. 107. sz. 8.
- 162 GyMJVL III. 937/301.
- 163 Győri Nemzeti Hírlap, 1937. február 10. 32. sz. 6.
- 164 A polgármester jelentése. Győri Nemzeti Hírlap, 1942. június 13. 132. sz. 2.
- 165 GyMJVL III. 937/301.
- 166 Avar és Marcal utcák. Győri Hírlap, 1915. május 16. 118. 2.
- 167 A hadiárvák és hadirokkantak gyermekei részére létesített nevelési segítség odaitélése. Dunántúli Hírlap, 1917. szeptember 29. 220. sz. 3.
- 168 18 tyúkot loptak. Győri Nemzeti Hírlap, 1938. március 20. 64. sz. 11.
- 169 A fertőszéplaki esperesi terület plébánosaihoz. Dunántúli Hírlap, 1931. szeptember 8. 202. sz. 4.
- 170 Rendet a vasúti átjárónál. Győri Hétfő, 1948. január 6. 1. sz. 2.

- 171 Szabó István, aki gyermekként a Back malom területén lakott sokat mesélt az egykori malom végnapjairól, a malom háború utáni sorsáról, valamint a nagy vízhozamú kút betonnal való betöméséről.
- 172 GyVThBI XXIII. 501. 1948. március 25.
- 173 Százféle játék, vidám műsor, szórakozás a Nemzetközi Gyermeknapon. Népszava, 1951. június 5. 128. sz. 6.
- 174 GyMJVLGyVTTJ XXIII. 102/2.
- 175 A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1952. évi 4. sz. törvényerejű rendelete. Népszava. 1952. február 19. 41. sz. 4.
- 176 Százhatvankét lakás készül el Győrött. Magyar Nemzet, 1954. november 19. 274. sz. 4.
- 177 GyMJVLGyVTTJ XXIII. 102/26. 1956. szeptember 7. A 18 kijelöltből csak a fentiek kerültek be a V.B ülés jegyzőkönyvébe
- 178 November 15-én nyílik meg. Győr-Sopron Megyei Hírlap, 1956. október 23. 250. 2.
- 179 Szabad Nép 1956. március 5. 65/4
- 180 A törvényesség megtartása, a társadalmi tulajdon védelme. Kisalföld, 1962. július. 31. 177. sz. 2.
- 181 Tudósítás egy érdekes tanácsulésről. Kisalföld, 1961. február 18. 42. sz. 3.
- 182 GyMJVLGyVTTJ XXIII. 102/11.
- 183 Két fővezeték épül. Kisalföld, 1959. december 6. 287. sz. 11.
- 184 GyMJVLGyVTTJ XXIII. 102/27.
- 185 GyMJVLGyVTTJ XXIII. 102/32.
- 186 GyMJVLGyVTTJ XXIII. 102/43.
- 187 G. Papp 2006 173.
- 188 GyMJVLGyVTTJ. XXIII. 6102/39.
- 189 Hirdetések. Kisalföld, 1960. november 6. 263. sz. 4.
- 190 Tomaj 1967-1968 262.
- 191 G. Papp 2006 129.
- 192 Tomaj 1967–1968., 258.
- 193 Az aranykoszorús iparművész a Zombor utcában lakott. 1961-ben a Hazafias Népfront kérte a tanácsot, hogy a Zombor utcát róla nevezzék el. A tanács mégis ezt az új utcát nevezte el a művésztől.
- 194 Schima Bandi hagyatéka Kisalföld, 1965. október 27. 1.

- 195 Tomaj 1967–1968., 260.
- 196 Kerékpár és autóbusz. Népszava, 1966. augusztus 5. 184. sz. 4.
- 197 GyMJVLGyVTTJ XXIII. 102/67.
- 198 Már termel a győri házgyár. Népszabadság, 1968. július 17. 166. sz. 1.
- 199 Mivel gazdagodik Győr 1960-ban. Népszabadság, 1959. szeptember 10. 212. sz. 112.
- 200 Szamuely szobrot. Népszabadság, 1963. március 10. 58. sz. 12.
- 201 Visszatér a lakók nyugalma. Kisalföld, 1969. július 26. 171. sz. 5.
- 202 Packázásért pénzbírság. Kisalföld, 1969. november 4. 256. 8.
- 203 Életveszélyes. Kisalföld, 1971. április 17. 90. sz. 8.
- 204 Bővülnek a győri tervező vállalatok. Kisalföld, 1962. augusztus 23. 196. 1.
- 205 50 helyiségből álló. Népszabadság, 1956. december 5. 25. 4
- 206 Megnyílt! Kisalföld, 1971. november 26. 280. sz. 10.
- 207 GyMJVL MüLHI XXXII/12.
- 208 Megkezdték a régi házak bontását Győr-Nádorvárosban. Kisalföld, 1963. május 29. 123. sz. 1.
- 209 Minden fenyőfa épségben maradt. Kisalföld, 1966. december 28. 305. sz. 3.
- 210 GyMJVL MüLHI XXXII/ 11.
- 211 GyMJVL MüLHI XXXII/ 11.
- 212 GyMJVLGyVTTJ XXIII. 102/4 Heti piaci napokon árusítottak gabonát és egyéb takarmányfélét és tűzifát.
- 213 Torma 2012., 132.
- 214 Villáminterjú a Magyar Jégrevűvel. Kisalföld, 1958. május 21. 118. sz. 6. A cikkben kuriozumként említi az újságíró, hogy a 120 m² nagyságú jeget a Duna vizéből állítják elő.
- 215 Milyen lesz a Bem téri gimnázium? Kisalföld, 1962. augusztus 16. 191. sz. 6.
- 216 Új szobor Győrött. Kisalföld, 1966. október 12. 241. sz. 8.
- 217 Hirdetés. Kisalföld, 1967. szeptember 10. 214. sz. 7.
- 218 GyMJVL MüLMHI XXXII/11.
- 219 Magyar-Lengyel emlékmű. Kisalföld, 2006. március 24. 71. sz. 1.
- 220 Közgyűlést tartott a győri MÁV DAC. Kisalföld, 1962. április 28. 98. sz. 5.
- 221 Épül Győrött a nádorvárosi víztorony. Kisalföld, 1962. június 8. 132. sz. 6.
- 222 <https://moderngyor.com/2014/07/22/megyei-korhaz/>

- 223 Műszaki átadás. Kisalföld, 1977. november 22. 274. sz. 8.
- 224 A gyógyítás szolgálatában. Kisalföld, 1985. február 25. 46. sz. 8. sz.
- 225 GyMJVL Kgyjk 44/1948.
- 226 Torma 2012., 139.
- 227 Megnyílt a GRABOPLAST ABC. Kisalföld, 1974. június 14. 19. 137. sz. 3.
- 228 Ma a Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér szervezésében és felügyelete alá tartozik az intézmény és a város tulajdonában lévő épület.
- 229 Ma nyílik a győri vásárcsarnok. Kisalföld, 1980. február 16. 39. sz. 12.
- 230 Apróságok a bibliotékában. Kisalföld, 1981. november 28. 245. sz. 5.
- 231 Vígóságok. Kisalföld, 1983. augusztus 17. 197. sz. 8.
- 232 Új ABC áruház nyílt Győrött. Kisalföld, 1981. július 10. 176. sz. 3.
- 233 Hirdetés. Kisalföld, 1982. június 8. 132. sz. 4.
- 234 Hirdetés. Kisalföld, 1997. július 11. 160. sz. 4.
- 235 Hirdetés. Kisalföld, 191998. szeptember 14. 215. sz. 4.
- 236 Hirdetés. Kisalföld, 1998. november 13. 266. sz. 4.
- 237 Megnyílt a Zöldfa. Kisalföld, 1966. december 15. 295. 8.
- 238 Hol épül majd Győrött a vidéki autóbuszok pályaudvara. Kisalföld, 1962. május. 31. 125. sz. 3.
- 239 Hirdetés. Kisalföld, 1982. június 8. 132. sz. 4.
<https://wopita.com/tag/aut%C3%B3buszp%C3%A1lyaudvar>
Nyíri Mária az autóbusz pályaudvarok terveinek szakértője az UVATERV-nél. Az 1960–70-es években ő tervezte a makói, hódmezővásárhelyi, dunaföldvári, dunaújvárosi és balatonalmádi pályaudvarokat.
- 240 Kinőtte a telepet. Kisalföld, 1964. október 1. 230. sz. 3.
- 241 Hirdetés. Kisalföld, 1970. december 8. 287. sz. 4.
- 242 Huszonöt év a közegészségügyért. Kisalföld, 1979. november 20. 271. sz. 3
- 243 Cukrászda az üzemben. Kisalföld, 1962. november 30. 280. sz. 8.
- 244 GyMJVLGyVTTJ XXIII. 102/4 1951. július 6.
- 245 GyMJVLGyVTTJ XXIII. 102/47 1962. október 23.
- 246 GyMJVL MüLHI XXXII/11.
- 247 Neve: Széchenyi Nyomda. Kisalföld, 1976. december 21. 301 sz. 8.
- 248 *<https://moderngyor.com/category/varosreszek/nadorvaros-varosreszek/>*
- 249 Katonaorvosi Szemle, 1955. augusztus. 1. 8. sz. 811.

- 250 Orvosi Hetilap, 1955. november 23. 43. sz. 112.
- 251 *www.petz.gyor.hulkorhaz-tortenete* (2023. január)
- 252 Szakrendelések a volt honvédkórházban, Kisalföld, 1957. május.15. 111. sz. 93.
- 253 Nem hagyták magukat. Kisalföld, 1957. február 7. 31. sz. 4. A győri öttusa szakosztály 1957-ben Magyar Vilmos fáradhatatlan sportemberi tevékenységének köszönhetően újra indult. Lovas versenyeket ezt követően már az Állatvásártéren rendezték meg.
- 254 Kutyakiképző. Kisalföld, 1969. június 26. 145. sz. 8.
- 255 Hirdetés. Kisalföld, 1975.június 20. 143. sz. 7.
- 256 GyMJVLGyVTTJ XXIII. 102/12.
- 257 1966 nyarán a szünidőben nyári munkán vettem részt néhány más fiatallal. A régi sertésólak bontása volt a feladatunk. Életemben akkor ettem először datolyát. Bármily meglepő az akkor még boltokban nem, vagy csak ritkán kapható csemegét néhány kukoricagóréban halmozták fel és a disznókkal etették. Nem tudom honnan származott, de a szakadt zsákokból kihulló ép szemeket megkóstoltuk és semmi bajunk nem lett tőle. A sertésólak bontása közben, ha patkánnyal találkoztunk agyon kellett volna ütnünk. 50 fillért ért egy patkányfarok. Egyet sem mertünk elpusztítani.
- 258 GyMJVL MüLMHI XXXII/11.
- 259 <https://www.kisalfold.hu/helyi-sport/gyori-mav-dac-egy-stadion-amit-nem-avattak-fel-7558143/> (2023. január)
- 260 GyMJVLGyVTTJ XXIII.102/21.
- 261 Győr város önkormányzat a pályázat útján értékeseíti az alábbi építési telkeit. Kisalföld, 1995. április 21. 93. sz. 8.
- 262 Korszerű orvosi rendelő. Népszabadság, 1960. február 6. 31. sz. 10.
- 263 GyMJVLGyVTTJ XXIII. 102/48.
- 264 Technika Háza. Kisalföld, 1966. február 23. 45. sz. 5.
- 265 <https://moderngyor.com/category/varosreszek/nadorvaros-varosreszek/>
- 266 Papp–Pálkövi–Szabady 1987. 49.
- 267 Versenyuszoda és víztorony épül Győrött. Kisalföld, 1962. február 28. 49. sz. 1.
- 268 Épül a vízvezeték hálózat. Kisalföld, 1964. november 3. 258. sz. 1.
- 269 Megkezdték Győrött 120 szövetkezeti lakás átadását. Népszabadság, 1960. december 23. 304. sz. 4.

- 270 Győrött 14 utcából ismét kiszorultak a lovas szemétszállító kocsik. Kisalföld, 1961. augusztus 31. 205. sz. 4.
- 271 Tíz hónap alatt épülnek fel a középblokkos lakóházak Győrött. Népszabadság, 1962. április 29. 99. sz. 8.
- 272 Szabó István, a Back malom egyik lakásában élte meg gyermekkorát. Emlékképei alapján beszélt a gyerekkori élményeiről. Itt került szóba a sportpálya.
- 273 Elkészült Győr legmagasabb épülete. Magyar Nemzet, 1960. október 23. 252. sz. 4.
- 274 Tíz perc egy Ybl-díjas tervezőnél. Kisalföld, 1962. április 3. 78. sz. 6.
- 275 Megkezdték Győrött 120 szövetkezeti lakás átadását. Népszabadság, 1960. december 23. 304. sz. 5.
- 276 Távfűtéses lakóházak Győrött. Kisalföld, 1962. október 20. 246. sz. 1.
- 277 Tíz hónap alatt épülnek fel a középblokkos lakóházak Győrött. Népszabadság, 1962. április 29. 99. sz. 8.
- 278 Júliusra megszűnik a szovjet helyőrség. Kisalföld, 1990. március 31. 76. sz. 8.
- 279 A Richards újra élesztése nem megoldható. Kisalföld, 1994. február 17. 40. sz. 3.
- 280 Ebben az időszakban a nádorvárosi lakosok azzal tréfálkoztak, hogy megveszik a család számára a második Trabantot is. Egyiket a nádorvárosi oldalon, másikat a belvárosi részeken használják, hiszen csak gyalog lehet átmenni a Baross hídon olyan gyakori és hosszan tartó közlekedési dugók akadályozták a közlekedést.
- 281 Még két nap és zár a Baross híd. Kisalföld, 2014. május 3. 102. sz. 1.
- 282 Frigyes laktanya, Közel a hatmilliárdhoz. Kisalföld, szeptember 18. 218. sz. 1.
- 283 Frigyestől a Leierig. Kisalföld, 2011. augusztus 17. 192. sz. 5.
- 284 Nyitásra kész a Leier Üzletközpont. Kisalföld, 2015. november 2. 256. sz. 5.
- 285 Lakat a laktanyákon. Kisalföld, 1995. február 7. 32. sz. 2.
- 286 Veszélyes hulladék a Plaza mögött. Kisalföld, 1998. augusztus 5. 182. sz. 1.
- 287 PLAZA. Kisalföld, 1996. december 19. 296. sz. 5.
- 288 Megnyílt a Győri PLAZA. Kisalföld, 1998. szeptember 18. 219. sz. 8.
- 289 Három intézmény osztozik az épületen. Kisalföld, július 29. 175. sz. 3.
- 290 PRAKTIKER. Kisalföld, 1998. június 24. 146. sz. 15.
- 291 Az egészségügy fellegvára. Magyar Nemzet, 2013. november 29. 325. sz. 11.
- 292 Borkai: fatális hibákat javítunk. Kisalföld, 2017. szeptember 20. 220. sz. 6.

- 293 Év végére megduplázzák a parkolók számát. Kisalföld, 2016. október 13. 241. sz. 6.
- 294 Rangos díj a könyvtárnak. Kisalföld, 2018. december 3. 280. sz. 6.
- 295 Park épül az ideiglenes vásárcsarnok helyén Adyvárosban. Kisalföld, 2020. május 5. 102. sz. 6.
- 296 Albérlőként, de mégis létezik a DAC. Kisalföld, 2017. február 28. 50. sz. 19.
- 297 25 éves a Nádorvárosi Nyugdíjasklub. Kisalföld, 2017. december 13. 290. sz. 13.
- 298 Kétszázharminc diákkal fújdogált a szél. Kisalföld 2018. február 12. 36. sz. 15.
- 299 Látogatható Győrben Jézus halotti leple. Kisalföld, 2016. március 23. 69. sz. 14.
- 300 Szent Kamill ünnepe. Kisalföld, 2018. július 13. 161. sz. 6.
- 301 Házaspárok köszöntése. Kisalföld, 2014. december 30. 302 sz. 6.
- 302 Hol lakna legszívesebben? Kisalföld, 2005. augusztus 17. 192. sz. 5.
- 303 Jelzőlámpa helyett körforgalom épül. Kisalföld, 2005. január 3. 1. sz. 5.
- 304 Levelet írtak a magas házak ellen. Kisalföld, 2005. november 16. 268. sz. 7.
- 305 A jancsifaluiak tovább tiltakoznak a diszkó ellen. Kisalföld, 2008. május 7. 57. sz. 6.
- 306 Jancsifalui munkatársunktól. Kisalföld, 2008, január 25. 21. sz. 7.
- 307 Jancsifaluért-díj. Kisalföld, 2011. szeptember 23. 223. sz. 5.
- 308 GyMJVL Kgyjk 11/2013.
- 309 Táblán Győr-Jancsifalu. Kisalföld, 2018. június 14. 136. sz. 4.
- 310 A Magyar testőrségek névkönyve 1760–1918 - II. A magyar királyi nemesi testőrség névkönyve. 543.
- 311 Borovszky 1910. 474–477.
- 312 GYMJVL II. 859/57.
- 313 Napló. Győri Közlöny, 1863. augusztus 9. 64. sz. 2.
- 314 Dohánygyári helyiségül. Szabad Polgár, 1873. július 17. 57. sz. 4. A dohánygyár nem épült fel, de a hír a Schlichter család anyagi helyzetébe enged betekinteni.
- 315 Előleges jelentés. Szabad Polgár, 1874. szeptember 24. 77. sz. 4.
- 316 Kőszén eladás. Győri Közlöny, 1876. november 12. 92. sz. 4.
- 317 nádorvárosi kálvária. Győri Közlöny, 1877. november 1. 88. sz. 4.

- 318 A Győri Lövész Egylet első győri közgyűlése. Győri Közlöny 1873. május 1. 35.sz. 2.
- 319 A Lőportorony a Katonai Lőtér szomszédságában a Mosoni Duna mellett állt egykor.
- 320 A győri igazságügy palota gyorsan épül. Pesti Napló, 1885.augusztus 3. 211. sz. 14.
- 321 Az új közkórház. Győri Közlöny, 1894. július 15. 65. sz. 5.
- 322 GyÉL 1999. 135.
- 323 A templom. Győri Hírlap, 1887. február 27. 17. sz. 2.
- 324 Napi hírek. A mai közgyűlés. Győri Hírlap, 1896. december 10. 283. sz. 2.
- 325 Magános nők otthona Győrött. Győri Hírlap, 1898. november 6. 253. sz. 1.
- 326 Hlatky-Schlichter Lajos kitüntetése. Dunántúli Hírlap, 1908. február 2. 13. sz. 1. A fenti címmel már méltóságos megszólítás járt együtt.
- 327 A Győri Első Takarékpénztár bérpalotája. Dunántúli Hírlap, 1909. április 1. 139. sz. 3.
- 328 Hlatky Schlichter Lajos meghalt. Dunántúli Hírlap, 1920. február 6. 29. sz. 3.
- 329 Hlatky-Schlichter Lajos emlékezete. Győri Hírlap, 1920. március 31. 74. sz. 2.
- 330 Házasság. Nyírvidék, 1896. július. 5. 27. sz. 4.
- 331 Nyugalomba vonulás. Nyírvidék, 1900. október 14. sz. 4.
- 332 A városi közgyűlés. Dunántúli Hírlap, 1925. május 30. 121. sz. 2.
- 333 Magyarország legszebb vízi sportháza. Dunántúli Hétfői Újság, 1927. október 24. 1. sz. 4.
- 334 Győri cég az országos útépítésben. Dunántúli Hírlap, 1929. március 15. 62. sz. 5.
- 335 A város pénzügyi, jogügyi és üzemi bizottsága. Dunántúli Hírlap, 1925. november 19. 263. sz. 3.
- 336 Közgyűlés elé kerül az ominózus csatornakérdés. Győri Hírlap, 1935. december 15. 288. sz. 3.
- 337 A múlt évi ínségakció epilógusa a törvényszéken. Dunántúli Hírlap, 1931. szeptember 29. 219. sz. 5.
- 338 Végzés. Győri Nemzeti Hírlap, 1941. szeptember 4. 201. sz. 6.
- 339 Árverés. Budapesti Közlöny Hivatalos Értesítője, 1941. június 11. 131. sz. 46.

- 340 Látogatás a szegények bankjában, ahol sokmillió érték van. Győri Nemzeti Hírlap, 1944. május 31. 121. sz. 2.
- 341 Hlatky-Schlichter építési iroda. Dunántúli Hírlap, 1910. szeptember 4. 96. sz. 6.
- 342 Alapító tagság. Dunántúli Hírlap, 1925. április 21. 89. sz. 3.
- 343 A m. kir. honv. minister rendeletével áthelyeztetnek. Budapesti Hivatalos Közlöny, 1907. 12. 20. sz. 291.
- 344 1909. június hó 1-jével. Rendeleti Közlöny, 1909. május 18. 17. sz. 232.
- 345 Kimutatás a szolgáltatón kívüli viszonybeli tiszték rangjának újbóli megállapításáról. Rendeleti Közlöny, 1916. augusztus 7. 99. sz. 495.
- 346 Halálozások. Dunántúli Hírlap, 1909. július 13. 81. sz. 3.
- 347 A Kaszinó közgyűlése. Dunántúli Hírlap, 1925. február 24. 44. sz. 2.
- 348 Győri Nemzeti Hírlap, 1939. december 3. 279. sz. 3.
- 349 Kinevezések. Budapesti Közlöny, 1908. június 23. 142. 377.
- 350 A Győri Képzőművészeti és Iparművészeti Társulat. Dunántúli Hírlap, 1920. április 28. 98. sz. 4.
- 351 Gunst 1965. 256.
- 352 Házasság a Hlatky Schlichter családban. Győri Hírlap, 1912. augusztus 20. 189. sz. 5.
- 353 Házasság. Pesti Hírlap, 1913. január 26. sz. 15.
- 354 Cégbejegyzés. Központi Értesítő, 1911. január sz. 26. 166.
- 355 Központi Értesítő, 1913. február 6. 11. sz. 283.
- 356 Köztelek, 1935-1943. számai. Pl. 1937. augusztus 1. 61–62. sz. 88. Az augusztus 3-i Wien-Sankt Marx vásárra osztrák elosztásban 42 zsírsertés kiszállítására kapott engedélyt Hlatky Schlichter II. Lajos.
- 357 HU BFL VII. 171a. 1942 - 08/23.
- 358 Gondnokság. Budapesti Közlöny, 1932. november 30. 247. sz. 2.
- 359 Zalai Újság, 1932. november 30. 272. sz. 4.
- 360 Halálos csónakázás a Balatonon. Reggeli Hírlap 1933. július 18. 160. sz. 5.
- 361 Főbe lőtte magát fegyvertisztogatás közben. Kis Újság, 1933. december 5. 276. sz. 4.
- 362 Nyílt tér. Győri Nemzeti Hírlap, 1938. május 14. 107. sz. 2.
- 363 Halálozás. Magyar Nemzet, 1981. május 5. 103. sz. 6.
- 364 Kinevezés. Győri Nemzeti Hírlap, 1943. július 17. 159. sz. 4.

- 365 Anyakönyvi hírek. Dunántúli Hírlap, 1942. január 10. 2. sz. 3.
- 366 Hálanyilatkozat. Győri Nemzeti Hírlap, 1944. május 3. 98. sz. 2.
- 367 Hlatky-Schlichter Lajos kereskedő. Központi értesítő, 1943. június 24. 25. sz. 922.
- 368 HU BFL VII. 171a. 1942 - 0823.
- 369 Prohászka ünnepély a kultúrház. Győri Nemzeti Hírlap, 1937. november 13. 258. sz. 2.
- 370 Hivatalos rész. Budapesti Közlöny, 1917. február 18. 48. sz. 219.
- 371 Eredeti okirat, melynek lemásolására Schiel Vince unokájától, Schiel Ottmártól kaptam engedélyt.
- 372 A fenti adatokat Schiel Vince unokájától, Schiel Ottmártól származnak s a családi archívumuk becses darabjainak egyike ez a szerkesztett életrajz, amit tőle kaptam.
- 373 Az ágyúgyár igazgatója. Dunántúli Hírlap, 1913. szeptember 18. 110. sz. 2.
- 374 GyMJVL III. 378/914.
- 375 Lauerné Skoda Herna. Győri Hírlap, 1917. december 25. 295. sz. 3.
- 376 Lauer Herna. Dunántúli Hírlap, 1930. december 25. 293. sz. 6.
- 377 Lauerné Skoda Herna kitüntetése. Győri Hírlap, 1914. május 8. 107. sz. 2.
- 378 Verses dráma, 4 felvonásban. Kiadó, Drei Masken Verlag, München.
- 379 A jóvátételi Bizottság Győrött. Győri Hírlap, 1920. augusztus 12. 183. sz. 1. 1920. augusztusban az Antant Jóvátételi Bizottsága már Lauer Richárd vezetése mellett tekintette meg a románok által leszerelt ágyúgyárat.
- 380 Szerelem. Győri Hírlap, 1934. május 20. 113. sz. 6.
- 381 Hajnali áhítat. Győri Hírlap, 1934. december 23. 289. sz. 8.
- 382 Újévi költemény 1938. Sylveszterre. Győri Nemzeti Hírlap, 1939. január 1. 1. sz. 3.
- 383 Szükségkáporna Gyárvárosban. Dunántúli Hírlap, 1919. október 29. 128. sz. 4.
- 384 Gyárvárosiak ünnepe. Dunántúli Hírlap, 1924. május 3. 101. sz. 3.
- 385 A gyárvárosi templom Jézus szent Szívének hajléka lesz. Dunántúli Hírlap, 1928. november 30. 247. sz. 2.
- 386 A társadalmi osztályok összefogásának jegyében kezdte meg működését a Gyárvárosi Társakör. Dunántúli Hírlap, 1933. január 17. 13. sz. 4.
- 387 Visszahelyezték a rendőrszobát Gyárvárosba. Győri Hírlap, 1935. január 5. 79. sz. 3.

- 388 Szóbeli interjú Horváth Tiborral, aki a templom felszentelése óta szoros kapcsolatban áll az egyházközséggel. Visszaemlékezése szerint Töltésteván, a parókián tartózkodott ekkor a bárónő.
- 389 Elkészült a kitelepítendő svábok névsora. Győri Hétfő, 1948. június 21. 25. sz. 2.
- 390 Szent Imre egyházközség halotti anyakönyv. Planck Klaudia (1879 Hallein-1955. Máriakálnok), szülők Planck Ferenc és Scheiner Genovéva.
- 391 A polgárság szervezkedése. Győri Híradó, 1914. március 31. 76. sz. 3.
- 392 Nádorvárosi Polgári Kör. Dunántúli Hírlap, 1913. január 9. 3. sz. 3.
- 393 GyMJVL XI. 920/25.
- 394 A polgárság szervezkedése. Győri Híradó, 1914. március 31. 74. sz. 2.
- 395 A Nádorvárosi Polgári Kör. Népakarat, 1914. április 5. 14. sz. 3.
- 396 A polgárság szervezkedése. Győri Híradó, 1914. március 31. sz. 3
- 397 Schadl József. Dunántúli Hírlap, 1916. január 5. 3. sz. 2. Nekrológiában a győri lap a következőképpen emlékezett meg róla: „Megilletődve értesülünk, hogy Schadl József Győr szab. kir. város nyugalmazott főszámvevője, a Ferenc József rend lovagja stb. ma reggel meghalt. A megboldogult Győr város katolikus társadalmának tevékeny tagja volt. Lelkes ügybuzgalommal vett részt a katolikus egyházközség önkormányzatának életében, minden gyűlésén megjelent és legutóbb a választmány és egyházközségi tanács tagjává választatott. A Győri Szent Vincze Egyesületnek állandó jótevője volt s benne a szegények kegyes szívű atyjukat veszítették. Munkás életét Győr város szolgálatában töltötte. 1876-ban, mint gyámpénztári írnok kezdte tisztviselői pályáját, majd gyámpénztári ellenőr, alszámvevő, 1888-tól főszámvevő lett s, mint ilyen királyi kitüntetéssel vonult a jól megérdemlett nyugdíjba 1913. június havában.
- 398 Reggel, 1918. 11. 27. 221/2 Keszey Kámán 1919. novemberben a fenti lap hasábjain csak felidézte a nyáron született beadványukat, melyet úgy írt alá, hogy az egyesület volt elnöke.
- 399 GyMJVL XII. 918/1149
- 400 A Nádorvárosi Keresztény Polgári Kör. Dunántúli Hírlap, 1919. november 27. 126. sz. 3.
- 401 A Nádorvárosi Keresztény Polgári Kör. Dunántúli Hírlap, 1919. november 27. 126. sz. 3.
- 402 A Nádorvárosi Keresztény Polgári Kör. Dunántúli Hírlap, 1920. április 13. 84. sz. 2.
- 403 GyMJVL XI. 920/25.

- 404 A nádorvárosi búcsú. Dunántúli Hírlap, 1921. július 26. 167. sz. 2.
- 405 A Nádorvárosi Polgári Kör közgyűlése. Dunántúli Hírlap, 1919. szeptember 23. 71. sz. 3.
- 406 Nádorvárosi Polgári Kör. Dunántúli Hírlap, 1920. április 13. 84. sz. 2.
- 407 GyMJVL IV. 924/124.
- 408 Nádorváros. Dunántúli Hírlap, 1920. április 9. 81. sz. 2.
- 409 A nádorvárosi búcsú. Dunántúli Hírlap, 1920. július 14. 157. sz. 3.
- 410 A nádorvárosi búcsú. Dunántúli Hírlap, 1920. július 18. 161. sz. 2.
- 411 A magasabb kultúráért. Dunántúli Hírlap, 1921. július 12. 155. sz. 2.
- 412 Meghívó. Dunántúli Hírlap, 1923. július 18. 160. sz. 3.
- 413 Győri Hírlap, 1924. november 19. 289. sz. 3.
- 414 Jókai ünnepély Nádorvárosban. Dunántúli Hírlap, 1925. február 22. 43. sz. 1.
- 415 Szabó József tanonciskolai igazgatóval súlyos szerencsétlenség történt vadászat közben. Dunántúli Hírlap, 1925. december 1. 273. sz. 3
- 416 Nádorvárosi búcsú. Dunántúli Hírlap, 1921. július 26. 29. sz. 3.
- 417 A Győr Nádorvárosi Keresztény Polgári Kör tisztújító közgyűlése. Felső Dunántúli Híradó, 1928. július 16. 29. sz. 3.
- 418 A Nádorvárosi Polgári Kör. Dunántúli Hírlap, 1927. február 22. 42. sz. 6.
- 419 A Nádorvárosi Polgári Kör közgyűlése. Dunántúli Hírlap, 1928. július 17. 160. sz. 2.
- 420 A Nádorvárosi Keresztény Polgári Kör tisztújításának kérdéséhez. Felső Dunántúli Hétfői Újság, 1928. július 23. 30. sz. 6.
- 421 Élénk működést fejt ki a Polgári Kör. Felső Dunántúli Híradó, 1928. július 30. 31. sz. 6.
- 422 Nádorvárosiak küldöttsége a polgármesternél. Dunántúli Hírlap, 1928. augusztus 22. 189. sz. 1.
- 423 Nádorváros útjaiért. Dunántúli Hírlap, 1928. november. 4. 250. sz. 1.
- 424 A Nádorvárosi Keresztény Polgári Kör ünnepe. Dunántúli Hírlap, 1928. november. 8. 253. sz. 2.
- 425 A Győrnádorvárosi Keresztény Polgári Kör. Dunántúli Hírlap, 1930. január 21. 16. sz. 5.
- 426 A nádorvárosi polgárok egységes állásfoglalást sürgetnek a szélsőséges irányzatok ellen. Dunántúli Hírlap, 1930. augusztus 14. 180. sz. 2.

- 427 A Győrnádorvárosi Polgári Kör jubileumi közgyűlése Győri Hírlap, 1934. március 21. 64. sz. 2.
- 428 Jubileumi közgyűlés. Győri Hírlap, 1935. november 14. 261. sz. 4.
- 429 A Polgári Kör ülése. Dunántúli Hírlap, 1937. május 9. 19. sz. 6.
- 430 A Győrnádorváros Polgári Kör választmánya. Győri Nemzeti Hírlap, 1938. június 9. 127. sz. 4.
- 431 Gyeppelel és virággal ültetik be Nádorvárosban az utcákat. Győri Nemzeti Hírlap, 1937. szeptember 10. 205. sz. 4.
- 432 Tisztújító közgyűlést tartott a győrnádorvárosi Polgári Társaság. Győri Nemzeti Hírlap, 1938. december 7. 269. sz. 2.
- 433 Megnyílt a Nádorvárosi Polgári Kör klub terme. Győri Nemzeti Hírlap, 1939. január 8. 6. sz. 6.
- 434 Lengyel-magyar emlékünnepet rendez május 16-án a Nádorvárosi Polgári Kör. Győri Nemzeti Hírlap, 1939. április 27. 97. sz. 6.
- 435 Tisztírttekezlet. Győri Nemzeti Hírlap, 1940. július 25. 167. sz. 4.
- 436 A Győrnádorvárosi Polgári Kör közgyűlése. Győri Nemzeti Hírlap, 1942. február 5. 28. sz. 3.
- 437 A társelnökök közül hiányzik Prettenhoffer Jenő főintéző, aki 1941. januárban a vármegye Közigazgatási Bizottságában betöltött mandátumát is visszaadta. Győri Nemzeti Hírlap, 1941. január 15. 11. sz. 2.
- 438 A Nádorvárosi Polgári Kör választmányi ülése. Győri Nemzeti Hírlap, 1942. szeptember. 3. 199. sz. 3.
- 439 A harmincéves Nádorvárosi Polgári Kör. Győri Nemzeti Hírlap, 1944. március 28. 70. sz. 5.
- 440 GyMJVL IV. 947/152.
- 441 GyMJVL IX. 920/25
- 442 Csidaei Öcsiről, s a később előforduló Takács bácsiról Villányi László is megemlékezett 2013-ban a Magyar Kultúra Kiadó által megjelentetett Győri idők című verseskötetében. (Takács bácsi. 72. Csidaei Öcsi. 76.)
- 443 Kettős rablógylkosság Győrött. Népszabadság, 1960. április. 24. 97. sz. 4.

Felhasznált irodalom

- Baják László: Címerek a gyászszerartásokon a 19. századból. In: Herman Ottó Múzeum évkönyve 35-36. Szerk.: Veres László, Viga Gyula. Miskolc, 1997. 163–192.
- Baracska András: Elszabadult felszabadítók. In: Győri Tanulmányok 32. Győr, 2011. 71–82.
- Borbíró Virgil–Valló István: Győr város építéstörténete. Bp., Akadémia Kiadó, 1956.
- Boros Bálint–Olaszi Imre–Markó Endre: Győr, az iskolaváros 1996. Győr, 1996.
- Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. Győr vármegye és város története. Bp., Országos Monográfiai Társaság, 1910.
- Csányi Sándor: Győr részletes kalauza (Lux Géza rajzaival). Bp., 1933.
- Fehér Ipoly: Győr megye és város egyetemes leírása. Bp., 1874.
- Gunst Péter: Nagybirtok leltárak 1934–1939. In: Agrártörténeti Szemle 7. évf. 1965.
- Győr szab. kir. város Ipartestületének története 1910–1935. Győr, Baross nyomda, 1936.
- Győri Életrajzi Lexikon. Szerk.: Grábics Frigyes, Horváth Sándor Domonkos, Kucska Ferenc. Győr, Győr Városi Könyvtár, 1999.
- Palatinusz József – Halász Imre: Győr szab. kir. városi és Győr-Moson-Pozsony k. e. e. megyei Fejek. Győr, 1931.
- Kerekes Sámuel – Enyedi Barnabás: Győr-Moson-Pozsony k.e.e vármegyék ismertetője, és monográfiája. Bp., 1930.
- Kurucz József: A Győri Ipartestület és a régi győri ipartársulatok története. Bp., Pannónia, 1911.
- Mentes Zoltán: Baross Gábor emlékkönyv. Győr, Győr-Moson-Sopron Megyei Állami Közútkezelő Közhasznú Társaság, 1998.
- N. Magyar Tibor: Műbörgyártás Magyarországon (1905–1980). Bp., Akadémiai K., 1980.

- Papp Győző–Pálkövi Gyula–Szabady János: Hetvenöt év kék-fehérben: a MÁVDAC története 1912-1987. Győr, MÁVDAC Sportegyesület, 1987.
- Papp Katalin, G.: Győr utcanevei. Győr, Hazánk, 2006.
- Pfannl Jenő: A győri vár és téglái. In: Valló István szerk.: Győri Szemle 3. évfolyam, 1932. III. évfolyam. 10. szám. 1932.
- Petz Aladár: Győr Szab. Kir. Város Szentháromság Közkórházának múltja és jelene, 1749–1928. Győr, Győregyházmegyei Alap nyomdája, 1929.
- Szabady Béla: Győr szab. kir. város kialakulása. In: Emlékkönyv szabad és királyi rangra emelésének kétszázadik évfordulója alkalmával. Győr, 1943.
- Szakál Gyula: Vállalkozó győri polgárok 1870–1940. Sikeres történeti modellváltás. Bp., L'Harmattan, 2002.
- Szeghalmy Gyula: Dunántúli vármegyék. Bp., Megyei Városok Monográfiája Kiadóhivatal, 1938.
- Szelestey Béla: Templomszentelési emlékkönyv. Győr, Szent Imre herceg úti egyházközség, 1943.
- Tomaj Ferenc: Győr utcái és terei. In: Arrabona–Múzeumi közlemények. Győr, 1967–1968.
- Torma Attila: A 125 év iskola épületei. 24. In: Kossuth Lajos Ipari Szakképző Iskola, Kollégium és Felnőttek Középiskolája. Jubileumi Évkönyv. 1884–2009.
- Torma Attila: Vásárterek, piachelyek Győrben a 19. század közepétől a rendszerváltozásig. Győr, Hazánk K., 2012.
- Torma Attila: Győr vármegye főispánjai. Győr, Dr. Kovács Pál Megyei Könyvtár és Közösségi Tér, 2017.
- Tóth Enikő: Egy győri építész pályája a 20. században. Káldy Barna élete és munkássága. In: Győri Tanulmányok 35. Győr, 2015. 177–196.
- Valló István: Győr ismertetése és tájékoztatója. Győr, Győr Baráti Köreinek kiadás, 1930.
- Winkler Mihály: Győrnádorvárosi Római Katolikus Kisdédóvó Elemi Leányiskola Polgári Leányiskola Értesítője. Győr, Győregyházmegyei Alap Nyomdája, 1935.
- Győrnádorvárosi Római Katolikus Kisdédóvó Elemi Leányiskola Polgári Leányiskola Értesítője. Győr, Győregyházmegyei Alap Nyomdája, 1935.

Lakcímjegyzékek, címtárak:

Felsődunántúli Címtár Összeállította és kiadja, Aba Sándor Szerkesztő közreműködésével a Győri Hírlap Lap- és Nyomdavállalat közreműködésével. Győr 1936.

A Győri Ipartestület kebelébe tartozó Iparosok Név és Címjegyzéke, készült 1947-ben. Kiadta Győr Város Ipartestületének Elnöksége 1947. május 1., Baross Nyomda, Koncz József Győr Andrassy u. 24.

Rövidítések jegyzéke

GyMJVL Kgyjk – Győr Szabad Királyi Város tanácsának iratai. IV.b 1104a Közgyűlési Jegyzőkönyvek.

GyMJVL – Győr város tanácsának iratai. IV.b 1104b Közgyűlési Iratok.

GyÉL 1999. – *Grábics Frigyes, Horváth Sándor Domonkos, Kucska Ferenc.* Győri Életrajzi Lexikon.

RMEGyL Kgyjk – Ráth Mátyás Győri Levéltár Közgyűlési Jegyzőkönyv

RFMTM – Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum

PM B-1 1950. Postamúzeum. 9045 Vidéki Távbeszélő Győr-Sopron megye távbeszélő előfizetőinek nevei 1950.

PM B-1/ – Postamúzeum. 9045 Vidéki Hálózatok Betűrendes Távbeszélő Névsora Postamúzeum. 8992.

GyMJVL MüLHI – Győr Megyei Jogú Város Levéltára Műszaki Levéltár Hivatalos Iratai.

GyMJVLGyVTTJ – Győr Megyei Jogú Város Levéltára Győr Városi Tanács Tanácsulési Jegyzőkönyvei.

Névmutató

- I-es számú Mélyépítő Vállalat 78
Aigner Sándor 114
Alexovics László 71
Állami Építőipari Vállalat Munkásszálló 86
Állami Közútkezelő 104
Állami Tisztviselők Országos Egyesületének
Győri Csoportja 13
Anyás Csecsemőotthon 72
Back Hermann 21, 26, 27
Bajor (Bayer) Vilmos 34
Bakó Ferenc 153
Balla Árpád 105
Baranyai György 55
Barna János 25
Baross Gábor Közgazdasági Technikum 76
Bársonyosi Mihály 55
Bartók óvoda 70, 75, 90
Bartók Óvoda Vackor Tagóvodája 90
Benes György 26, 50,
Bergmann cukrászda 70, 73
Beruházási Igazgatóság Pénzügyi Osztálya
81
Biringer József 19
Blaskovics László 80
Blau Károlyné 56
Bodocs István 34
Bors János 25
Bors Lajos 21
Borsos Miklós 75
Buday Emma 126
Bugár család 156
Buxbauer Kálmán 153
Chernell Eszter 124
Czébán Mária 21
Czech Lajos 37
Czuppon Sándor 153
Czvikovszkyné 163
Csákány Béla 81
Csákány István 81
Csákány József 37
Csaplár Péter 52
Csengery Julianna 116
Cserhalmy Gergely 61
Csernitzky Gyula 62
Csidei Öcsi 204
Csimma Sándor 30
DAC lásd MÁVDAC
Darvas József 153
Dávid János 55
Dezső Pál, dr. 28
Diglics József 55
Dobler Irén 24
Dobra János 30
Dobrovits Jenő 154
Domján József 149, 154
Domonkos Jenő 78

- Dömötör Mihály 24
- Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér 9,
79, 80, 101, 182
- Dugonits Titusz Levente Egyesület 31
- Eggert Gézáné 117
- Eggert Gizi 117
- Eggert Mariska 117
- Eggert Rozika 117
- Elbert Ferenc 24
- Élelmiszer Kiskereskedelmi Vállalat 89, 92
- Éles Gyula 33
- ÉM. Győri Tervező Vállalat 61, 76, 128
- Enders János 154
- Endrédy Sándor 154
- Építészeti Bizottság (Győr) 22, 28, 48
- Építők Országos Szövetsége 87
- Építők Sportkör 87
- Erdélyi Iván 30
- Erdős család 156
- Ernst János 153, 154
- Erzsébet ligeti óvoda 85
- Észak-dunántúli Vízügyi Igazgatóság 72
- Farkas Imre 48, 148
- Farkas Mátyás 38
- Farkas Mátyás (polgármester) 107, 145
- Fátay Tamás 73-75, 95
- Fehér Ignác 153, 154
- Fekete Ernő 153
- Fekete Gyula 153
- Felső Kereskedelmi Iskola lásd Baross Gábor
Közgazdasági Technikum
- Felsődunántúli Mezőgazdasági Kamara 24
- Fetser Antal 50
- Fischer Erzsébet 30
- Fischer Ferenc 73
- Fischer Kálmán 153
- Foki Ferenc 89
- Frigyes laktanya 13, 96, 98, 99, 113
- Fűk Teréz 109
- Füves Károly dr. 19, 149, 150, 152, 154
- Gábrriel Ödön 154
- Galánthai Fekete Jánosné 21
- Gábor László Építőipari Műhelyiskola 88
- Gárdonyi Géza Általános Iskola 72, 102
- Gnasser Mátyás 113
- Gondán Jánosné 24
- Götl András 77
- Greschner Dezső 154
- Gruber Margit 24
- Grundmann Antal 153
- Gyárvárosi Társaskör 148
- Győr megyei Városi Tanács VB építési és
közlekedési osztálya 80
- Győr-Sopron Megyei Kórház Orvos-
Egészségügyi Szakszervezeti Bizottsága
85
- Győr-Sopron Megyei Beruházási Vállalat 77
- Győr-Sopron Megyei Kéményseprő Vállalat
77
- Győr-Sopron Megyei Kereskedelmi Vállalat
90
- Győr-Sopron Megyei Nyomda Vállalat lásd
Széchenyi Nyomda
- Győr-Sopron Megyei Statisztikai Hivatal 77
- Győr-Sopron Megyei Tanács Beruházási
Iroda 70
- Győr-Sopron Megyei Vendéglátó Vállalat
81, 89
- György Károly dr. 138
- Győri 8. sz. Honvédkórház 85
- Győri Általános Értékesítő Szövetkezet 73
- Győri Élelmészeti Kiskereskedelmi Vállalat
83
- Győri Honvédkórház 78, 84, 85

- Győri Ingatlankezelő Vállalat 63, 67, 79, 80
 Győri Lokomotív SK Horgász Szakosztálya
 89
 Győri Nemzeti Hírlap 124
 Győri Önkormányzat 77
 Győri Szabadegyetem 34
 Győri Útfenntartó Vállalat Munkásszállása
 79
 Győrik István 153
 Győrnádorvárosi Eörsy Péter Levente
 Egyesület 30
 Gyümölcstermelők Győri Alosztálya 41
 Hahnekamm Hermin 130
 Hajós László 48, 52
 Halász István 27
 Halbritter Ferenc 32
 Halmi József 29
 Halmos István 153
 Hamar Pál 55
 Hanzély Gyula 154
 Hardi János 86
 Hármás Asztaltársaság 148
 Harnisch József 89
 Harsányi Ferenc 56
 Heberling Ferenc 113
 Hegyi György 61
 Hegyi Mathias Miklós 123
 Heltai Antal 55
 Hilbert Károly 112
 Hille Ferenc 154
 Hinterberger Mihály 153
 Hlatky-Schlichter Elemér 116
 Hlatky-Schlichter Eleonóra 124
 Hlatky-Schlichter Gyula (I.) 110, 116, 117
 Hlatky-Schlichter Gyula (II.) 113, 117,
 119-122, 124
 Hlatky-Schlichter Gyula (III.) 123, 124
 Hlatky-Schlichter Gyuláné 121
 Hlatky-Schlichter Huber 125
 Hlatky-Schlichter István 124
 Hlatky-Schlichter Károly (I.) 113,
 Hlatky-Schlichter Károly (II.) 116, 117,
 119- 121
 Hlatky-Schlichter Klára 124, 125
 Hlatky-Schlichter Lajos (I.) 110, 111, 112,
 113, 114, 120, 122
 Hlatky-Schlichter Lajos (II.) 113, 117, 119,
 120, 122, 123
 Hlatky-Schlichter Mária 125
 Hlatky-Schlichter Mátyás 124
 Hlatky-Schlichter Miklós 116
 Hlatky-Schlichter Tamás 124
 Hluchány Géza 153
 Hock Antal 54
 Hoffer Ödön 153
 Holczapfel Károly 153
 Holzer Nándor 26
 Honvédkórház lásd Győri Honvédkórház
 Horváth Elek 154
 Horváth Eleonóra 112
 Horváth Gábor 55
 Horváth István 150, 154
 Horváth Józsefné 25
 Horváth Mihály 37, 38
 Horváth Miklós 153
 Horváth Tibor 8
 Hótay Ferenc 19, 21
 Hoy Nándor 71
 Hölczl Ferenc 56
 Huber Dániel 153
 Huszár József 72
 Hübner Jenő 112, 113
 Ingatlankezelő Vállalat lásd Győri
 Ingatlankezelő Vállalat

- Ipar és Kereskedelmi Kamara Árrombolási
Bizottsága 33
- Jagasits Miklós 24
- Jancsifaluért Egyesület 104, 105
- Jankovits Károly 141
- Jan Myszka 77
- Józsa György 153
- Juretzky Lajos 141
- Just Emil 122
- Kacsák Mihály 153, 154
- Káldy Barna 30, 36, 37, 51, 154
- Káldy Lajos 25, 73, 75, 90, 153
- Káldy Mihály 142, 152, 153
- Kantner Teréz 109
- Kardos Lajos 154
- Karikás Károly 73
- Kazán János 153
- Kéninger Kálmán 154
- Kertész Imre 153, 154
- Kertész István 149, 153, 154
- Kéry Jolán 27
- Keszey Kálmán 137-139, 152, 153
- Kisgyűlés 19, 40, 48-51, 54, 118
- Kiss Mihály 27
- Kiss Miklós 19
- Knausz Mihály 55
- Kneif János 69, 153
- Knüll Antal 18
- Kocsis József 27
- Kocsis Miklós 25
- Kopfstein malom 89
- Korn József 113
- Kovács György 19, 21
- Kovács Györgyné 55
- Kovács István 55
- Kovács János 153
- Kovács Sándor 153
- Kozmér Ferenc 154
- Kölcsey Ferenc Általános Iskola 94, 102
- Köninger Kálmán 153
- Könnyűipari Minisztérium Belvárosi Állami
Gazdaságok Egyesülete 77
- Kövári (Knausz) Jenő
- Közegészségügyi és Járványügyi Állomás 82
- Közélelmezési Hivatal 149
- Közi-Horváth József dr. 147
- Közmű és Mélyépítő Vállalat 68, 92
- Köztisztasági Vállalat 82
- Köztisztasági Vállalat Munkásszállása 79
- Krausz Kálmán 49
- Kummer Ferenc 52
- Kutnyák Ferenc 43
- Külső Szállások 89, 90
- Lacza Vilmos 143, 153
- Lakatos Kálmán 61, 62, 71, 93
- Laucsek Dávidné 72
- Laucsek család 33
- Lauer Ferenc 129
- Lauer Richárd 129, 131, 135
- Lauer Richárdné Skoda Hermina 130, 133-
135
- Lázár István 32
- Lázár János 37, 43, 50
- Leier-csoport 98, 99
- Lengerer János 111
- Levente Telep 51
- Limpacher István 24
- Limpár István 55
- Lipovits Gábor 27
- Lóránt Eleonóra 29
- Lóránt József 153
- Luka Donát 23
- Magyar-Lengyel Piłsudski Történelmi
Társaság 77

- Magyar-Szovjet Társaság Győr városi
Elnöksége 85
- Majthényi György 30
- Makovecz Imre 73
- Márki Teréz 109
- Marschall Béla 118
- Matavovszky István 29, 154
- Matolcsy László dr. 38
- Mátyás Ferenc 27
- MÁV 97
- MÁVAG 60
- MÁVAG munkásbérháza 91
- MÁVDAC 78, 90, 93, 101,
MÁVDAC Vasutas Egyesület 78
- Megyei Tanács II. Tervosztálya 69, 78, 86
- Megyei Tanács Beruházási Igazgatósága 85
- Megyei Tanács Tervező Irodája 61, 72
- Mérenői Hivatal 14, 15, 21, 22, 24, 25, 27-
30, 32, 34, 39, 40, 43, 47, 49, 52, 55
- Mészáros Vilmos 13
- Módos Dezsőné 92
- Molnár János 27
- Molnár László 25
- Molnár Sándor 154
- Mondovits Istvánné 26
- Montz 25
- Mónus Illés utcai óvoda 87
- Moshe Melnik 99
- Műanyag Feldolgozó KTSZ Fröccsöntő
Üzeme és Lakatos Műhelye 83
- Müller Imre 153
- Nádorvárosi Katolikus Polgári Kör lásd
Nádorvárosi Keresztény Polgári Kör
- Nádorvárosi Keresztény Polgári Kör 7, 8,
16, 23, 26, 39, 52, 139-142, 146, 152
- Nádorvárosi Kisdedóvó lásd Bartók Óvoda
Vackor Tagóvodája
- Nádorvárosi Polgári Kör lásd Nádorvárosi
Keresztény Polgári Kör
- Nádorvárosi Római Katolikus Leányárvaház
113
- Nádorvárosi Sporthorgászok Egyesülete 102
- Nádorvárosi Városháza 82
- Nagy Antal 153
- Nagy Ernő 33
- Nagy Józsefné 55
- Nagy Mátyás 55
- Nagy Sándorné 18, 21
- Naszvadi József 54
- Nemák Béla 154
- Nemes Mihály 154
- Németh Elek 23
- Németh István 27
- Németh József 24
- Németh Károly 118
- Németh László 55
- Németh Mihály 153
- Németh Sándor 19, 21
- Nirnsee Gizella 121, 122, 124
- Nyíri Mária 81
- Okolcsányi Miklósné 116
- Orbán Gyula 38
- Orosz Lajos 153
- Országos Sertéshízlaló üzem 90
- Osztovcics László 43
- Ott Gyula 43, 122
- Öveges Kálmán 140, 144, 153, 154
- Pádár Lajos 81
- Pap András 88
- Pap Dömötör 113
- Pelényiné 163
- Petz Aladár 154
- Petz Aladár Megyei Oktató Kórház 100
- Petz Lajos 40

Pfeiffer Mária 122
 Pfeiffer Mátyás 122
 Piacrendező Bizottság 39
 Pintér Ferenc 77
 Pintér István 55
 Póczi (Póczy) István 140, 159
 Póczik Árpád 153
 Pokorny Miklós 154
 Polgár Nándor 34
 Polgár Pál 34
 Pompovics Györgyné 23
 Posch Ernő 153, 154
 Prettenhoffer Jenő 154
 Pucher Alojzia 122
 Pucher István 122
 Rátvay Imre 143, 145, 146, 152
 Rátz Imre dr. 83
 Rechnitzer Bódog 24, 25, 153, 154
 Regenyei János 25
 Reichenfeld Zsigmondné 54
 Rejtő Sándor Textilipari Technikumának
 Kollégiuma 72
 Relle Dániel 153
 Rendessy Géza 153, 154
 Réthy Gyula 153, 154
 Réthy József 35
 Réthy Károly 37
 Richards Richard 119
 Ritter Frigyes 153
 Rohrer Mihály 153
 Rosta János 80, 93
 Scheiner Genovéva 202
 Schercz János 27
 Schetéth József 153
 Schiel Vince 8, 49, 113, 125, 127-129
 Schima Bandi 31, 67
 Schlichter Adolf 109
 Schlichter Ferenc 109
 Schlichter József 109
 Schlichter Károly 109, 110, 111
 Schlichter Lajos lásd Hlatky-Schlichter
 Lajos (I.)
 Schmikli Gyula 153
 Schmikli Teréz 109, 110, 112
 Schneider Henrik 140, 152, 153
 Schneider Károlyné 24
 Schneider Sándorné 24
 Schubert Gyula 153, 154
 Sefcsik Ferenc 129, 153
 Sibay Gyula 134
 Sikolya László 49, 50
 Sinkó István 70
 Skoda Emil 130
 Skoda Hermina (Herna) lásd Lauer
 Richárdné
 Sokorai Béla 35
 Somogyi József 30, 83
 Späth Gyula 43, 107, 132, 133, 143, 149,
 152-154
 Sperandió Rudolf 54
 Spielberg Józsefné 21
 Steiner Anna 129
 Steiner János 74, 148, 154
 Stern Jakab 27
 Stóla (Stolla) Antal 153, 154
 Stöger Vilmos 153
 Stranczinger Károly 37
 Stranczinger Lajos 37
 Sturm Imre 154
 Sulyok Kálmán 56
 Süttő Vendel 153
 Szabados János 148, 149, 152, 154
 Szabó Antal 55
 Szabó Béla 51, 147

- Szabó István 9
- Szabó József 139, 140, 142, 152
- Szalai Mária 18
- Szalay Gyula 155
- Szalontay Árpád 56
- Szamuely Tibor Közgazdasági Technikum
lásd Baross Gábor Közgazdasági
Technikum
- Szauter Ferenc 148
- Széchenyi Nyomda 83
- Székely István 41
- Szelestey Béla dr. 135, 136
- Szent Imre Herceg Magyar Királyi Állami
Elemi Népiskola lásd Kölcsey Ferenc
Általános Iskola
- Szent Imre Plébánia 23
- Szentháromság Kórház 84, 112
- Szertics Józsefné 21
- Szita Gyula 153
- Szita János 154
- Szokol Imre 28
- Szőke Józsefné 56
- Szűcs Dezső 70, 71
- Takács Mária 55
- Tanári Kör 34
- Tanítók Háza 72
- Tarr János 56
- Taubinger Irén 116
- Thomann Aladár 52
- Thoma József 94
- Thomas Anna 109
- Töbiás Pálné 24
- Tóth Ferenc 23
- Tóth József dr. 153
- Tóth Mihály 23
- Török Ferenc 91
- Törvényhozási Bizottság 31, 45, 49, 136,
139, 151
- Tuifel László 51
- Tullner János 55
- Turóczy György 52
- Tűz János 43
- Vanisch Ferenc 153
- Varga Imre 56
- Varga János 51
- Varga József 43, 53
- Varga László 153
- Városi Könyvtár lásd Dr. Kovács Pál
Könyvtár és Közösségi Tér
- VB Lakásügyi Osztály 63
- Veress István 32
- Vida Margit 55
- Vígh Tamás 76
- Villányi család 156, 164
- Villányi Lajosné 55
- Villányi László 204
- Vizler Ernő 153, 154
- Vizy Gyula 137
- Vöcsey János 154
- Vöcsey József 153, 154
- Vöröskereszt Polgári Védelem Egészségügyi
Szakosztálya 87
- Waigandt Antal 144, 153, 154
- Weinhardt Mátyás 30, 38, 43
- Weisz Hugó 141, 143, 146, 147, 150, 153,
154
- Weisz József 153, 154
- Winkler Mihály 154
- Wolacsek Ferenc 154
- Zajovits Ferencné 43
- Zalka György 92
- Zalka János 111, 112
- Zalka Máté 54

Zámbó Lajos 21
Zámolyi Iván 154
Ziegler György 114
Zoltán Dénes 28
Zubek István 28
Zsák Mária dr. 83
Zsédely István 55

Tartalomjegyzék

BEVEZETÉS	7
1. A TISZTVISELŐTELEP KIÉPÜLÉSE	11
1.1. Maros utca (Március 15. u.), Somogyi Béla utca (Huszár u.)	18
1.2. Verseny utca, Lázár Vilmos utca. (Vadász u.). Herman Ottó utca, (Fecske u.), Nemzetőr u. (Back Hermann u.)	21
1.3. Magyar utca	27
1.4. Jósika utca	28
1.5. Eörsy Péter utca (Sánci u.)	30
1.6. Táncsics Mihály utca (Levente utca)	31
1.7. Csokonai utca	32
1.8. Lahner György u. (Kamillus u.), Bem tér (Szent György tér)	33
2. NÁDORVÁROS RENDEZÉSÉNEK FOLYTATÁSA 1930–1950 KÖZÖTT	45
2.1. Dr. Petz Lajos u., Lehel u.	49
2.2. Lomnic u., Nádas Ernő u. (Léva u), Vasvári Pál u. (Beszterce u.), Leiningen u. (Eperjes u.)	50
2.3. Galamb utca	52
2.4. Tessedik Sámuel u. (Körös u.), Sajó u., Cirkeli-dűlő.	53
2.5. Dessewffy u., (Avar u.), Marcal u., Szauter Ferenc utca	56
3. NÁDORVÁROS A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁN	57
3.1. Nádorváros fejlesztése 1950–1989 között.	57
3.2. Lakásépítések Nádorvárosban az 1950-es években	60
3.3. Új közterületek 1945 után	64
3.4. Fejlesztések az 1960–as évektől az 1990-es évekig utcabontásban	67
3.5. Nádorváros és Jancsifalu önálló városrészenként való fejlődése a rendszerváltozás után.	96
3.6. Összegzés	105

4. FÜGGELÉK	109
4.1. Schlichter család generációkon átnyúló szerepe a kerületben	109
4.2. Lauer család élete Győrben, Skoda villa története	129
4.3. A Győr Nádorvárosi Keresztény Polgári Kör működése	136
4.4. Nádor tér és környéke, ahogy egy tizenéves az 1950–1960-as években látta.	154
FÉNYKÉPEK, DOKUMENTUMOK	167
JEGYZETEK	186
FELHASZNÁLT IRODALOM	205
NÉVMUTATÓ	208

